অধ্যায় ৮ ঃ চৰকাৰৰ প্ৰকাৰ— এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ

অধ্যায় গাঁথনি

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য
৮.২ পৰিচয়
৮.৩ এককেন্দ্ৰীক পদ্ধতিৰ চৰকাৰ
৮.৩.১ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ অৰ্থ
৮.৩.২ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ
৮.৩.৩ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ
৮.৪ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ
৮.৪.১ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ অৰ্থ
৮.৪.২ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ
৮.৪.৩ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ
৮.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৮.৬ অধিক জানিবলৈ
৮.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৮.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াব পাৰিব
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াব পাৰিব
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

এখন ৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰ হ'ল সেই যন্ত্ৰ যিয়ে ৰাষ্ট্ৰখনৰ প্ৰশাসনীয় কাম-কাজ আৰু আঁচনি আৰু নীতিসমূহ নিৰ্ধাৰণ কৰে আৰু কাৰ্যকৰী কৰে। চৰকাৰ এখনৰ গাঁথনি এককেন্দ্ৰীক অথবা

যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় হ'ব পাৰে। এই অধ্যায়টিত আমি এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

৮.৩ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰ

ক্ষমতাৰ বিভাজন (Division of Powers)ৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আধুনিক গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰক এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ হিচাপে বিভাজন কৰা হয়।

৮.৩.১ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ অৰ্থ

যি পদ্ধতিৰ চৰকাৰত সংবিধানৰ সকলো ক্ষমতা এখন কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে তেনে চৰকাৰক এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰ বোলা হয়। ড° ফাইনাৰৰ মতে, "এককেন্দ্ৰীক শাসন ব্যৱস্থাত ক্ষমতা আৰু কৰ্তৃত্ব এটা কেন্দ্ৰত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে যাৰ (ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰৰ) ইচ্ছা আৰু অভিকৰ্তা (agent)বোৰ বৈধভাৱে সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোতে সৰ্বব্যাপী হৈ থাকে"। এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ অৱস্থিতি ইংলণ্ড, ফ্ৰাঞ্চ, ইটালী, নেদাৰলেণ্ড আৰু অন্যান্য কিছুমান ৰাষ্ট্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায়। এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত শাসনৰ সুবিধাৰ্থে কিছুমান ৰাজনৈতিক গোটৰ সৃষ্টি কৰা হয় যদিও সেই গোট বা সংস্থাসমূহৰ কোনো সাংবিধানিক অৱস্থিতি নাথাকে। এইসমূহ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীন। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে যিকোনো মুহূৰ্ততে এইবোৰ নোহোৱা কৰিব পাৰে অথবা উঠাই দিব পাৰে।

৮.৩.২ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- **একক চৰকাৰ (Single Government) ঃ** এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ শাসন ব্যৱস্থাত এখন মাত্ৰ চৰকাৰে গোটেই দেশৰ শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে এখন বিধানমণ্ডল আৰু এখন কাৰ্যপালিকাক লৈ সমগ্ৰ দেশতে ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰে। ঠিক একেদৰে, ৰাষ্ট্ৰৰ সৰ্বোচ্চ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাততে থাকে।
- **ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰীকৰণ (Centralisation of Power) ঃ** ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰীকৰণ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য। এনে শাসন ব্যৱস্থাত সাংবিধানিকভাৱে ক্ষমতাৰ বিভাজন দেখা পোৱা নাযায়। চুড়ান্ত ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত ন্যস্ত থাকে আৰু আঞ্চলিক চৰকাৰ থাকিলেও এই চৰকাৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ তলতীয়া।
- **কেন্দ্ৰৰ নেতৃত্বাধীন প্ৰশাসনীয় গোট (Administrative Units at the Mercy of the Centre) ঃ** এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ প্ৰশাসনীয় গোটসমূহ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সৃষ্টি কৰিব পাৰে। কিন্তু, তেওঁলোকৰ কোনো সাংবিধানিক অৱস্থিতি নাথাকে। সেইবাবে সংবিধান সংশোধনী অবিহনেও এইসমূহৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে পুনৰ সংগঠন কৰিব অথবা বিনাশ ঘটাব পাৰে।

- **লিখিত বা অলিখিত সংবিধান (Written or Unwritten Constitution) ঃ** এই পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ সংবিধান লিখিত অথবা অলিখিত হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, ইংলণ্ডৰ সংবিধান অলিখিত। অন্যহাতে, এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰ হোৱা স্বত্তেও নেদাৰলেণ্ডৰ সংবিধানখন লিখিত সংবিধান।
- **নমনীয় সংবিধান (Flexibility of the Constitution) ঃ** এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত সংবিধান কঠিন অথবা নমনীয় হ'ব পাৰে। কিন্তু সাধাৰণতে এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ সংবিধানখন নমনীয় হয়।
- **আইনসভাৰ প্ৰাধান্য (Supremacy of Legislature) ঃ** এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত আইনসভাৰ প্ৰাধান্য পৰিলক্ষিত হয়। এনে চৰকাৰত এখনেই বিধানমণ্ডল থকাৰ বাবে এই সভাই প্ৰস্তুত কৰা আইন গোটেই দেশখনতে প্ৰযোজ্য আৰু এনে আইনৰ ওপৰত ***ন্যায়িক সমীক্ষা*** (Judicial Review) কৰিব পৰা নাযায়। উদাহৰণস্বৰূপে, ইংলণ্ডৰ সংবিধানে তাত্বিকভাৱে, সংসদৰ সৰ্বোচ্চতা (Supremacy of the Parliament)ক প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। এনে ক্ষেত্ৰত, কোনো কৰ্তৃত্বই ন্যায়িক সমীক্ষা ব্যৱহাৰ কৰি আইনসভাই গ্ৰহণ কৰা আইনক অসাংবিধানিক বুলি ঘোষণা কৰিব নোৱাৰে।
- **একক নাগৰিকত্ব (Single Citizenship) ঃ** এনে শাসন ব্যৱস্থাত একক নাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা থাকে। ইয়াত যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ দৰে দ্বিনাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা দেখা পোৱা নাযায়।

ন্যায়িক সমীক্ষা ঃ ন্যায়ালয়ৰ এনে এক ক্ষমতা যাৰ জৰিয়তে বিধানমণ্ডল আৰু কাৰ্যপালিকাই প্ৰস্তুতকৰা আইনৰ সাংবিধানিকতা বিচাৰ কৰিব পাৰে।

৮.৩.৩ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ

➢ ***এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ গুণসমূহ ঃ***

এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ কেইটিমান গুণ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- এককেন্দ্ৰীক পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কেৱল মাত্ৰ এখন চৰকাৰ থাকে, যি গোটেই দেশতে একে ধৰণৰ আইন, আচনি আৰু শাসন পৰিচালিত কৰে। জনসাধাৰণৰ মাজত একতাৰ ভাৱ জগাই তোলাৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ চৰকাৰ অধিক উপযোগী।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত একক কাৰ্যপালিকা আৰু একক আইনসভাৰ ব্যৱস্থা থকাৰ বাবে কামৰ দায়িত্ব, কৰ্তৃত্ব আৰু দায়ৱদ্ধতা ক্ষেত্ৰত সংঘৰ্ষ বা বিবাদৰ সম্ভাৱনা কম হয়।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে বৈদেশিক আৰু দেশীয় নীতিৰ প্ৰস্তুতকৰণৰ ক্ষেত্ৰত শক্তিশালী পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। তাৎক্ষণিক আৰু উপযুক্ত ৰূপায়ণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এই ধৰণৰ চৰকাৰ অধিক উপযোগী।
- জৰুৰীকালীন অৱস্থাত এই ধৰণৰ চৰকাৰ বিশেষভাৱে কাৰ্যকৰী। এনে চৰকাৰে অতি ক্ষিপ্ৰতাৰে যিকোনো অৱস্থাৰে সন্মুখীন হ'ব পৰাকৈ সক্ষম।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ সংবিধান সংশোধন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কোনো অসুবিধা দেখা নাযায়।

➢ **এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ দোষসমূহ ঃ**

এককেন্দ্ৰীক জনবহুল চৰকাৰৰ দোষসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- বিশাল, জনবহুল দেশ এখনৰ প্ৰশাসনীক তথা উন্নয়নমূলক কাম কাজ সমূহ সুচাৰুৰূপে পালন কৰাৰ বাবে এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰ উপযোগী নহয়। বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠী, ধৰ্ম, বৰ্ণ, ভাষা, সংস্কৃতি ইত্যাদি গঠিত এখন দেশৰ বাবে বেলেগ বেলেগ আইনৰ প্ৰয়োজন হয়। এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত এনে ব্যৱস্থা সম্ভৱ নহয়।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত সকলো ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে। বাবে ই সহজেই সৰ্বাত্মক ৰাষ্ট্ৰ (Totalitrian State) লৈ পৰিণত হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ ক্ষেত্ৰত স্থানীয় স্বায়ত্ব শাসনক অৱহেলা কৰা দেখা যায়। এনে শাসনব্যৱস্থাত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে স্থানীয় সনস্যাক লৈ বিশেষ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা দেখা নাযায়।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত জনসাধাৰণে সকলো ধৰণৰ বিকাশৰ বাবেই একমাত্ৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লাগে। ফলস্বৰূপে, চৰকাৰখনে সকলো ধৰণৰ কামৰ গধূৰ দায়িত্ব বহন কৰিবলৈ অপাৰগ হয়।
- এনে চৰকাৰত খুব কম সংখ্যক লোকেহে ৰাজনৈতিক কাম কাজত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সুবিধা পায়। ফলত, অধিক সংখ্যক লোক চৰকাৰৰ প্ৰতি উদাসীন হৈ পৰে। একেদৰে, স্থানীয় স্বায়ত্ব শাসন অথবা পৃথক বিধানমণ্ডলৰ ব্যৱস্থা নথকাৰ বাবে জনসাধাৰণে শাসন সংক্ৰান্তীয় বিষয়ত অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ ভালদৰে সুবিধা নাপায়। ফলত জনগণৰ মাজত ৰাজনৈতিক চেতনাৰ অভাৱ পৰিলক্ষিত হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ ভেঁটি হৈছে এটা কেন্দ্ৰৰ হাতত ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰীকৰণ । (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰত দ্বিনাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা আছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৮.৪ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ (Federal Form of Government)

৮.৪.১ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ অৰ্থ

ৰাজনীতি বিজ্ঞানত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ ধাৰণা তুলনামূলকভাৱে নতুন। ১৭৮৭ খ্ৰীষ্টাব্দত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ গঠনেই যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ আৰম্ভণি বুলি ক'ব পাৰি। এই ধৰণৰ চৰকাৰত কিছুমান স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ একগোট হৈ সাংবিধানিকভাৱে এখন সাৰ্বভৌম ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি কৰি নিজৰ স্বকীয়তা নেহেৰোৱাকৈ এক আভ্যন্তৰীণ প্ৰশাসনীয় ব্যৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে।

কে. চি. হোৱেৰ (K. C. Wheare)ৰ মতে "যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থা তেতিয়াই পৰিলক্ষিত হয়, যেতিয়া কোনো সমাজে চৰকাৰৰ ক্ষমতাক এই নীতি অনুসৰি ভাগ কৰে যাতে কিছুমান বিষয়ৰ বাবে গোটেই এলেকাৰ এটি একক, স্বাধীন কৰ্তৃপক্ষ আৰু অন্যান্য বিষয়ৰ বাবে স্বাধীন আঞ্চলিক কৰ্তৃপক্ষ থাকে, প্ৰত্যেক কৰ্তৃপক্ষই তাৰ নিজৰ সীমাবদ্ধ ক্ষেত্ৰৰ মাজত আনৰ সমপৰ্যায়যুক্ত, কিন্তু তলতীয়া নহয়।"

৮.৪.২ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ ঃ

- **দুই ধৰণৰ চৰকাৰৰ সহাৱস্থান ঃ** দুইধৰণৰ চৰকাৰৰ সহাৱস্থান যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। প্ৰত্যেক যুক্তৰাষ্ট্ৰত এখন কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ থকাৰ উপৰিও প্ৰতিখন ৰাজ্যৰ বাবে একোখনকৈ ৰাজ্যিক চৰকাৰ থাকে। এই ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহৰ সাংবিধানিক অৱস্থিতি থকাৰ লগতে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে এই ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহৰ বিনাশ ঘটাব নোৱাৰে।
- **সাংবিধানিকভাৱে ক্ষমতাৰ বিভাজন ঃ** সাংবিধানিকভাৱে ক্ষমতাৰ বিভাজন নীতিৰ উপস্থিতি যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ আন এক বৈশিষ্ট্য।এনে ধৰণৰ চৰকাৰত সাংবিধানিকভাৱে প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাসমূহ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ মাজত স্পষ্টভাৱে বিভাজিত হৈ থাকে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰ উভয়ে নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ ভিতৰত আইন প্ৰণয়ন আৰু কাৰ্যকৰী কৰাৰ ক্ষমতা লাভ কৰে। কিন্তু, সকলো যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ক্ষেত্ৰতে এই ক্ষমতাৰ বিভাজন একেধৰণৰ নহয়। উদাহৰণস্বৰূপে, আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু অষ্ট্ৰেলিয়াই একেধৰণৰ আৰু কানাডা আৰু ভাৰতে অন্য এক ধৰণৰ নীতি মানি চলে।

জানি থোৱা ভাল

ভাৰতবৰ্ষত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ ব্যৱস্থা থকাৰ বাবে আমি দুই ধৰণৰ

চৰকাৰ দেখিবলৈ পাওঁ— কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰ। ভাৰতীয় সংবিধানে ক্ষমতাৰ বিভাজন নীতি অনুসৰি কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাসমূহৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণ কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধানে তিনিখন সূচী কেন্দ্ৰীয় সূচী , ৰাজ্যিক সূচী আৰু সমবৰ্ত্তী সূচীৰ জৰিয়তে ক্ষমতাসমূহ বিভাজন কৰিছে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে কেন্দ্ৰীয় সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়সমূহ, যেনে— প্ৰতিৰক্ষা, সামৰিক বাহিনী, বৈদেশিক নীতি, মুদ্ৰা ইত্যাদি বিষয়ৰ ওপৰত আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰে ৰাজ্যিক সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত স্থানীয় বিষয়, যেনে— ৰাজহুৱা শৃংখলা, আৰক্ষী, শিক্ষা ইত্যাদি বিষয়ৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়ণ আৰু প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে। সমবৰ্ত্তী সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়সমূহৰ ওপৰত উভয় চৰকাৰেই আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। তিনিওখন সূচীতে অন্তৰ্ভুক্ত হৈ নথকা অৱশিষ্ট ক্ষমতাসমূহ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত অৰ্পণ কৰা হৈছে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত এই অৱশিষ্ট ক্ষমতাসমূহ ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ হাতত অৰ্পণ কৰা হৈছে।

- **লিখিত আৰু অনমনীয় সংবিধান ঃ** লিখিত আৰু অনমনীয় সংবিধান যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ অন্য এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য। সংবিধানৰ প্ৰাধান্য অবিহনে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ গঠন কৰা সম্ভৱপৰ নহয়। লিখিত আৰু অনমনীয় সংবিধানৰ জৰিয়তে যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন গোটসমূহক ঐক্যবদ্ধভাৱে ৰাখিব পাৰি। এনে ধৰণৰ প্ৰকৃতিৰ যাতে সালসলনি নহয়, তাৰ বাবে অনমনীয় সংবিধানৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।
- **সংবিধানৰ সৰ্বোচ্চতা ঃ** সংবিধানখনেই হৈছে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ সৰ্বোচ্চ আইন। কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক উভয় চৰকাৰেই এই সংবিধান মানি চলিবলৈ বাধ্য। এনে ৰাষ্ট্ৰত কোনো সংবিধান বিৰোধী ক্ৰিয়াই দেখা দিলে তাক অবৈধ বুলি ঘোষণা কৰা হয়।
- **ন্যায়পালিকাৰ সৰ্বোচ্চতা ঃ** যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থাত এখন সৰ্বোচ্চ, স্বাধীন আৰু নিৰপেক্ষ আদালতৰ ব্যৱস্থা থাকে যিয়ে সংবিধানৰ চৰম ব্যাখ্যাকৰ্তা আৰু অভিভাৱক হিচাপে দায়িত্ব পালন কৰে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ইয়াৰ গোটসমূহৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা কোনো সাংবিধানিক বিবাদ নিষ্পত্তি কৰাৰ ক্ষেত্ৰত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সিদ্ধান্তই চৰম সিদ্ধান্ত।
- **দ্বৈত নাগৰিকত্ব ঃ** দ্বৈত নাগৰিকত্ব যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য। এনে ৰাষ্ট্ৰত এগৰাকী নাগৰিক এহাতেদি গোটেই দেশখনৰে নাগৰিক, অন্যহাতেদি তেওঁ নিজৰ ৰাজ্যখনৰো নাগৰিকত্ব লাভ কৰে।
- **উচ্চ সদনত সমানুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব ঃ** উচ্চ সদনত ৰাজ্যসমূহৰ সমানুপাতিক প্ৰতিনিধিত্বক কেইগৰাকীমান পণ্ডিতে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য বুলি অভিহিত কৰিছে।

- **সংবিধান সংশোধনত অংগৰাজ্যৰ অংশগ্ৰহণ ঃ** সংবিধান সংশোধনৰ ক্ষেত্ৰত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ ব্যৱস্থাত অংগৰাজ্যবোৰৰ ভূমিকা দেখা পোৱা যায়। অংগৰাজ্য-সমূহৰ বিধানমণ্ডলৰ অনুমোদনৰ উপৰি কেন্দ্ৰীয় আইনসভাৰ অনুমোদন এই ক্ষেত্ৰত অতিশয় দৰকাৰী।

৮.৪.৩ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ

- *যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণসমূহ ঃ*
  - যুক্তৰাষ্ট্ৰই সৰু আৰু দুৰ্বল ৰাষ্ট্ৰসমূহক একগোট হ'বলৈ সুবিধা প্ৰদান কৰে যাৰ দ্বাৰা এখন বিশাল আৰু শক্তিশালী ৰাষ্ট্ৰৰ গঠন হয়। ফলত, ৰাষ্ট্ৰখনে অধিক সুৰক্ষা আৰু সন্মান লাভ কৰে।
  - যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত প্ৰতিখন ৰাজ্যই স্বায়ত্ব শাসনৰ সুবিধা লাভ কৰাৰ লগে লগে এখন বৃহৎ আৰু শক্তিশালী ৰাষ্ট্ৰৰ অঙ্গৰাজ্যও হয়, ফলত আঞ্চলিক স্বায়ত্বশাসন আৰু জাতীয় একতা দেখা পোৱা যায়।
  - বিভিন্ন ধৰণৰ লোক থকা আৰু বিশাল ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ বাবে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ অতিশয় উত্তম। এনে ৰাষ্ট্ৰত বিভিন্ন ধৰ্ম, ভাষা, সংস্কৃতিসম্পন্ন লোক থাকে, যি নিজৰ নিজৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত সম্পূৰ্ণ স্বায়ত্বতা আৰু স্বাধীনতা লাভ কৰে।
  - স্বেচ্ছাচাৰিতাক প্ৰত্যাহ্বান জনাবৰ বাবে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থা অতিশয় উত্তম। এনে ধৰণৰ শাসন ব্যৱস্থাত প্ৰতিখন স্বায়ত্ব শাসিত ৰাষ্ট্ৰই লাভ কৰা সাংবিধানিক ক্ষমতাৰ জৰিয়তে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ স্বেচ্ছাচাৰী শাসনক সুচাৰুৰূপে প্ৰতিহত কৰিব পাৰি।
  - কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ মাজৰ ক্ষমতাৰ বিভাজনে স্থানীয় বিষয়সমূহ আৰু সমস্যা সমূহৰ সমাধানৰ দায়িত্বৰ পৰা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক ৰেহাই দি জাতীয় গুৰুত্ব থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিবলৈ কেন্দ্ৰক যথেষ্ট পৰিমাণে সুবিধা দিয়ে।
- *যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ দোষসমূহ ঃ*
  - কৰ্তৃত্ব , ক্ষমতা সিদ্ধান্ত আৰু কামৰ দায়িত্ব লৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ অথবা বিভিন্ন ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহৰ মাজত সংঘাত হোৱাৰ অহৰহ আশংকা থাকে।
  - এটা ক্ষিপ্ৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ অনুপযোগী। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ বাবে কিছুমান বিষয়ৰ ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহৰ অনুমোদন আৰু আন কিছুমান ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যিক চৰকাৰে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পৰা আগতীয়া অনুমোদন ল'বলগীয়া হয়।
  - চৰকাৰী ব্যৱস্থা অতিশয় জটিল হোৱা বাবে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰখনে অত্যাধিক ব্যয় বহন কৰিবলগীয়া হয়। কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰ উভয়ৰে বেলেগ বেলেগকৈ ব্যয় হয়।
  - যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় সংবিধান কঠিন সংবিধান হোৱাৰ জনসাধাৰণৰ পৰিৱৰ্তিত অভাৱসমূহ পূৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হোৱা দেখা পোৱা যায়। সময়ৰ লগত খাপ

- খোৱাকৈ সংবিধান সংশোধন কৰিব নোৱাৰা বাবে দেশৰ প্ৰগতিত বাধাৰ সৃষ্টি হয়।
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় প দ্ধতিৰ চৰকাৰত দ্বি-নাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা থকাৰ বাবেই আঞ্চলিক মনোভাৱ সম্প্ৰসাৰণ কৰি যুক্তৰাষ্ট্ৰক দুৰ্বল কৰি তুলিব পাৰে, যি জাতীয় স্বাৰ্থৰ বাবে মঙ্গলজনক নহয়।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ৮.১

ভাৰতবৰ্ষত দুই ধৰণৰ চৰকাৰ দেখা পোৱা যায়। কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰ। এইটো যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় নে এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য ?

.....

.....

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ প্ৰত্যেক যুক্তৰাষ্ট্ৰৰে কেন্দ্ৰত এখন চৰকাৰ আৰু আন সাংবিধানিক গোটবোৰত এখনকৈ চৰকাৰ থাকে। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থাত ৰাষ্ট্ৰখনৰ সংবিধান লিখিত আৰু কঠিন (অনমনীয়) হোৱাটো প্ৰয়োজনীয় নহয়। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

৮.৫ অধ্যায়টোৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- যি পদ্ধতিৰ চৰকাৰত সংবিধানৰ সকলো ক্ষমতা এখন কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে তেনে চৰকাৰক এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰ বোলা হয়।
- এককেন্দ্ৰীক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল— একক চৰকাৰ, ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰীকৰণ, কেন্দ্ৰৰ নেতৃত্বাধীন প্ৰশাসনীয় গোট,লিখিত বা অলিখিত সংবিধান, নমনীয় সংবিধান, আইনসভাৰ প্ৰাধান্য, একক নাগৰিকত্ব।
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ ধৰণৰ চৰকাৰত কিছুমান স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ একগোট হৈ সাংবিধানিকভাৱে এখন সাৰ্বভৌম ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি কৰি নিজৰ স্বকীয়তা নেহেৰোৱাকৈ এক আভ্যন্তৰীণ প্ৰশাসনীয় ব্যৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে।
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল— দুই ধৰণৰ চৰকাৰৰ সহাৱস্থান, সাংবিধানিকভাৱে ক্ষমতাৰ বিভাজন, সংবিধানৰ সৰ্বোচ্চতা, ন্যায়পালিকাৰ সৰ্বোচ্চতা, দ্বৈত নাগৰিকত্ব ইত্যাদি।

৮.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়।* গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২। গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব*। যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩ চক্ৰৱৰ্তী আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব*। গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪। পাল, ড° কুলেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Agrawal, R.C (2006). *Political Theory-Principles of Political Science*. New Delhi: S.Chand and Company.
2) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.
3) Kapur A.C (2006). *Principles of Political Science*. New Delhi: S. Chand and Company
4) Mahajan V.D (2006). *Political Theory.* New Delhi :S. Chand and Company.

৮.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) একক চৰকাৰ। খ) ক্ষমতাৰ কেন্দ্রীকৰণ।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) দুই ধৰণৰ চৰকাৰৰ সহাৱস্থান।

খ) যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ সংবিধানখন লিখিত আৰু অনমনীয় অথবা কঠিন হোৱা উচিত।

৮.৮ আহি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ এককেন্দ্রীক পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ প্রচলন থকা দুখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ যুক্তৰাষ্ট্রীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ প্রচলন থকা দুখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ এককেন্দ্রীক পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ যুক্তৰাষ্ট্রীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ চাৰিটা গুণ উল্লেখ কৰক।

গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ এককেন্দ্রীক পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ যুক্তৰাষ্ট্রীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

****

অধ্যায় ৯ ঃ চৰকাৰৰ প্ৰকাৰ— সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ

৯.৩.১ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ (Parliamentary form of Government)

৯.৩.২ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ (Presidential form of Government)

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

৯.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৯.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়ত আমি এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলো। চৰকাৰক সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰতো বিভক্ত কৰিব পাৰি। ব্ৰিটেইন আৰু ভাৰতবৰ্ষত সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ প্ৰচলন দেখা যায়। আকৌ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু ব্ৰাজিলত ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ প্ৰচলন দেখা যায়।

৯.৩ সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ

কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰক সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিভক্ত কৰা হৈছে।

৯.৩.১ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ (Parliamentary form of Goverment)

যি পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিধানমণ্ডলৰ সদস্যসকলৰ মাজৰ পৰা কাৰ্যপালিকা বাচনি কৰা হয় আৰু কাৰ্যপালিকা বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ হয়, তেনে চৰকাৰক সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ বুলি কোৱা হয়। সংসদীয় চৰকাৰক মন্ত্ৰী পৰিষদীয় চৰকাৰো বোলা হয়। এই মন্ত্ৰীপৰিষদীয়

চৰকাৰেই আচলতে ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰকৃত কাৰ্যপালিকা।এই চৰকাৰক দায়িত্বশীল চৰকাৰ বুলিও কোৱা হয়। কাৰণ, মন্ত্ৰী পৰিষদ তেওঁলোকৰ কাৰ্যাৱলীৰ বাবে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত প্ৰত্যক্ষভাৱে দায়বদ্ধ। ইয়াৰ উপৰিও সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত দুই ধৰণৰ কাৰ্যপালিকা দেখা পোৱা যায়, অৰ্থাৎ ইয়াত চৰকাৰ প্ৰধান আৰু ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধানৰ মাজত পাৰ্থক্য থাকে।

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- **দুই ধৰণৰ কাৰ্যপালিকা (Dual Executive) ঃ** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত দুই ধৰণৰ কাৰ্যপালিকা থাকে, সেয়া হ'ল— প্ৰকৃত কাৰ্যপালিকা আৰু নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকা। নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকাই ৰাষ্ট্ৰৰ মুৰব্বী হিচাপে ৰাষ্ট্ৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। তেওঁ বংশানুক্ৰমিকভাৱে অথবা নিৰ্বাচনৰ জৰিয়তে নিৰ্বাচিত হৈ বৈধভাৱে ৰাষ্ট্ৰৰ ক্ষমতাসমূহ লাভ কৰাৰ লগতে সাংবিধানিক সুবিধাসমূহ লাভ কৰে। কিন্তু প্ৰকৃতাৰ্থত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সকলো ক্ষমতা প্ৰধানমন্ত্ৰী নেতৃত্বাধীন মন্ত্ৰী পৰিষদে ব্যৱহাৰ কৰে। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত প্ৰধানমন্ত্ৰী হৈছে চৰকাৰ প্ৰধান। উদাহৰণস্বৰূপে, ইংলণ্ডৰ ৰজা বা ৰাণী হৈছে নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকা (ৰাষ্ট্ৰৰ মুৰব্বী)। অন্যহাতে প্ৰধানমন্ত্ৰী হৈছে প্ৰকৃত কাৰ্যপালিকা (চৰকাৰ প্ৰধান)।
- **সামূহিক দায়বদ্ধতা (Collective Responsibility) ঃ** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ অন্য এটা বৈশিষ্ট্য হৈছে মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সদস্যসকল সামূহিকভাৱে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ। অৰ্থাৎ মন্ত্ৰী পৰিষদে লোৱা এটা সিদ্ধান্ত প্ৰতিজন সদস্যই সংসদৰ ভিতৰত অথবা বাহিৰত সমৰ্থন জনাবলৈ বাধ্য। যদি মন্ত্ৰী পৰিষদৰ কোনো এগৰাকী সদস্যৰ বিপক্ষে সংসদত অনাস্থা প্ৰস্তাৱ উত্থাপিত হয় আৰু গৃহীত হয় তেন্তে এই অনাস্থা গোটেই মন্ত্ৰী পৰিষদৰ হোৱা বুলি ধৰি লোৱা হয়। এনে ক্ষেত্ৰত মন্ত্ৰী পৰিষদে সামূহিকভাৱে পদত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য।
- **ব্যক্তিগত দায়বদ্ধতা (Individual Responsibility) ঃ** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সদস্যসকল নিজৰ নিজৰ বিভাগৰ প্ৰশাসনৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগতভাৱে দায়বদ্ধ। সংসদৰ সদস্যসকলে এনে ক্ষেত্ৰত নিৰ্দিষ্ট সদস্যজনৰ কাৰ্যাৱলীৰ ওপৰত প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিব পাৰে আৰু সদস্যজনে তেওঁৰ বিভাগৰ বিভিন্ন আঁচনি আৰু কাৰ্যাৱলীৰ উত্তৰ দিবলৈ বাধ্য। উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৬২ চনৰ অক্টোবৰ মাহত চীনদেশে ভাৰত আক্ৰমণ কৰাৰ সময়ত প্ৰতিৰক্ষা মন্ত্ৰী ভি. কে. কৃষ্ণমেননে নিজৰ ব্যক্তিগত দায়িত্ব স্বীকাৰ কৰি মন্ত্ৰীপৰিষদৰ পৰা পদত্যাগ কৰিছিল।
- **কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক (Close relationship between the Executive and Legislature) ঃ** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিধানমণ্ডল আৰু কাৰ্যপালিকা ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ থাকে। কাৰ্যপালিকাৰ প্ৰত্যেকজন সদস্যই বিধানমণ্ডলৰ সদস্য হোৱাটো বাধ্যতামূলক। যদি মন্ত্ৰীপৰিষদ

(কার্যপালিকা)ৰ কোনো এজন সদস্য নিযুক্তিৰ সময়ত বিধানমণ্ডলৰ সদস্য হৈ নাথাকে তেতিয়াও তেওঁ এটা নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত বিধানমণ্ডলৰ সদস্য হোৱাটো বাধ্যতামূলক। মন্ত্রী পৰিষদৰ সদস্যসকলে আইন প্রণয়ন কৰাৰ ক্ষেত্রতো সক্রিয়ভাৱে অংশগ্রহণ কৰিব পাৰে। আনহাতে, মন্ত্রী পৰিষদৰ কার্যকাল বিধানমণ্ডলৰ আস্থাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে।

- **ৰাজনৈতিক সগোত্রতা (Political Homogeneity) ঃ** ৰাজনৈতিক সগোত্রতা মানে হৈছে মন্ত্রী পৰিষদৰ প্রত্যেকজন সদস্য একেটা ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হোৱাৰ লগতে একে ৰাজনৈতিক আদর্শৰে অনুপ্রাণিত হোৱা দলৰ সদস্য হ'ব লাগে। সাধাৰণতে, সংসদৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠ দলৰ সদস্যৰ মাজৰ পৰা মন্ত্রী পৰিষদৰ সদস্যসকলক বাচনি কৰা হয়। কিন্তু কোনো সময়ত কোনো এটা নির্দিষ্ট দলে বিধানমণ্ডলত সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰিব নোৱাৰিলে ৰাজনৈতিক সগোত্রতাৰ অভাৱ দেখা পোৱা যায়। এনে ক্ষেত্রত, একে আদর্শৰে পুষ্ট দলসমূহে মিত্রজোট গঠন কৰিব পাৰে। ইংলণ্ডত এনেধৰণৰ চৰকাৰক জাতীয় চৰকাৰ (National Government) বোলা হয়।
- **পদ্ধতিগত গোপনীয়তা (Secrecy of Procedure) ঃ** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত পদ্ধতিগত গোপনীয়তায়ো এক বিশেষ স্থান দখল কৰে। মন্ত্রী পৰিষদৰ কোনো সদস্যই সামূহিকভাৱে অথবা আন কোনো ধৰণেও মন্ত্রীপৰিষদৰ আলোচিত বিষয়সমূহৰ ক্ষেত্রত গোপনীয়তা ভংগ কৰিব নোৱাৰে। এনে নিয়ম ভঙ্গ কৰিলে মন্ত্রী গৰাকীক সংসদীয় নিয়মানুৱর্তিতা ভংগ কৰাৰ দোষত দোষী সাব্যস্ত কৰি মন্ত্রী পৰিষদৰ পৰা বর্খাস্ত কৰিব পাৰে।
- **প্রধানমন্ত্রীৰ নেতৃত্ব (Leadership of the Prime Minister) ঃ** প্রধানমন্ত্রী হৈছে সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ স্বীকৃতিপ্রাপ্ত নেতা। সাধাৰণতে, বিধানমণ্ডলৰ নিম্নসদনৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠ দলৰ নেতাজনক প্রধানমন্ত্রী হিচাপে নিযুক্তি দিয়া হয়। ফলস্বৰূপে, তেওঁ সেই সদনৰো নেতা হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে। প্রধানমন্ত্রীজন হৈছে মন্ত্রীপৰিষদৰ সর্বাধিনায়ক। তেওঁ দপ্তৰসমূহ বিতৰণ কৰাৰ লগতে নিজ ইচ্ছামতে কোনো সদস্যৰ পৰা দপ্তৰৰ দায়িত্ব কর্তন কৰিব পাৰে আৰু নতুন সদস্যক মন্ত্রীপৰিষদত অন্তর্ভুক্ত কৰিব পাৰে।

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণসমূহ ঃ

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ কিছুমান গুণ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিধানমণ্ডল আৰু কার্যপালিকাৰ মাজত ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক থকাৰ বাবে শাসনকার্য সুচাৰুৰূপে পৰিচালিত হয়। মন্ত্রীপৰিষদে বিভিন্ন নীতি আৰু আঁচনি ক্ষিপ্রভাৱে প্রস্তুত কৰিব পাৰে।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ স্বেচ্ছাচাৰী হ'ব নোৱাৰে। কাৰণ, মন্ত্রী পৰিষদ নিজৰ কাম কাজৰ বাবে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিকল্প চৰকাৰ গঠন কৰাৰ সুবিধা থাকে। যদি সংসদৰ

সংখ্যাগৰিষ্ঠ দলে সংখ্যাগৰিষ্ঠতা হেৰুৱায়, তেন্তে বিৰোধী দলে চৰকাৰ গঠন কৰিব পাৰে। কিন্তু, ই সংসদত সংখ্যাগৰিষ্ঠতা প্ৰমাণ কৰাটো বাধ্যতামূলক।

- নমনীয়তা সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ এটা গুণ। জনসাধাৰণে সহজতে চৰকাৰ সলনি কৰিব পাৰে আৰু জৰুৰী অৱস্থাৰ সময়ত বিকল্প নেতাও চয়ন কৰিব পাৰে। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত ইংলণ্ডৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী হিচাপে চেম্বাৰলিনৰ ঠাইত চাৰ্চিলক কোনো অসুবিধা নোহোৱাকৈ বাচনি কৰা হৈছিল।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ শিক্ষামূলক উপকাৰিতাও যথেষ্ট পৰিমাণে দেখা পোৱা যায়। ৰাজনৈতিক দলসমূহে গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়ত ৰাজনৈতিক সভা-সমিতি পাতি জনমত গঠন কৰিব পাৰে। নিৰ্বাচনৰ সময়ত প্ৰতিটো ৰাজনৈতিক দলে নিজৰ আঁচনিসমূহ ৰাজনৈতিক ইস্তাহাৰৰ জৰিয়তে প্ৰকাশ কৰিব পাৰে।

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দোষসমূহ ঃ

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ কিছুমান দোষ তলত উল্লেখ কৰা হৈছে-

- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতি দেখা পোৱা নাযায়। গতিকে মন্ত্ৰী পৰিষদৰ হাততেই বিধায়িনী ক্ষমতা আৰু কাৰ্যকৰী ক্ষমতা ন্যস্ত থাকে। যাৰ ফলত এনে শাসন ব্যৱস্থা স্বেচ্ছাচাৰী হৈ পৰিব পাৰে। ইয়াক মন্ত্ৰী পৰিষদৰ একনায়কত্ববাদ আখ্যা দিব পাৰি।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকাই আইন প্ৰণয়নৰ কাম কাজত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ উপৰিও অপ্ৰয়োজনীয় আৰু অধিকভাৱে বিধানমণ্ডলৰ কাম কাজতো অংশ গ্ৰহণ কৰা দেখা পোৱা যায়। ঠিক একেদৰে, বিধানমণ্ডলেও কাৰ্যপালিকাৰ প্ৰশাসনীয় কাম কাজত অপ্ৰয়োজনীয়ভাৱে হস্তক্ষেপ কৰে। এনেক্ষেত্ৰত, বিধানমণ্ডল আৰু কাৰ্যপালিকা দুয়োটাই যোগ্যতাহীন হৈ পৰিব পাৰে।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত যদি কোনো এটা ৰাজনৈতিক দলেও বিধানমণ্ডলত সুস্পষ্ট বহুমত সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰে আৰু ফলত মিত্ৰজোঁটৰ চৰকাৰ (coalition government) গঠিত হয়, তেনে চৰকাৰ বেছি দিন টিকি নথকাৰ ওপৰিও নিষ্ক্ৰিয় ধৰণৰ হৈ পৰা দেখা যায়।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰক আমোলা- বিষয়াসকলৰ চৰকাৰ বুলি সমালোচনা কৰিব পাৰি। মন্ত্ৰীসকলৰ বিভাগীয় অজ্ঞতাৰ বাবে আমোলা-বিষয়াসকলৰ ওপৰত অধিক পৰিমাণে নিৰ্ভৰশীল হৈ পৰে। গতিকে, কাৰ্যতঃ এনে চৰকাৰ আমোলাতান্ত্ৰিক চৰকাৰ হৈ পৰে।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ বহুসময়ত নিৰ্বাচন কেন্দ্ৰীক হৈ পৰা দেখা যায়। ইয়াত প্ৰতিটো ৰাজনৈতিক দলৰেই লক্ষ্য হৈ পৰে কেৱল নিৰ্বাচনত জয়লাভ কৰা। ভোটাৰসকলক অভিসাধন (manipulation) কৰিবলৈ ৰাজনৈতিক দলবোৰে প্ৰতিমুহূৰ্ত্তে চেষ্টা কৰে, যাক ভোট বেংক (vote bank)ৰ ৰাজনীতি বুলি জনা যায়।

জানি থোৱা ভাল

ব্ৰিটেইন হৈছে সংসদীয় গণতন্ত্ৰৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। আনুষ্ঠানিক অথবা সাংবিধানিক ভাৱে সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বিকাশ ঘটা নাই। ওঠৰ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত আধুনিক সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ ভেঁটি স্থাপন হয় ব্ৰিটেইনত। আধুনিক সময়ত এই ধৰণৰ চৰকাৰ ব্ৰিটেইন , অষ্ট্ৰেলিয়া, বেলজিয়াম, ডেনমাৰ্ক, নেদাৰলেণ্ড,জাপান আৰু ভাৰতবৰ্ষ ইত্যাদি দেশত দেখিবলৈ পোৱা যায়।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ৯.১

যেতিয়া সংসদৰ অধিবেশন বহে, ইয়াৰ কাৰ্যাৱলী প্ৰতিদিনে দূৰদৰ্শনত বিশেষ অনুষ্ঠান হিচাপে প্ৰচাৰ কৰা হয়। এই কাৰ্যাৱলীবোৰ চাই অথবা বাতৰিকাকত পঢ়ি মন্ত্ৰীসকলে সাংসদসকলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিয়াৰ প্ৰক্ৰিয়াটো পৰ্যবেক্ষণ কৰিব। ইয়াৰ দ্বাৰাই মন্ত্ৰীসকলৰ সংসদৰ ওচৰত থকা ব্যক্তিগত দায়বদ্ধতাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

.....

.....

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থাকে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত দ্বৈত কাৰ্যপালিকাৰ অৱস্থিতি দেখা পোৱা নাযায় । (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

.....

৯.৩.২ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ (Presidential form of Government)

যি গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিত কাৰ্যপালিকা সাংবিধানিকভাৱে বিধানমণ্ডলৰ পৰা স্বাধীন, তেনে পদ্ধতিৰ চৰকাৰ হৈছে ৰাষ্ট্ৰপতি শাসিত অথবা ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ। এনে শাসন ব্যৱস্থাত ৰাষ্ট্ৰ প্ৰধানজনেই চৰকাৰ প্ৰধান। তেওঁক ৰাষ্ট্ৰপতি বুলি কোৱা হয়।

ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য ঃ ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ মুখ্য বৈশিষ্ট্যবোৰ তলত আলোচনা কৰা হৈছে—

- **ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ (Separation of Powers) ঃ** ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ এটা বৈশিষ্ট্য। এই পদ্ধতিত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডল পৃথক আৰু নিজৰ নিজৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত স্বাধীন। চৰকাৰৰ এই দুয়োবিধ অংগই সমমৰ্যাদা লাভ কৰে। ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু তেওঁৰ সচিবালয়ৰ সদস্যসকল বিধানমণ্ডলৰ সদস্য নোহোৱাৰ বাবে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত তেওঁলোক প্ৰত্যক্ষভাৱে দায়বদ্ধ নহয়। বিধানমণ্ডলেও অনাস্থা প্ৰস্তাৱ যোগে কাৰ্যপালিকাক অপসাৰণ কৰিব নোৱাৰে।
- **অৱৰোধন আৰু সন্তুলন (Checks and Balances) ব্যৱস্থা ঃ** ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ সম্পূৰ্ণৰূপে সম্ভৱ নহয়। ফলত, এই পদ্ধতিত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণৰ লগে লগে অৱৰোধন আৰু সন্তুলন (Checks and Balances) ব্যৱস্থা দেখা পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে 'পাৱাৰ অৱ পেট্ৰ'নেজ' (Power of Patronage) আৰু নিষেধাধীকাৰ বা ভেটো (Veto Power) ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি বিধানমণ্ডলক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰে। একেদৰে, বিধানমণ্ডলেও ***মহাভিযোগ*** (impeachment) প্ৰস্তাৱযোগে ক্ষমতাৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰপতিক অপসাৰিত কৰিব পাৰে। উচ্চতম ন্যায়ালয়েও বিধানমণ্ডলে গ্ৰহণ কৰা আইন আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশক বিধিগতভাৱে অসাংবিধানিক বুলি ঘোষণা কৰিব পাৰে।
- **একক কাৰ্যপালিকা (Single Executive) ঃ** ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিজনেই ৰাষ্ট্ৰৰো প্ৰধান আৰু চৰকাৰৰো প্ৰধান। তেওঁ অকল নামমাত্ৰ মুৰব্বীয়েই নহয়, প্ৰকৃত শাসনকৰ্তাও যি প্ৰকৃত কাৰ্যকৰী ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে।
- **ৰাষ্ট্ৰপতিৰ স্থায়ী কাৰ্যকাল (Fixed Term of the President) ঃ** ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিজন এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে নিৰ্বাচিত হৈ আহে। সংবিধান অৱমাননা কৰাৰ বাবে মহাভিযোগ প্ৰস্তাৱ অবিহনে এই নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকালত তেওঁক অপসাৰিত কৰিব নোৱাৰি।
- **ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰাধান্যতা (Pre-eminence of the President) ঃ** ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰে। মন্ত্ৰীপৰিষদৰ সদস্যসকলক সচিব (Secretary) বুলি কোৱা হয়। তেওঁলোক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সতীর্থ নহয়; ৰাষ্ট্ৰপতিৰ তলত তেওঁলোকে কাম কৰে। সচিবসকলে প্ৰশাসনৰ ক্ষেত্ৰত ৰাষ্ট্ৰপতিক সহায় সহযোগ

মহাভিযোগ (Impeachment) ঃ ই এটা সাংবিধানিক ব্যৱস্থা, যাৰ জৰিয়তে কৰ্তব্যৰত উচ্চপদস্থ চৰকাৰী বিষয়াক কাৰ্যালয়ত কৰা অসদাচৰণৰ বাবে অভিযুক্ত কৰা হয়।

আগবঢ়ায়। এই সচিবসকলক ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যোগ্যতা অনুসৰি নিযুক্তি দিয়ে আৰু তেওঁলোকৰ উপদেশ মানি চলিবও পাৰে অথবা অস্বীকাৰো কৰিব পাৰে। বৰ্তমান ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ, ব্ৰাজিল ইত্যাদি দেশত দেখা পোৱা যায়।

ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ গুণসমূহ ঃ

ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ গুণসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

- ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰক এটা স্থিৰ চৰকাৰ আখ্যা দিব পাৰি। ইয়াত ৰাষ্ট্ৰপতি গৰাকী এটা নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকালৰ বাবে নিৰ্বাচিত কৰা হয়। তেওঁৰ বিৰুদ্ধে মহাভিযোগ প্ৰস্তাৱটিও কাৎচিতহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ৰাষ্ট্ৰপতিগৰাকীয়ে এক দীৰ্ঘম্যাদী আৰু গতিশীল আঁচনি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।
- চৰকাৰৰ তিনিটা অংগৰ মাজত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ (separation of power) ৰ লগতে অৱৰোধন আৰু সন্তুলন (checks and balances) ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হোৱাৰ বাবে কোনো এটা অংগই স্বেচ্ছাচাৰী হৈ উঠিব নোৱাৰে। এই পদ্ধতিৰ চৰকাৰত ব্যক্তিগত স্বাধীনতা ৰক্ষিত হয়।
- ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰত ৰাজনৈতিক দল নিৰ্বিশেষে দেশৰ অভিজ্ঞ আৰু যোগ্য ব্যক্তিক বিভিন্ন বিভাগৰ মুৰব্বী হিচাপে ৰাষ্ট্ৰপতিজনে নিযুক্তি দিয়া বাবে প্ৰশাসন কাৰ্য অতি দক্ষতাৰে পৰিচালিত হয়।
- জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ অতিশয় উপযোগী। এই চৰকাৰে কোনোধৰণৰ সমস্যা নোহোৱাকৈ জাতীয় জৰুৰী অৱস্থাৰ মুখামুখী হ'ব পাৰে। যিহেতু ৰাষ্ট্ৰপতিজন মন্ত্ৰীসভা বা বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত নিৰ্ভৰশীল নহয়, সেয়েহে জৰুৰীকালীন অৱস্থাত ই অতি সোনকালে সকলো সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰে।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ তুলনাত ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ প্ৰভাৱৰ পৰা বহু পৰিমাণে মুক্ত। প্ৰশাসনীয় সকলোবোৰ ক্ষমতা ৰাষ্ট্ৰপতিগৰাকীৰ হাতত ন্যস্ত হয়। সকলো ক্ষেত্ৰতে ৰাষ্ট্ৰপতিগৰাকী সংসদৰ সদস্যসকলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নোহোৱাৰ বাবে এই পদ্ধতিৰ চৰকাৰক ভাল চৰকাৰ আখ্যা দিব পাৰি।

ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দোষসমূহ ঃ

ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দোষসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- এই পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজত ক্ষমতা পৃথকীকৰণ নীতি প্ৰযোজ্য। যদি বিধানমণ্ডলত বিৰোধী দলৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠতা থাকে তেন্তে ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজত সংঘৰ্ষৰ সূত্ৰপাত ঘটিব পাৰে যাৰ ফলত ৰাজহুৱা স্বাৰ্থ বিঘ্নিত হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে।

- ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰ স্বেচ্ছাচাৰী হোৱাৰ ভয় থাকে। কাৰণ, ৰাষ্ট্ৰপতিক বিধানমণ্ডলে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰে। যদিও, মহাভিযোগ প্ৰস্তাৱৰ জৰিয়তে বিধানমণ্ডলে ৰাষ্ট্ৰপতিজনক ক্ষমতাৰ পৰা অপসাৰণ কৰিব পাৰে তথাপিও অসাধাৰণ অৱস্থাতহে এই প্ৰস্তাৱ উত্থাপন কৰিব পাৰি।
- মন্ত্ৰীত্ব লাভৰ বাবে এগৰাকী ব্যক্তিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিগৰাকীৰ প্ৰতি ব্যক্তিগত আনুগত্য প্ৰকাশ কৰিবলগীয়া হয়। সেইবাবে, এগৰাকী ব্যক্তিৰ যোগ্যতা আৰু অভিজ্ঞতা মাজে সময়ে অৱহেলিত হোৱা পৰিলক্ষিত হয়।
- ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ বৰ জটিল হয়। এই শাসন ব্যৱস্থাত বিভিন্ন কমিটি, কমিছন আদিৰ জৰিয়তে চৰকাৰী কাৰ্য পৰিচালিত হয়।

জানি থোৱা ভাল

আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ এক উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ সংবিধান প্ৰণেতাসকল চৰকাৰৰ তিনিটা বিভাগক ক্ৰমে ৰাষ্ট্ৰপতি (কাৰ্যপালিকা), কংগ্ৰেছ (বিধানমণ্ডল) আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয় (ন্যায়পালিকা) হিচাপে ভাগ কৰিছে আৰু প্ৰতিটো অংগই বাকী দুটাৰ পৰা পৃথক আৰু স্বাধীন আৰু সাংবিধানিক কৰ্তৃত্বসমূহ লাভ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতি ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ এটা বৈশিষ্ট্য। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ প্ৰচলন আছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ৰাষ্ট্ৰপতি প্ৰধান চৰকাৰৰ দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- যি পদ্ধতিৰ চৰকাৰত বিধানমণ্ডলৰ সদস্যসকলৰ মাজৰ পৰা কাৰ্যপালিকা বাচনি কৰা হয় আৰু কাৰ্যপালিকা বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ হয়, তেনে চৰকাৰক সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ বুলি কোৱা হয়। সংসদীয় চৰকাৰক মন্ত্ৰী পৰিষদীয় চৰকাৰো বোলা হয়।
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল— দুই ধৰণৰ কাৰ্যপালিকা, ব্যক্তিগত দায়বদ্ধতা, কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক, ৰাজনৈতিক সগোত্ৰতা, পদ্ধতিগত গোপনীয়তা, প্ৰধানমন্ত্ৰীৰ নেতৃত্ব।
- যি গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিত কাৰ্যপালিকা সাংবিধানিকভাৱে বিধানমণ্ডলৰ পৰা স্বাধীন, তেনে পদ্ধতিৰ চৰকাৰ হৈছে ৰাষ্ট্ৰপতি শাসিত চৰকাৰ।
- ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল— ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ, একক কাৰ্যপালিকা, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ স্থায়ী কাৰ্যকাল, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰাধান্যতা।

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়।* গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২। গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩ চক্ৰৱৰ্তী আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪। পাল, ড° কুলেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Agrawal, R.C. (2006). Political Theory-Principles of Political Sciences. New Delhi : S.Chand and Company.

2) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand

and Company.

3) Kapur A.C (2006). *Principles of Political Science*. New Delhi: S. Chand and Company.

4) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company

৯.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) দ্বৈত কাৰ্যপালিকা।

খ) সামূহিক দায়বদ্ধতা।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ।

খ) একক কাৰ্যপালিকা।

৯.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ দ্বৈত কাৰ্য্যপালিকা কি পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য?

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ প্ৰচলন থকা এখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাষ্ট্ৰপতীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণ আৰু দোষসমূহ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ ৰাজনৈতিক দল

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ ৰাজনৈতিক দলৰ অর্থ আৰু বৈশিষ্ট্য
১০.৩.১ ৰাজনৈতিক দলৰ অর্থ
১০.৩.২ ৰাজনৈতিক দলৰ বৈশিষ্ট্য
১০.৪ ৰাজনৈতিক দলৰ প্রকাৰ
১০.৫ ৰাজনৈতিক দলৰ কার্য্যাৱলী
১০.৬ ৰাজনৈতিক দলৰ গুৰুত্ব
১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৮ অধিক জানিবলৈ
১০.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১০.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ৰাজনৈতিক দলৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক দলৰ প্রকাৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক দলৰ বৈশিষ্ট্য আৰু কার্য্যাৱলী আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক দলৰ গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলসমুহ হৈছে এটা অবিচ্ছেদ্য অংশ। চৌদি আৰব আৰু কিছুমান সামৰিক একনায়কত্ববাদী দেশৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ সকলো ঠাইতে ৰাজনৈতিক দলৰ অৱস্থিতি লক্ষ্য কৰা যায়। ই জনসাধাৰণ আৰু শাসকৰ মাজত এক প্রকাৰৰ যোগসূত্র ৰক্ষাকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰ চৰকাৰী কাম-কাজবোৰ মসৃনভাৱে চলোৱাৰ কাৰণে দৰকাৰী বিশেষকৈ গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহত এই দলবোৰ অতিকৈ দৰকাৰী। অইন অর্থত ক'বলৈ গ'লে, গণতন্ত্র আৰু ৰাজনৈতিক দলসমূহ ইটো সিটোৰ পৰিপূৰক আৰু এটা মুদ্রাৰ ইপিঠি-সিপিঠি বুলি ক'ব পাৰি। ৰাজনৈতিক দল অবিহনে কোনো গণতান্ত্রিক চৰকাৰে সুচাৰুৰূপে কাম সম্পন্ন কৰিব নোৱাৰে।

গণতান্ত্রিক চৰকাৰৰ কাম-কাজক ৰাজনৈতিক দলসমুহে এটা নতুন দিশ প্রদান কৰিছে।

ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ জৰিয়তে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ দাবী আৰু আশাবোৰৰ কথা প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। সেয়েহে ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আমি জনাটো প্ৰয়োজনীয়। এই অধ্যায়ত, ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ বিষয়ে প্ৰাথমিক ধাৰণাসমূহ দাঙি ধৰাৰ কাৰণে এটা প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

১০.৩ ৰাজনৈতিক দলৰ অৰ্থ আৰু বৈশিষ্ট্য

১০.৩.১ ৰাজনৈতিক দলৰ অৰ্থ

ৰাজনীতি বিজ্ঞানত অতীতৰপৰা বৰ্তমানলৈকে ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ ওপৰত কৰা অধ্যয়নে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান গ্ৰহণ কৰি আহিছে। সি যি কি নহওঁক, সাম্প্ৰতিক সময়ত, ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ অধ্যয়নৰ বিষয়টো যথেষ্ট পৰিমানে আকৰ্ষণীয় হিচাপে পৰিগণিত হৈছে যাৰ কাৰণে ৰাজনীতি বিজ্ঞানীসকলে ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ ওপৰত কৰা অধ্যয়নৰ বাবে 'ষ্টেচিঅ'লজি' (stasiology) নামৰ এটা নতুন শব্দ প্ৰচলন কৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

ষ্টেচিঅ'লজিঃ এইটো এটা শব্দ যিটোৱে দলীয় ৰাজনীতিৰ বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়নক বুজায় । ই গ্ৰীক শব্দ 'ষ্টেচিচ' ৰ পৰা উদ্ভাৱন হৈছে । ষ্টেচিঅ'লজিয়ে দলীয় ৰাজনীতিৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসন্মত অধ্যয়ন কৰে আৰু বিষয়টোৰ পুঙ্খানুপুঙ্খ অধ্যয়নৰ স্বাৰ্থত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ ভিতৰত থকা বিভিন্ন গোট আৰু ভাগৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে।

সাধাৰণভাৱে, ৰাজনৈতিক দল হৈছে সমভাবাপন্ন মানুহৰ দ্বাৰা গঠিত এটা সংগঠন যাৰ উমৈহতীয়া লক্ষ্য, আদৰ্শ আৰু বিশ্বাস থাকে আৰু যিটোৱে সাংবিধানিক পদ্ধতিৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা আহৰণ কৰিবলৈ বিচাৰে। কিছুমান উমৈহতীয়া ৰাজনৈতিক কাৰ্যসূচীৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে গৰিষ্ঠসংখ্যক ভোটাৰ ৰাইজৰ সমৰ্থন আদায় কৰিবলৈ বিচাৰে আৰু একক ভাৱে নতুবা আন ৰাজনৈতিক দলৰ সৈতে মৰ্চা গঠন কৰি হ'লেও চৰকাৰ গঠন কৰিব বিচাৰে। সেয়েহে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা হস্তগত কৰি চৰকাৰ গঠন কৰাটোৱে হৈছে প্ৰতিটো ৰাজনৈতিক দলৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য।

ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ সংজ্ঞাক বিচাৰ কৰি বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন সূত্ৰ আগবঢ়াইছে। তাৰে কেইটামান তলত দিয়া হ'লঃ

- ব্ৰিটিছ-আইৰিচ ৰাজনীতিবিদ এডমাণ্ড বাৰ্কেৰ মতে, "ৰাজনৈতিক দল হৈছে কিছুমান

মানুহৰ সমষ্টি যিসকলে তেওঁলোকৰ যৌথ উদ্দেশ্যবোৰ ৰাজহুৱা স্বাৰ্থত তেওঁলোক সকলোৱে বিশ্বাস কৰা নীতিৰ দ্বাৰা ৰূপায়িত কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে।"

- আমেৰিকাৰ পণ্ডিত আৰ. জি. গেটেলৰ মতে, "ৰাজনৈতিক দল হৈছে কিছুমান নাগৰিকৰ সমষ্টি যিসকলে কম-বেছি পৰিমাণে সংগঠিত আৰু এটা ৰাজনৈতিক গোট হিচাপে আচৰণ কৰে তথা যিসকলে ভোট দিয়াৰ ক্ষমতাৰ জৰিয়তে চৰকাৰক নিয়ন্ত্রণ কৰাৰ লক্ষ্য ৰাখে আৰু তেওঁলোকৰ সাধাৰণ কৰ্মসূচীসমূহ আগবঢ়াই দিয়ে"।
- ব্রিটিছ পণ্ডিত আৰ. এম. মেকাইভাৰে কৈছিল, "ৰাজনৈতিক দল হৈছে এটা অনুষ্ঠান যিটো কিছুমান নীতিৰ বা আদর্শৰ সমর্থনত সাং বিধানিক উপায়েৰে সংগঠিত হয় আৰু ই চৰকাৰ গঠন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।"
- আমেৰিকাৰ পণ্ডিত আৰ. এন. গিলখ্রাইষ্টে কৈছে, "ৰাজনৈতিক দল হৈছে সংগঠিত নাগৰিকৰ গোটৰ দ্বাৰা গঠিত দল যিটোৱে একে ৰাজনৈতিক মত গ্রহণ কৰে আৰু যিয়ে এটা ৰাজনৈতিক গোট হিচাপে কার্য্য কৰে আৰু চৰকাৰখনক নিয়ন্ত্রিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।"
- কানাডাৰ পণ্ডিত ষ্টিফেন লিকক্ৰৰ মতে ৰাজনৈতিক দল "প্রধানত সংগঠিত এদল নাগৰিকৰ গোট যিয়ে এটা ৰাজনৈতিক গোট হিচাপে একেলগে কাম কৰে। ৰাজহুৱা স্বাৰ্থজড়িত বিষয়ত তেওঁলোকে একেধৰণৰ মতামত গ্রহণ আৰু প্রকাশ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ ভোটদানৰ ক্ষমতাৰ জৰিয়তে চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্রণ নিজৰ হাতত ৰাখিব খোজে।"
- আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী হেৰল্ড লাছৱেলৰ মতে, "ৰাজনৈতিক দল হৈছে এটা সংগঠন যিটোৱে বিশেষভাৱে নির্বাচনৰ সময়ত নিজৰ নামত প্রার্থী আৰু নীতিসমূহ দাঙি ধৰে।"
- ফৰাচী আইনজ্ঞ এম. ডাভার্জাৰৰ মতে " এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ভিতৰত ক্ষমতা আহৰণ কৰা আৰু অংশ লোৱা সংগঠিত গোটসমূহক ৰাজনৈতিক দল বোলে।"

ওপৰোক্ত সংজ্ঞাসমূহৰ এইটো স্পষ্ট হয় যে ৰাজনৈতিক দল হৈছে কিছুমান মানুহৰ সমষ্টি যাৰ। নিজা বিশ্বাস, নিয়ম আৰু নীতি থাকে আৰু যিবোৰৰ ইটোৰ সৈতে আনটোৰ মিল থাকে। প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলৰ উমৈহতীয়া লক্ষ্য হৈছে শান্তিপূর্ণ আৰু সাংবিধানিক উপায়েৰে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা আহৰণ কৰা। ইয়াৰ উপৰিও, ৰাজনৈতিক দলবোৰে বিভিন্ন ধৰণৰ কার্য্যসূচী আৰু নীতি গ্রহণ কৰে যাৰ জৰিয়তে ভোটাৰসকল দলবোৰৰ প্রতি আকর্ষিত হয় আৰু নির্বাচনত জয়ী হয়। সেয়েহে এইটো ক'ব পাৰি যে ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ মুখ্য লক্ষ্য হৈছে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰি এককভাৱে অথবা আন ৰাজনৈতিক দলৰ সৈতে মর্চা গঠন কৰি চৰকাৰ গঠন কৰা।

১০.৩.২ৰাজনৈতিক দলৰ বৈশিষ্ট্য

ৰাজনৈতিক দলৰ ওপৰোক্ত সংজ্ঞাসমূহৰ দ্বাৰা আমি ইয়াৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্যৰ কথা আলোচনা কৰিব পাৰোঁ। এই বৈশিষ্ট্যবোৰ সকলো ৰাজনৈতিক দল আৰু সকলো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত একে নহ'ব পাৰে। যি কি নহওঁক, এটা ৰাজনৈতিক দল হ'ব লাগিলে ইয়াৰ কিছুমান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য থাকিবই লাগিব। এতিয়া আমি তলত উল্লেখ কৰা বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰো আহকঃ

- **ব্যক্তিৰ সমষ্টিঃ** ৰাজনৈতিক দল হৈছে কিছুমান সমভাবাপন্ন ব্যক্তিৰ সমষ্টি। ই বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ব্যক্তিৰ গোটৰ দ্বাৰা গঠিত যেনে- ডেকা আৰু বয়সস্থ, ধনী আৰু দুখীয়া, পুৰুষ আৰু মহিলা, ভূস্বামী আৰু শ্ৰমিক আৰু কিছুমান সাধাৰণ সদস্য। আনকি, কিছুমানে সম্পূৰ্ণ সহানুভূতি ৰাখি সমৰ্থক হিচাপে কাম কৰে। সেয়েহে, ৰাজনৈতিক দল হৈছে একে দৃষ্টিভঙ্গী আৰু মতৰ ভিত্তিত সংগঠিত হোৱা ব্যক্তিসকলৰ এটা সমষ্টি। সেইবাবে ফৰাচী ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানী মৰিচ ডুভাৰজাৰে কৈছে যে এটা ৰাজনৈতিক দল হৈছে এটা গণ সদস্যৰ দল।
- **উমৈহতীয়া আদৰ্শঃ** প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই তেওঁলোকৰ কিছুমান উমৈহতীয়া নিজা আদৰ্শত বিশ্বাস কৰে। এইবোৰ নোহোৱাকৈ কোনো ৰাজনৈতিক দলেই দীৰ্ঘসময় ধৰি সক্ৰিয় হৈ থাকিব নোৱাৰে আৰু মানুহৰ জনপ্ৰিয় সমৰ্থন লাভ কৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে এটা ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰত্যেকজন সদস্যই ৰাজহুৱা আৰু জটিল সমস্যাসমূহৰ ক্ষেত্ৰত একেধৰণৰ মতামত পোষণ কৰে। ইয়াৰোপৰি কিছুমান আকৰ্ষণীয় নীতিৰ সহায়ত ৰাজনৈতিক দলবোৰে ভোটাৰসকলক নিজৰ ফালে আকৰ্ষিত কৰি ৰাজনৈতিক ক্ষমতা আহৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।
- **ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে সম্পৰ্কযুক্তঃ** ৰাজনৈতিক দলবিলাক ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে সম্পৰ্কযুক্ত। অন্য ভাষাত ক'বলৈ গ'লে তেওঁলোকে সদায়ে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰে আৰু কোনো শ্ৰেণীগত বা ব্যক্তিগত স্বাৰ্থক গুৰুত্ব নিদিয়ে। কেতিয়াবা দেখা যায় যে কিছুমান স্থানীয় আৰু আঞ্চলিক আবেগ আৰু বিষয়ক ভিত্তি কৰি কিছুমান আঞ্চলিক দল গঠিত হয়। যিয়েই নহওঁক, তেওঁলোকো ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে গভীৰভাৱে সাঙোৰ খাই থাকে। সেয়েহে এইটো ক'ব পাৰি যে প্ৰতিটো ৰাজনৈতিক দলেই ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ। সেইকাৰণে **এডমণ্ড বাৰ্কে** কৈছিল, "ৰাজনৈতিক দল হ'ল কিছুমান সৰ্বসন্মত নীতিৰ আধাৰত সন্মিলিত প্ৰচেষ্টাৰে ৰাজহুৱা স্বাৰ্ধৰ পোষকতা কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে একগোট হোৱা ব্যক্তিসমষ্টি "।
- **নিজস্ব সংগঠনঃ** যথোপযুক্ত সংগঠন নাথাকিলে কোনো ৰাজনৈতিক দলে ক্ষমতাৰ খেলত টিকিব নোৱাৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰো হৈছে মানুহৰ এটা সংগঠন। ৰাজনৈতিক দলৰ এখন নিজস্ব সংবিধান আছে য'ত ইয়াৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য, নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ

লগতে দলৰ সংগঠন সম্পর্কে বিশদভাৱে বর্ণনা কৰা থাকে। উপযুক্ত সংগঠনৰ জৰিয়তে দলৰ সদস্যসকলৰ মাজত ঐক্য আৰু সংহতি সুদৃঢ় হয়। দলীয় সংগঠনৰ ওপৰত জোৰ দি মেক্ আইভাৰে কৈছে যে- " দলীয় সংগঠন অবিহনে নীতি-আদর্শৰকোনো উমৈহতীয়া প্রকাশ নঘটে আৰু দলবোৰে যিবোৰ নীতিৰ দ্বাৰা ক্ষমতা লাভ অথবা বর্তাই ৰাখিব বিচাৰে সেই নীতিবোৰৰ কোনো শৃংখলাৱদ্ধ ক্রমবিকাশ নঘটিব।"

- **ক্ষমতা দখলৰ লক্ষ্য ঃ** ৰাজনৈতিক দলৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল ক্ষমতা দখল কৰা। প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই বিশেষকৈ নির্বাচনৰ সময়ত ভোটাৰক বিভিন্ন ধৰণে আকর্ষিত কৰি ক্ষমতাত তিষ্ঠি থাকিবলৈ চেষ্টা কৰে। এই উদ্দেশ্য আগত ৰাখি তেওঁলোকে গণভিত্তি গঢ়ি তোলাৰ চেষ্টা কৰে। এনেকুৱা সমর্থন অবিহনে কোনো ৰাজনৈতিক দলেই ইয়াৰ নীতি আৰু আদর্শৰ কার্য্যৰূপায়ণ কৰিব নোৱাৰাৰ লগতে দীর্ঘসময় ধৰি ৰাজনৈতিক ক্ষমতাও নিজৰ হাতত ৰাখিব নোৱাৰে। সেইবাবে, প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই নিজৰ অৱস্থিতিৰ কাৰণেই ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ বিচাৰে।
- **নির্দিষ্ট কার্য্যসূচীঃ** প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলৰ কিছুমান নির্দ্দিষ্ট কার্য্যসূচী আছে যাৰ আধাৰত এই দলবোৰে ক্ষমতাত থাকিবলৈ ভোটাৰক নিজৰ ফালে আকর্ষিত কৰিবলৈ চেষ্ট কৰে। এনেকুৱা কিছুমান কার্য্যসূচী হৈছে- আর্থসামাজিক, ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক আৰু সমাজৰ অন্যান্য সমস্যা সম্পর্কীয় । ক্ষমতালৈ আহিলে ৰাজনৈতিক দলসমূহে তেওঁলোকৰ নীতি আৰু আদর্শসমূহো কার্য্যৰূপায়িত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিন্তু পুৰণি বিষয়বোৰ সমাধান আৰু নতুন বিষয়বোৰ উদ্ভৱ হোৱাৰ লগে লগে এই কার্য্যসূচীসমূহ সলনি হৈ থাকে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলে প্রাসংগিক কথা আৰু কার্য্যসূচীসমূহ নিজৰ নির্বাচনী ঘোষণাপত্রত অন্তর্ভুক্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।
- **বেলট বাকচৰ ওপৰত বিশ্বাসঃ** প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলৰে ক্ষমতা দখল কৰাৰ কাৰণে বেলট বাকচৰ ওপৰত বিশ্বাস থাকে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে, ৰাজনৈতিক দলসমূহে সদায় শান্তিপূর্ণ আৰু সাংবিধানিক উপায়েৰে ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কেতিয়াবা দেখা যায় যে কিছুমান দলে হিংসাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰি বিশেষকৈ নির্বাচনৰ সময়ত ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ চেষ্টা চলায়। সি যি কি নহওঁক, ইয়াক সাধাৰণীকৰণ কৰিব নোৱাৰি কাৰণ প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই সাধাৰণতে শান্তিপূর্ণ উপায়েৰে ভোট দাতাৰ স্বতঃস্ফূর্ত সঁহাৰি আশা কৰে।

ওপৰৰ বিশ্লেষণৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হয় যে ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ বিভিন্নধৰণৰ বৈশিষ্ট্য থাকে যিবোৰে তেওঁলোকক সমাজৰ আন গোটৰপৰা পৃথক কৰি ৰাখে। সংক্ষেপে ক'বলৈ গ'লে ৰাজনৈতিক দল হৈছে সমভাবাপন্ন মানুহৰ দ্বাৰা গঠিত এটা গোট যিটোৱে ৰাষ্ট্রীয় স্বোর্থ, নিজাববীয়া সংগঠন আৰু কিছুমান উমৈহতীয়া আদর্শ তথা কিছুমান নির্দ্দিষ্ট

কার্য্যসূচীৰ জৰিয়তে ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

১ নং প্রশ্ন ঃ মেকাইভাৰে দিয়া ৰাজনৈতিক দলৰ সংজ্ঞাটো লিখক।

.....

২ নং প্রশ্ন ঃ "এটা ৰাজনৈতিক দলক এদল নাগৰিকৰ সংঘবদ্ধ গোট হিচাপে অভিহিত কৰিব পাৰি যিয়ে একেধৰণৰ ৰাজনৈতিক দৃষ্টিভঙ্গী আদান প্রদান কৰে আৰু যিয়ে এটা ৰাজনৈতিক গোট হিচাপে কাম কৰি চৰকাৰক নিয়ন্ত্রণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে," কোনে কৈছিল?

.....

৩ নং প্রশ্ন ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ দুটা বৈশিষ্ট্য লিখক।

.....

.....

১০.৪ ৰাজনৈতিক দলৰ প্রকাৰ

ৰাজনৈতিক দলৰ প্রকাৰ সন্দর্ভত কোনো বিশ্বজনীন শ্রেণীবিভাজন নাই। সাধাৰণতে, ৰাজনৈতিক দলবোৰ সেই দেশখনৰ আর্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঠিত হয়। বহল অর্থত ক'বলৈ গ'লে, ৰাজনৈতিক দলবোৰক তলত দিয়াধৰণে ভাগ কৰিব পাৰিঃ

(ক) একদলীয় ব্যৱস্থাঃ

যেতিয়া এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটা মাত্র ৰাজনৈতিক দলে পৰিচালনা কৰে তেতিয়া তাক একদলীয় ব্যৱস্থা বুলি কোৱা হয়। ইয়াত শাসনাধিষ্ঠিত দলটোৱে বেলেগ বিৰোধী দলসমূহক অবদমিত কৰি ৰাখে। এই ব্যৱস্থাৰ সমর্থকসকলে ৰাষ্ট্রীয় একতা আৰু সংস্কৃতিৰ নামত ইয়াক জাৰী ৰাখিব খোজে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে, তেওঁলোকে আন দলক স্থিতি ল'বলৈ নিদিয়ে। মাত্র শাসনত থকা দলটোৱে গোটেই প্রশাসনীয় যন্ত্রটো নিয়ন্ত্রণ কৰে যিটো সেই ব্যৱস্থাত আইনসন্মত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে ৰাছিয়াৰ কমিউনিষ্ট পার্টী, চীনৰ কমিউনিষ্ট পার্টী, জার্মানীত হিটলাৰৰ অধীনত থকা নাজী দল উল্লেখ কৰিব পাৰি।

(খ) দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থাঃ

দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থাত দুটা বৃহৎ ৰাজনৈতিক দলে প্রতিদ্বন্দ্বিতা কৰে আৰু তেওঁলোকৰ

মাজত ক্ষমতা ৰদ-বদল হৈ থাকে। ইয়াত যিটো দলে সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰে সেইটো দলে চৰকাৰ গঠন কৰে আৰু আনটোৱে বিৰোধী দল হিচাপে ভূমিকা পালন কৰে । ইয়াতো অৱশ্যে বেলেগ ৰাজনৈতিক দল থাকিব পাৰে কিন্তু তেওঁলোকে দুই বৃহৎ দলক প্ৰত্যাহ্বান জনাব নোৱাৰে। আমেৰিকাৰ ডেমোক্ৰেটিক দল আৰু ৰিপাব্লিকান দল , ব্ৰিটেইনৰ ৰক্ষণশীল দল আৰু বনুৱা দল হৈছে দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থাৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। অন্য বেলেগ দেশ যেনে কানাডা, নিউজিলেণ্ড আৰু অষ্ট্ৰেলিয়াতো দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থা আছে।

(গ) বহু- দলীয় ব্যৱস্থাঃ

বহু-দলীয় ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ সংখ্যাৰ কোনো সীমা নাই। ই এটা ব্যৱস্থা য'ত দুটাতকৈ বেছি দল থকা দেখা যায়। এই ব্যৱস্থাত কোনো এটা ৰাজনৈতিক দলে নিৰংকুশ সংখ্যাগৰিষ্ঠতা নাপাবও পাৰে। ইয়াত যিকোনো দলৰ কাৰণেই নিৰ্বাচনত সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰি চৰকাৰ গঠন কৰাটো যথেষ্ট কঠিন। সেয়েহে, এই ব্যৱস্থাত সকলো দল একেসমান শক্তিশালী নহ'ব পাৰে আৰু কোনো দলেই প্ৰশাসনৰ ওপৰত একচ্ছত্ৰী নিয়ন্ত্ৰণ সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰিব পাৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে বহুদলীয় ব্যৱস্থাই মৰ্চা চৰকাৰ গঠনত সহায় কৰে। বহুদলীয় ব্যৱস্থা ভাৰত, ছুইজালেণ্ড, ফ্ৰান্স, স্পেইন আদি দেশত প্ৰচলিত হৈ আছে।

এইবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ প্ৰকাৰ । সি যি কি নহওঁক, ইয়াৰোপৰি আন কিছুমান বেলেগ ধৰণৰ ৰাজনৈতিক দল থকা দেখা যায়। সেইবোৰ হৈছে- আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্ব মুখী দল, স্বাৰ্থ ভিত্তিক দল , আদৰ্শমূখী দল, আঞ্চলিক, ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু ধাৰ্মিক ৰাজনৈতিক দল আদি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ দুখন এনে দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক য'ত দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন আছে।

.....

৫ নং প্ৰশ্ন ঃ বহুদলীয় ব্যৱস্থাৰ সংজ্ঞা লিখক ।

.....

.....

চিন্তা চৰ্চা কৰক ১০.১

গ্ৰেট বৃটেইন, আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু ছুইজাৰলেণ্ডৰ প্ৰধান ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ নাম বাছি উলিয়াওক।

.....

.....

১০.৫ ৰাজনৈতিক দলৰ কাৰ্য্যাৱলী

ৰাজনৈতিক দলবোৰে বহুতো গৰুত্বপূৰ্ণ কাম সম্পাদন কৰে যাৰ অবিহনে গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰে সঠিকভাৱে কাম সম্পাদন কৰিব নোৱাৰে । পণ্ডিতসকলে ৰাজনৈতিক দলৰ বিভিন্ন কাৰ্য্যৱলীৰ কথা তেওঁলোকৰ নিজা গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে। আমি ৰাজনৈতিক দলৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য্যাৱলী সম্পৰ্কে তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰোঁঃ

● কাৰ্য্যসূচী নিৰ্ণয় কৰাঃ

নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচী নিৰূপণ কৰাটো ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰথম গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম। সমাজ আৰু দেশে সন্মুখীন হৈ থকা সমস্যাবিলাক সমাধান কৰাৰ বাবে প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই জ্বলন্ত সমস্যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচী নিৰূপন কৰাৰ চেষ্টা কৰে। ৰাজনৈতিক দলবিলাকে ভোটাৰসকলক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰে যে যদি তেওঁলোকক ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দিয়া হয় তেতিয়া তেওঁলোকে সমাজৰ গুৰুতৰ সমস্যাবিলাক সমাধান কৰিব । ইয়াৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিক দলসমূহে বিভিন্ন ধৰণৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচী নিৰূপণৰ দ্বাৰা ভোটাৰসকলক আকৰ্ষিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

● জনগন আৰু চৰকাৰৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰাঃ

ৰাজনৈতিক দলসমূহে জনগণ আৰু চৰকাৰৰ মাজত এটা যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰে। এই দলসমূহে জনসাধাৰণক চৰকাৰে লোৱা বিভিন্ন সিদ্ধান্ত, নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ নতুন জ্ঞান আৰু তথ্য যোগান ধৰে। দলসমূহে ৰাইজৰ প্ৰতিনিধিৰ ভূমিকাও পালন কৰে আৰু বিধানসভা তথা সংসদৰ তৰ্কসমূহত জনগণৰ বিভিন্ন প্ৰয়োজন আৰু দাবীসমূহ উপস্থাপন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ অবিহনে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন অনুসাৰে দাবীবোৰ পূৰণ কৰিবলৈ সক্ষম নহয়। এই কাৰ্য্যৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এছ নিউমেনে কৈছিল, "গণতন্ত্ৰ যদিও তলৰপৰা সজোৱা পিৰামিডৰ নিচিনা, নেতা আৰু অনুগামীৰ মাজৰ সংযোগটো গণতন্ত্ৰৰ দ্বি-মুখী যাতায়ত ব্যৱস্থাত ক্ষেত্ৰত জৰুৰী হৈ পৰিছে। যোগাযোগৰ এই ধাৰাসমূহ সদায় খোলা ৰখাটো হ'ল ৰাজনৈতিক দলৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য্য" ।

● জনমত গঠন কৰা ঃ

জনমত গঠন কৰাটো ৰাজনৈতিক দলৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম। দলটোৰ বিভিন্ন, নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ বহুল প্ৰচাৰৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে জনমতক নিজৰ ফালে আনিবলৈ বিচাৰে। ইয়াৰ লগে লগে তেওঁলোকে আন দল তথা শাসনাধিষ্ঠিত চৰকাৰৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ সমালোচনা কৰা দেখা যায়। আনকি, তেওঁলোকে ৰাজহুৱা সভা, গোঁহাৰি পত্ৰ বিতৰণ, বাতৰি-কাকত, আলোচনী, বৈদ্যুতিক মাধ্যম আদিত সাক্ষাৎকাৰ আদি জৰিয়তে ভোটাৰসকলৰ সমৰ্থন আদায় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

• প্ৰাথী নিৰ্বাচন ঃ

প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলে নিৰ্বাচনত প্ৰতিদ্বন্দ্বি তা কৰাৰ বাবে উপযুক্ত প্ৰাৰ্থী নিৰ্বাচন কৰে। ৰাজনৈতিক দলসমূহে ভোটাৰসকলৰ সন্মুখত নিৰ্বাচনৰ সময়ত প্ৰাৰ্থীসকলক পৰিচয় কৰাই দিয়ে কাৰণ তেওঁলোক ইয়াৰ আগতে জনসাধাৰণৰ পৰিচিত নহ'বও পাৰে। এইক্ষেত্ৰত প্ৰত্যেক দলে প্ৰাৰ্থী সকলৰ বিভিন্ন দিশ সতৰ্কতাৰে বিবেচনা কৰে, যেনে- তেওঁৰ সামৰ্থ্য, দলীয় আনুগত্য, সমাজৰ প্ৰতি আগবঢ়োৱা অৰিহণা, গ্ৰহণযোগ্যতা আদি।

• নিৰ্বাচনী প্ৰচাৰঃ

ৰাজনৈতিক দলবোৰে নিৰ্বাচনৰ প্ৰচাৰ প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰে। ই যিকোনো সাংবিধানিক নিৰ্বাচনতেই সক্ৰিয় আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে যাতে তেওঁলোকৰ প্ৰাৰ্থীসকল জয়ী হৈ ক্ষমতা দখল কৰিব পাৰে। নিৰ্বাচনৰ সময়ত ৰাজনৈতিক দলবোৰে বিভিন্ন ধৰণৰ নিৰ্বাচনী প্ৰচাৰৰ আয়োজন কৰে যাতে ভোটাৰ আকৰ্ষিত হয় আৰু তেওঁলোকৰ সমৰ্থন আদায় কৰিব পাৰে। দলৰ নেতাসকলে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰা প্ৰাৰ্থীসকলক বিভিন্ন ৰাজহুৱা সভা, আৰ্থিক অনুদান আদিৰ জৰিয়তে সহায় কৰে। আনকি, প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই নিৰ্বাচনৰ সময়ত বিভিন্ন ধৰণৰ কৌশল, যেনে— শোভাযাত্ৰা আৰু সমদল, পোষ্টাৰ আৰু প্ৰচাৰ পত্ৰ , ঘৰে ঘৰে দেখা কৰিবলৈ যোৱা , ৰেডিঅ' আৰু দূৰদৰ্শনত সাক্ষাৎকাৰ আদি অবলম্বনৰ জৰিয়তে জনগণৰ সমৰ্থন লাভৰ চেষ্টা কৰে।

• ৰাজনৈতিক শিক্ষা প্ৰদান কৰা ঃ

প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই সাধাৰণ জনতাক ৰাজনৈতিক শিক্ষা প্ৰদানৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন কৰাৰ প্ৰয়াস কৰে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ পক্ষত জনগণক সমবেত কৰাৰ কাৰণে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰে। এই উদ্দেশ্যে ৰাজনৈতিক দলবোৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰাজহুৱা কথাবোৰত মতামত প্ৰকাশ কৰে আৰু সমস্যাবোৰ সমাধান কৰাৰ বাবে উপায় আগবঢ়ায়। তেওঁলোকে ৰেডিঅ', টিভি, আলোচনী, তৰ্কসভা আদি গণমাধ্যমসমূহৰ জৰিয়তে জনগণক বিভিন্নধৰণৰ জটিল সমস্যাৰ লগতে চৰকাৰ আৰু আন ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ বিষয়ে সজাগ কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিক দলসমূহে সদায়, বিশেষকৈ, নিৰ্বাচনৰ সময়ত মানুহক ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন কৰা দেখা যায়।

• ৰাজনৈতিক নেতাক নিয়োগ কৰাঃ

ৰাজনৈতিক দলৰ আন এটা গৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য্য হৈছে নেতা নিয়োগ কৰা। যিকোনো ধৰণৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ দ্বাৰা নেতাসকলক নিয়োগ কৰা হয়। নেতা হোৱাৰ কাৰণে ৰাজনৈতিক দলবোৰে ইয়াৰ সদস্যসকলক প্ৰয়োজনীয় প্ৰশিক্ষণ আৰু শিক্ষা প্ৰদান কৰে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে ৰাজনৈতিক দলবোৰে নেতা গঢ়াত সহায় কৰে যিয়ে পিছলৈ গৈ ৰাজহুৱা পদ পাবলৈ সক্ষম হয়। সেয়েহে, প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলে আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্ব থকা এনে নেতাক নিয়োগ কৰে যাৰ তৃণমূল পৰ্য্যায়ত জন সমৰ্থন থাকে।।

● চৰকাৰ গঠনঃ

প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলবোৰে আইন প্ৰণয়ন কৰোঁতাৰ ভূমিকা পালন কৰে। প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলে চৰকাৰ গঠন কৰিবলৈ বিচাৰে। যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক স্থিৰতা অনাটোও গুৰুত্বপূৰ্ণ। সেয়েহে, প্ৰত্যেক ৰাজনৈতিক দলে নিৰ্বাচনত সংখ্যাগৰিষ্ঠ ভোটাৰৰ সমৰ্থন আদায় কৰি চৰকাৰ গঠন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। চৰকাৰ গঠন কৰাৰ পিছত দলবোৰে তেওঁলোকৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীসমূহ ৰূপায়ণ কৰি জনগনৰ অন্তৰ জয় কৰাৰ কাৰণে চেষ্টা কৰে যাতে তেওঁলোকে দীৰ্ঘকালীন সময়ৰ কাৰণে শাসন কৰিব পাৰে। সেয়েহে ৰাজনৈতিক দলসমূহে চৰকাৰ গঠনত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু সক্ৰিয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰাৰ উপৰিও চৰকাৰৰ বিভিন্ন কাৰ্য্যকলাপ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।

● শৃংখলাবদ্ধতা মানি চলাঃ

ৰাজনৈতিক দলবোৰে নিজৰ সদস্যসকলৰ মাজত শৃংখলা আৰু আদেশ মানি চলাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে সদস্যসকলক অসাংবিধানিক কাম-কাজত লিপ্ত হোৱাৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিব লাগে যিহেতু তেনে কাম- কাজে ৰাইজৰ মাজত দলৰ ভাৱমূৰ্ত্তিৰ ক্ষতি কৰিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত আমি পার্টি হুইপৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ যিটো ৰাইজৰ প্ৰতিনিধিসকলৰ মাজত একতা আৰু সংহতি স্থাপনৰ এটা সূত্ৰ হ'ব পাৰে। দলৰ ইচ্ছা মতে পার্টি হুইপে প্ৰতিনিধিসকলৰ কাম-কাজ নিয়ন্ত্ৰিত কৰি ৰাখে। সেয়েহে সদস্যসকলৰ মাজত শৃংখলা বজাই ৰাখি তেওঁলোকক নিয়ন্ত্ৰণত ৰখাটো আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য্য।

● অৰাজনৈতিক কাৰ্য্যাৱলীঃ

ৰাজনৈতিক দলসমূহে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সমাজ- কল্যাণমূলক কাৰ্য্যসূচীও গ্ৰহণ কৰে যাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে মানুহৰ সমৰ্থন আদায় কৰিব পাৰে। এই কাৰ্য্যক অৰাজনৈতিক কাৰ্য্যাৱলী বুলি ক'ব পাৰি। ৰাজনৈতিক দলে নিজৰ সপক্ষে জনমত সৃষ্টি কৰাৰ কাৰণে এই কাৰ্য্যসূচীবোৰ গ্ৰহণ কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ যেনে- বানপানী, খৰাং, ভূমিকম্প আদিৰ সময়ত ৰাজনৈতিক দলবোৰে ৰাইজৰ মংগলৰ বাবে বিভিন্ন কল্যাণমূলক কাম হাতত লয়। তদুপৰি তেওঁলোকে অসস্পৃশ্যতা, নিৰক্ষৰতা আদি সামাজিক ব্যাধিসমূহ দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

এইদৰে ৰাজনৈতিক দলসমূহে দলৰ বৃহত্তৰ স্বাৰ্থৰ লগতে মানুহৰ মংগলৰ বাবে বহুতো কাৰ্য্যসূচী হাতত লোৱা দেখা যায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৬ নং প্ৰশ্ন ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ দুটা কাৰ্য্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৭ নং প্ৰশ্ন ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ অৰাজনৈতিক কাৰ্য্যাৱলীবোৰ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১০.৬ ৰাজনৈতিক দলৰ গুৰুত্ব

আমাৰ ৰাজনৈতিক জীৱনত ৰাজনৈতিক দলবোৰে এক প্ৰকাৰৰ জৰুৰী আৰু অবিচ্ছেদ্য অংগ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। ই জনগণ আৰু শাসকৰ মাজত যোগসূত্ৰ ৰক্ষাকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে। চৰকাৰী কামবোৰ সুচাৰুৰূপে হোৱাৰ কাৰণে গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলবোৰ জৰুৰী। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে গণতন্ত্ৰ আৰু ৰাজনৈতিক দলবোৰ এটা আনটোৰ পৰিপূৰক আৰু এটা মুদ্ৰাৰ ইপিঠি-সিপিঠি বুলি ক'ব পাৰি। ৰাজনৈতিক দল নোহোৱাকৈ কোনো গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰে কাম সুচাৰুৰূপে সম্পাদন কৰিব নোৱাৰে। ৰাজনৈতিক দলৰ গুৰুত্ব তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি—

- ৰাজনৈতিক দলবোৰ চৰকাৰী কামবোৰ সুচাৰুৰূপে সম্পাদন হোৱাৰ কাৰণে দৰকাৰী। ই জনগণৰ লগত চৰকাৰৰ সংযোগ স্থাপন কৰায়। এই দলবোৰে ৰাইজক চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্ত, নীতি আৰু কাৰ্য্যসূচীৰ জ্ঞান আৰু তথ্য যোগান ধৰে।
- নাগৰিকৰ বিভিন্ন দাবী আৰু প্ৰয়োজনসমূহ বিধানসভা আৰু সংসদত উপস্থাপন কৰাৰ বাবে ৰাজনৈতিক দলবোৰে ৰাইজৰ প্ৰতিনিধিৰ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ অবিহনে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন অনুপাতে দাবীবোৰ পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।
- জনমত সৃষ্টি কৰাৰ কাৰণেও ৰাজনৈতিক দলবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁলোকে চৰকাৰক ৰাইজৰ দাবীবোৰ শুনিবলৈ বাধ্য কৰে। এই জনমত চৰকাৰৰ কাৰণে নীতি নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰত পথ প্ৰদৰ্শক হ'ব পাৰে।
- ৰাজনৈতিক দলবোৰে মানুহৰ মাজত ৰাজনৈতিক সচেতনতা সৃষ্টি কৰে। এই দলবোৰে ইস্তাহাৰৰ বহুল প্ৰচাৰৰ জৰিয়তে মানুহক ৰাজনৈতিকভাৱে শিক্ষিত কৰে।
- যিকোনো ধৰণৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা অনাটোও গুৰুত্বপূৰ্ণ। ৰাজনৈতিক দলবোৰে চৰকাৰৰ বিভিন্ন অংগৰ মাজত সম্ভাৱ স্থাপন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে সমাজৰ বিভিন্ন প্ৰভাৱ গোষ্ঠীৰ মাজত মধ্যস্থতাৰ ব্যৱস্থাও কৰে। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে ই সমাজৰ বিভিন্ন গোটৰ মাজত একতা স্থাপন কৰে।
- চৰকাৰৰ স্বৈৰাচাৰী শাসনক নিয়ন্ত্ৰিত কৰাৰ বাবেও ৰাজনৈতিক দলবোৰ জৰুৰী। যেতিয়া চৰকাৰে জনতাৰ কল্যাণৰ বিপৰীতে কোনো পদক্ষেপ লয় তেতিয়া ৰাজনৈতিক দলবোৰে

চৰকাৰৰ তেনে কাম-কাজবোৰৰ বিৰোধিতা কৰে।

ওপৰোক্ত আলোচনাৰ পৰা এটা কথা স্পষ্ট যে ৰাজনৈতিক দলবোৰে বিশেষকৈ গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত আমাৰ সমাজৰ বাবে এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে নিজৰ ক্ষুদ্র স্বার্থবোৰ এৰি সমাজৰ বৃহত্তৰ স্বার্থৰবাৰে কাম কৰিব লাগে।

¿ä¼L±ä¼ä± ß¼1ß¼-১০.২

একদলীয় শাসন ব্যৱস্থা থকা দেশসমূহৰ নাম প্রস্তুত কৰি এখন তালিকা কৰক। তাৰ লগে লগে তাৰ ৰাজনৈতিক দলবোৰৰো নাম উল্লেখ কৰক।

.....

.....

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

৮ নং প্রশ্ন ঃ চৰকাৰী কামবোৰ সুচাৰুৰূপে সম্পাদিত হোৱাৰ ক্ষেত্রত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

৯ নং প্রশ্ন ঃ মানুহৰ মাজত ৰাজনৈতিক সচেতনতা সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষেত্রত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

.....

১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- প্রত্যেক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বাবে ৰাজনৈতিক দলবোৰ হ'ল অবিচ্ছেদ্য অংগস্বৰূপ। ৰাজনৈতিক দল অবিহনে কোনো গণতান্ত্রিক চৰকাৰে সুচাৰুৰূপে কাম সম্পন্ন কৰিব নোৱাৰে।
- ৰাজনৈতিক দল হৈছে সমভাবাপন্ন মানুহৰ দ্বাৰা গঠিত এটা সংগঠন যাৰ উমৈহতীয়া

লক্ষ্য, আদর্শ আৰু বিশ্বাস থাকে আৰু যিটোৱে সাংবিধানিক পদ্ধতিৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা আহৰণ কৰিবলৈ বিচাৰে।

- কিছুমান উমৈহতীয়া ৰাজনৈতিক কার্যসূচীৰ জৰিয়তে ৰাজনৈতিক দল বোৰে গৰিষ্ঠসংখ্যক ভোটাৰ ৰাইজৰ সমর্থন আদায় কৰিবলৈ বিচাৰে আৰু একক ভাৱে নতুবা আন ৰাজনৈতিক দলৰ সৈতে মর্চা গঠন কৰি হ'লেও চৰকাৰ গঠন কৰিব বিচাৰে।
- ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ কিছুমান বৈশিষ্ট থাকে যিবোৰে তেওঁলোকক সমাজৰ আন সংগঠন বা গোষ্ঠীৰ পৰা পৃথক কৰি ৰাখে।
- ৰাজনৈতিক দলৰ প্রকাৰ সন্দর্ভত কোনো বিশ্বজনীন শ্রেণীবিভাজন নাই। সাধাৰণতে, ৰাজনৈতিক দলবোৰ সেই দেশখনৰ আর্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঠিত হয়।। তথাপি, ৰাজনৈতিক দলবোৰক এনেদৰে ভাগ কৰিব পাৰি- একদলীয় ব্যৱস্থা, দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থা আৰু বহুদলীয় ব্যৱস্থা।
- চৰকাৰী কামবোৰ সুচাৰু ৰূপে সম্পন্ন কৰাৰ বাবে ৰাজনৈতিক দলবোৰ জৰুৰী। ই চৰকাৰৰ সৈতে জনগণৰ সম্পর্ক ঘটায়। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ অবিহনে জনগণে তেওঁলোকৰ প্রয়োজন অনুসাৰে দাবীবোৰ পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

১০.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়।* গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২। গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩ চক্রৱর্তী আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব।* গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪। পাল, ড° কুলেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Agrawal, R.C. (2006). Political Theory-*Principles of Political Science*. New Delhi: S.Chand and Company.

2) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

3) Kapur, A.C. (2006). *Principles of Political Science*. New Delhi: S. Chand and Company.

4) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory.* New Delhi :S Chand and Company.

১০.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক দল হৈছে এটা অনুষ্ঠান যিটো কিছুমান নীতিৰ বা আদর্শৰ সমর্থনত সাংবিধানিক উপায়েৰে সংগঠিত হয় আৰু ই চৰকাৰৰ গঠন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গিলখ্রাইষ্ট

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) ব্যক্তিৰ সমষ্টিঃ ৰাজনৈতিক দল হৈছে কিছুমান সমভাবাপন্ন ব্যক্তিৰ সমষ্টি। ই বিভিন্ন প্রকাৰৰ ব্যক্তিৰ গোটৰ দ্বাৰা গঠিত যেনে- ডেকা আৰু বয়সস্থ, ধনী আৰু দুখীয়া, পুৰুষ আৰু মহিলা, ভূস্বামী আৰু শ্রমিক আৰু কিছুমান সাধাৰণ সদস্য। আনকি, কিছুমানে সম্পূর্ণ সহানুভূতি ৰাখি সমর্থক হিচাপে কাম কৰে। সেয়েহে, ৰাজনৈতিক দল হৈছে একে দৃষ্টিভঙ্গী আৰু মতৰ ভিত্তিত সংগঠিত হোৱা ব্যক্তিসকলৰ এটা সমষ্টি। সেইবাবে ফৰাচী ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানী মৰিচ ডুভাৰজাৰে কৈছে যে এটা ৰাজনৈতিক দল হৈছে গণ সদস্যৰ দল।

(খ) উমৈহতীয়া আদর্শঃ প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই কিছুমান উমৈহতীয়া নিজা আদর্শত বিশ্বাস কৰে। এইবোৰ নোহোৱাকৈ কোনো ৰাজনৈতিক দলেই দীর্ঘসময় জুৰি জীয়াই থাকিব নোৱাৰে আৰু মানুহৰ জনপ্রিয় সমর্থন লাভ কৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে এটা ৰাজনৈতিক দলৰ প্রত্যেকজন সদস্যই ৰাজহুৱা আৰু জটিল সমস্যাসমূহৰ ক্ষেত্রত একেধৰণৰ মতামত পোষণ কৰে। ইয়াৰোপৰি কিছুমান আকর্ষণীয় নীতিৰ সহায়ত ৰাজনৈতিক দলবোৰে ভোটাৰসকলক নিজৰ ফালে আকর্ষিত কৰি ৰাজনৈতিক ক্ষমতা আহৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ব্রিটেইন আৰু আমেৰিকা

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বহু-দলীয় ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ সংখ্যাৰ কোনো সীমা নাই। ই এটা ব্যৱস্থা য'ত দুটাতকৈ বেছি দল থকা দেখা যায়। এই ব্যৱস্থাত কোনো এটা ৰাজনৈতিক দলে নিৰংকুশ সংখ্যাগৰিষ্ঠতা নেপাবও পাৰে। এই ব্যৱস্থাত সকলো দল একে সমান শক্তিশালী নহ'ব পাৰে আৰু কোনো দলেই প্রশাসনৰ ওপৰত একচ্ছত্রী নিয়ন্ত্রণ সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰিব পাৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে বহুদলীয় ব্যৱস্থাই মর্চা চৰকাৰ গঠনত সহায় কৰে। বহুদলীয় ব্যৱস্থা ভাৰত, ছুইজালেণ্ড, ফ্রান্স, স্পেইন আদি দেশত প্রচলিত হৈ আছে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) কার্য্যসূচী নির্ণয় কৰা- নীতি আৰু কার্য্যসূচী নিৰূপণ কৰাটো ৰাজনৈতিক দলৰ প্রথম গুৰুত্বপূর্ণ কাম। সমাজ আৰু দেশে সন্মুখীন হৈ থকা সমস্যাবিলাক সমাধান কৰাৰ বাবে প্রত্যেক ৰাজনৈতিক দলেই জ্বলন্ত সমস্যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নীতি আৰু কার্য্যসূচী নিৰূপণ কৰাৰ চেষ্টা কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে ভোটাৰসকলক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰে

যে যদি তেওঁলোকক ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দিয়া হয় তেতিয়া তেওঁলোকে সমাজৰ গুৰুতৰ সমস্যাবিলাক সমাধান কৰিব ।

(খ) জনগন আৰু চৰকাৰৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰা ঃ ৰাজনৈতিক দলবোৰে জনগণ আৰু চৰকাৰৰ মাজত এটা যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰে। এই দলবোৰে চৰকাৰে লোৱা বিভিন্ন সিদ্ধান্ত, নীতি আৰু কার্য্যসূচীৰ নতুন জ্ঞান আৰু তথ্য জনগণক যোগান ধৰে। তেওঁলোকে ৰাইজৰ প্ৰতিনিধিৰ ভূমিকাও পালন কৰে আৰু বিধানসভা তথা সংসদৰ তর্কসমূহত জনগণৰ বিভিন্ন প্ৰয়োজন আৰু দাবীসমূহ উপস্থাপন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ অবিহনে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন অনুসাৰে দাবীবোৰ পূৰণ কৰিবলৈ সক্ষম নহয়।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক দলসমূহে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সমাজ- কল্যাণমূলক কার্য্যসূচীও গ্ৰহণ কৰে যাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে মানুহৰ সমর্থন আদায় কৰিব পাৰে। এই কার্য্যক অৰাজনৈতিক কার্য্যাৱলী বুলি ক'ব পাৰি। তেওঁলোকে নিজৰ সপক্ষে জনমত সৃষ্টি কৰাৰ কাৰণে এই কার্য্যসূচীবোৰ গ্ৰহণ কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰাকৃতিক দুর্যোগ যেনে- বানপানী, খৰাং, ভূমিকম্প আদিৰ সময়ত ৰাজনৈতিক দলবোৰে ৰাইজৰ মংগলৰ বাবে বিভিন্ন কল্যাণমূলক কাম হাতত লয়। তদুপৰি তেওঁলোকে অসম্পৃশ্যতা, নিৰক্ষৰতা আদি সামাজিক ব্যাধিসমূহ দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক দলবোৰ চৰকাৰী কামবোৰ সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন হোৱাৰ কাৰণে দৰকাৰী। ই জনগণক চৰকাৰৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন কৰায়। তেওঁলোকে ৰাইজৰ প্ৰতি চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্ত, নীতি আৰু কার্য্যসূচীৰ জ্ঞান আৰু তথ্য যোগান ধৰে।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক দলবোৰে মানুহৰ মাজত ৰাজনৈতিক সচেতনতা সৃষ্টি কৰে। এই দলবোৰে ইস্তাহাৰৰ বহুল প্ৰচাৰৰ জৰিয়তে মানুহক ৰাজনৈতিকভাৱে শিক্ষিত কৰে।

১০.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্ৰশ্ন

১।ঁ ÒÑ **১** ঃ এডমাণ্ড বার্কে ৰাজনৈতিক দল সম্পর্কে দাঙি ধৰা সূত্ৰটো উল্লেখ কৰক।

১।ঁ ÒÑ **২** ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ অর্থ লিখক।

১।ঁ ÒÑ **৩** ঃ 'ষ্টেচিঅ'লজি' মানে কি?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১।ঁ ÒÑ **১** ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ অর্থ সম্পর্কে চমুকৈ লিখক।

১।ঁ ÒÑ **২** ঃ একদলীয় আৰু দ্বি-দলীয় ব্যৱস্থাৰ তিনিটা পার্থক্যৰ বিষয়ে লিখক।

১।ঁ ÒÑ **৩** ঃ বহুদলীয় গণতন্ত্ৰৰ দুটা গুণ আৰু দুটা দোষৰ বিষয়ে লিখক।

গ) **ৰচনাধর্মী প্রশ্ন** (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১।•। ÒÑ **১** ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ সংজ্ঞা দিয়ক। ৰাজনৈতিক দলৰ বৈশিষ্ট্য সমূহ কি কি?

১।•। ÒÑ **২** ঃ ৰাজনৈতিক দলৰ বিভিন্ন কার্য্য সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

১।•। ÒÑ **৩** ঃ গণতন্ত্রত ৰাজনৈতিক দলৰ ভূমিকা আৰু গুৰুত্ব সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ১১ ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠী

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ প্রভাৱ গোষ্ঠী

- ১১.৩.১ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা
- ১১.৩.২ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰসমূহ
- ১১.৩.৩ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব

১১.৪ স্বার্থ গোষ্ঠী

- ১১.৪.১ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা
- ১১.৪.২ স্বার্থ গোষ্ঠী প্রকাৰ
- ১১.৪.৩ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব

১১.৫ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ মাজত থকা পার্থক্যসমূহ

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰবোৰ জানিবলৈ সক্ষম হ'ব
- প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহৰ মাজত থকা পার্থক্যসমূহ আলোচনা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১১.২ পৰিচয়

প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে আধুনিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে। প্রত্যেক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত, বিশেষকৈ এটা গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত, এই গোষ্ঠীসমূহে চৰকাৰ অথবা প্রচলিত দলীয় ব্যৱস্থাৰ বাহিৰত থাকি নিজৰ কাম সম্পাদন কৰা দেখা যায়। এই গোষ্ঠীবোৰে তেওঁলোকৰ স্বার্থসমূহ ৰক্ষা কৰাৰ বাবে চৰকাৰৰ

সিদ্ধান্ত ৰূপায়ণ প্রক্রিয়াক তেওঁলোকৰ নিজৰ সপক্ষে প্রভাৱিত কৰিবলৈ সক্রিয়ভাৱে চেষ্টা কৰা দেখা যায়। প্রভাৱগোষ্ঠী যিমানেই প্রভাৱশালী হয় সিমানেই সি চৰকাৰৰ ফালৰ পৰা নিজৰ দাবীসমূহ আদায় কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

ঔদ্যোগিকৰণ আৰু আধুনিকীকৰণৰ ফলত দ্রুত বিকাশৰ বাবে আজিৰ সমাজত বিভিন্ন স্তৰত প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ ভূমিকা যথেষ্ট বাঢ়ি অহা দেখা গৈছে। সমাজৰ বিভিন্ন দিশ আৰু ঘটনাক লৈ এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত বিভিন্ন প্রকাৰৰ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠী থকা দেখা যায়। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে আমাৰ সমাজত থকা বিভিন্ন প্রকাৰৰ প্র ভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে, যাৰ কিছুমান বিশেষ আৰু স্থানীয় স্বার্থ থাকে, এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে আৰু এই ভূমিকা এখন সমাজৰ পৰা আন এখন সমাজলৈ প্রসাৰিত হয়।

১১.৩ প্রভাৱ গোষ্ঠী

১১.৩.১ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত প্রভাৱ গোষ্ঠী সমূহে এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ই এক প্রকাৰৰ গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। সাধাৰণতে, প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহ এটা সংগঠন যিটো কিছুমান ব্যক্তি বিশেষৰ দ্বাৰা গঠিত আৰু যাৰ কিছুমান উমৈহতীয় আৰু বিশেষ স্বার্থ থাকে যিবোৰ আংশিক স্থানীয়, ৰাষ্ট্রীয় আৰু আনকি আন্তঃৰাষ্ট্রীয়ও হ'ব পাৰে। এটা প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ কোনো ৰাজনৈতিক লক্ষ্য নাথাকে কিন্তু ই শাসনাধিষ্ঠিত চৰকাৰৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ প্রক্রিয়াৰ ওপৰত প্রভাৱ পেলায় যাতে ই প্রতিনিধিত্ব কৰা নির্দিষ্ট বর্গৰ মানুহখিনিৰ স্বার্থ সুৰক্ষিত হয় আৰু চৰকাৰৰ নীতিবোৰ যাতে সেই সংশ্লিষ্ট প্রভাৱ গোষ্ঠীয়ে প্রতিনিধিত্ব কৰা মানুহবোৰৰ অনুকূল হয়।

প্রভাৱগোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন ধৰণে দিছে। এই ক্ষেত্রত আমি তলত দিয়া সংজ্ঞাসমূহৰ কথা ক'ব পাৰো—

- আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এইচ জেইগলাৰৰ মতে, "প্রভাৱগোষ্ঠী হৈছে এটা সংঘবদ্ধ গোট যিয়ে ইয়াৰ সদস্যসকলক আনুষ্ঠানিক চৰকাৰী ব্যৱস্থাত নোসোমোৱাকৈয়ে চৰকাৰৰ সিদ্ধান্তসমূহক প্রভাৱিত কৰাৰ চেষ্টা কৰে।"
- আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী ৰবার্ট ডালৰ মতে, "ৰাষ্ট্রৰ নীতিৰ দ্বাৰা সুবিধা আদায় কৰাৰ চেষ্টা কৰি নিজৰ সদস্য আৰু সমর্থকসকলক ইয়াৰ জৰিয়তে সুবিধা দিয়া যিকোনো সংস্থাক প্রভাৱগোষ্ঠী বুলিব পাৰি।
- আমেৰিকাৰ পণ্ডিত হেনৰী এ টার্ণাৰে কৈছে, " প্রভাৱগোষ্ঠী সমূহ হৈছে কিছুমান অনা-দলীয় সংগঠন যিবোৰ ৰাজহুৱা নীতিৰ কিছুমান স্তৰক বা অধ্যায়ক প্রভাৱিত কৰা চেষ্টা কৰে"।

- আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী লেইচাৰছনৰ মতে, "অনা দলীয় সংগঠন হিচাপে প্রভাৱগোষ্ঠীসমূহ কিছুমান ব্যক্তিয়ে কিছুমান লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ বাবে গঠন কৰে আৰু সংগঠনটো টিকি থকাৰ বাবে কিছুমান ব্যহ্যিক কার্যকলাপত লিপ্ত হয় যিবোৰ সংগঠনটোৰ স্থিতিৰ বাবে জৰুৰী।"
- আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী হেৰী একষ্টেইনৰ মতে, "প্রভাৱগোষ্ঠী বুলি ক'লে আমি সংঘবদ্ধ গোট এটাক বুজো যিয়ে চৰকাৰৰ সিদ্ধান্তসমূহ আনুষ্ঠানিকভাৱে চৰকাৰী ক্ষমতাসমূহ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰাকৈয়ে প্রভাৱিত কৰাৰ চেষ্টা চলায়।"

উপৰোক্ত সংজ্ঞাসমূহৰ জৰিয়তে এইটো কথা স্পষ্ট হয় যে প্রভাৱগোষ্ঠীসমূহ হৈছে কিছুমান ব্যক্তিৰ দ্বাৰা গঠিত এটা সমষ্টি যাৰ কিছুমান উমৈহতীয়া স্বার্থ থাকে আৰু যিবোৰ আংশিক স্থানীয়, ৰাষ্ট্রীয় আৰু আনকি আন্তঃৰাষ্ট্রীয়ও হ'ব পাৰে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ সদস্যসকলক কেতিয়াও আনুষ্ঠানিক চৰকাৰী কার্য্যকলাপত অংশ ল'বলৈ নিদিয়ে। যিয়েই নহওঁক, তেওঁলোকে ৰাজহুৱা নীতিৰ কিছু স্তৰক প্রভাৱিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে তেওঁলোকে এটা লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ চেষ্টা কৰে যিটো তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে আৰু চৰকাৰ আৰু ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়াৰ লগত কিবাপ্রকাৰে জড়িত আন কিছুমান গোটৰ কিছুমান নীতিৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰে।

প্রত্যেক প্রভাৱগোষ্ঠী কিছুমান উমৈহতীয়া স্বার্থৰ দ্বাৰা গঠিত হয়। তেওঁলোকে প্রত্যক্ষ ভাৱে ৰাজনীতিত অৱতীর্ণ নোহোৱাকৈ মাত্র তেওঁলোকৰ স্বার্থসমূহ পূৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আন শব্দ ক'বলৈ গ'লে, তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ বিশেষ স্বার্থ ৰক্ষা আৰু অগ্রাধিকাৰ দিয়াৰ চেষ্টা কৰে। এই উদ্দেশ্যে তেওঁলোকে বিভিন্ন কৌশল আৰু পদ্ধতি অৱলম্বন কৰে। সেয়েহে ইয়াৰ দ্বাৰা ক'ব পাৰি যে প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহৰ মূল লক্ষ্য হৈছে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল নকৰাকৈ তেওঁলোকে নিজৰ স্বার্থবোৰ সুৰক্ষিত কৰিবলৈ চৰকাৰক প্রভাবান্বিত কৰা।

১১.৩.২ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰসমূহ

প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰ সন্দর্ভত সর্বসম্মত কোনো গ্রহণযোগ্য বিভাজন নাই। ই ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা অনুসৰি ভিন্ ভিন্ হ'ব পাৰে। সাধাৰণতে, প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহ সমাজৰ বিভিন্ন প্রয়োজন আৰু দাবীসমূহ পূৰণ কৰাৰ বাবে গঠন কৰা হয় যিবোৰ আর্থসামাজিক, ৰাজনৈতিক, সাংস্কৃতিক আৰু আন বহুতো হ'ব পাৰে। গেব্রিয়েল আলমণ্ডে কৰা বিভাজনসমূহ গণতান্ত্রিক আৰু অগণতান্ত্রিক ব্যৱস্থা উভয়ৰে ক্ষেত্রত প্রযোজ্য। তলত এইটো উল্লেখ কৰা হ'ল —

- সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী
- অনা সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী
- আনুষ্ঠানিক প্রভাৱ গোষ্ঠী

- স্বতঃ স্ফূর্তভাৱে গঠিত হোৱা প্রভাৱ গোষ্ঠী
- **সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী ঃ** সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী হৈছে এনে গোষ্ঠী যিয়ে কিছুমান বিশেষ শ্রেণীৰ ব্যক্তিৰ স্বার্থক প্রতিনিধিত্ব কৰে। এনেকুৱা গোটবোৰৰ কিছুমান বিশেষ পৰিচয়, যেনে — ইয়াৰ নিজা নাম, কার্যালয় আৰু বৃত্তিগত কর্মী আদি থাকে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ স্বার্থসমূহ সুৰক্ষিত আৰু কার্যৰূপায়িত কৰাৰ বাবে কিছুমান বিশেষ নীতি গ্রহণ কৰে। এই ক্ষেত্রত আমি বিভিন্ন শ্রমিক সংগঠন, বাণিজ্যিক আৰু বৃত্তিমুখী গোষ্ঠী, ছাত্র সংগঠন আৰু অন্যান্য সংস্থাৰ কথা ক'ব পাৰো। এনে ধৰণৰ সংস্থাসমূহৰ সংখ্যা বর্তমান আধুনিক যোগাযোগ আৰু প্রযুক্তিবিদ্যাৰ উন্নতিৰ ফলত বাঢ়িবলৈ ধৰিছে।
- **অনা-সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী ঃ** এটা অনা-সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ সম্পূর্ণ বিপৰীত। এটা অনা সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ কোনো বিশেষ পৰিচয় আৰু আনুষ্ঠানিক আকৃতি নাথাকে। আনকি, সদস্যসকলৰ মাজত কোনো ধৰণৰ আনুষ্ঠানিক যোগাযোগ নাথাকে। কিন্তু এই গোটবোৰৰ প্রকৃতি আৰু স্বার্থসমূহ একে ধৰণৰ। এই গোটবোৰ ধর্ম, জাতি অথবা বর্ণৰ ওপৰত আধাৰ কৰি গঠন কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, এটা বিশেষ জাতি বা ধর্মৰ স্থানীয় অধিবাসীৰ সদস্যসকলক অনা- সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ অংশ বুলি ক'ব পাৰি।
- **আনুষ্ঠানিক প্রভাৱ গোষ্ঠী ঃ** চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্রণত যিবোৰ প্রভাৱ গোষ্ঠী গঠন কৰা হয় সেইবোৰক আনুষ্ঠানিক প্রভাৱ গোষ্ঠী বুলি কোৱা হয়। তেওঁলোক হৈছে সু-সংগঠিত কিছুমান গোট যাৰ কিছুমান নিজা বিশেষ স্বার্থ থাকে। এই শ্রেণী বিভাগটোত আমি চৰকাৰী আমোলা, সশস্ত্র বাহিনীৰ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা গঠিত আনুষ্ঠানিক প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ কথা ক'ব পাৰো।
- **স্বতঃস্ফূর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠী ঃ** স্বতঃ স্ফূর্ত প্র ভাৱ গোষ্ঠীসমূহ স্বয়ংক্রিয়ভাৱে গঠিত হোৱা স্বার্থ গোষ্ঠী। তেওঁলোকে এটা বিশেষ উদ্দেশ্যৰ প্রতি দৃষ্টিপাত কৰে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে, এই গোষ্ঠীবোৰ চৰকাৰৰ কিছুমান বিশেষ নীতিক প্রতিবাদ কৰাৰ বাবে গঠন কৰা হয় যাৰ কোনো সংগঠন বা প্রাক্-পৰিকল্পনা নাথাকে। সেয়েহে, স্বতঃস্ফূর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহক চৰকাৰৰ এটা বিশেষ নীতিক বিৰোধিতা কৰাৰ বাবে কোনো ধৰণৰ বিশেষ প্রচেষ্টা নচলোৱাকৈ গঠন কৰা গোট বুলি ক'ব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে, এটা শোভা যাত্রা, সাম্প্রদায়িক সংঘর্ষ, প্রতিবাদী সমদল আদিত জমা হোৱা মানুহখিনিক স্বতঃস্ফূর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ অন্তর্গত মানুহৰ গোট বুলি ক'ব পাৰি।

  এইদৰে প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহক আমি বিভিন্ন ভাগত ভাগ কৰিব পাৰো। এই গোটবোৰ স্থায়ী বা অস্থায়ী, ডাঙৰ বা সৰু, শক্তিশালী বা দূর্বল হ'ব পাৰে। এই সকলোবোৰ গোটে চৰকাৰৰ সিদ্ধান্ত কার্যকৰী প্রক্রিয়াক প্রভাৱিত কৰি তেওঁলোকৰ স্বার্থসমূহ ৰূপায়িত কৰাৰ কাৰণে চেষ্টা চলায়।

১১.৩.৩ প্ৰভাৱ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব

প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ আমাৰ ৰাজনৈতিক জীৱনৰ ক্ষেত্ৰত এটা অবিচ্ছেদ্য অংগ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। ই জনগণ আৰু চৰকাৰৰ মাজত থকা এক সেতু হিচাপে কাম কৰে। প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ চৰকাৰী কাৰ্যকলাপ সুচাৰুৰূপে চলাই নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষকৈ গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত প্ৰয়োজনীয়। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে গণতন্ত্ৰ আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ এটা আনটোৰ পৰিপূৰক আৰু এটা মুদ্ৰাৰ ইপিঠি আৰু সিপিঠি বুলি আমি ক'ব পাৰো। প্ৰভাৱ গোষ্ঠী নোহোৱাকৈ কোনো গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰে নিজৰ কাম সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন কৰিব নোৱাৰে। প্ৰভাৱ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে তলৰ কথাবোৰ উল্লেখ কৰিব পাৰি—

- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ চৰকাৰী কাৰ্যকলাপ সমূহ সূচাৰুৰূপে চলোৱাৰ কাৰণে দৰকাৰী। ই জনগণৰ সৈতে চৰকাৰৰ সংযোগ সাধন কৰে। তেওঁলোকে চৰকাৰে জনগণৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন সিদ্ধান্ত, নীতি আৰু কাৰ্যসূচীৰ বিষয়ে জনগণক শেহতীয়া তথ্য-পাতি আৰু জ্ঞানৰ যোগান ধৰে।
- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীয়ে জনগণৰ প্ৰতিনিধি হিচাপেও নিজৰ দায়িত্ব পালন কৰে আৰু এটা প্ৰণালীবদ্ধ ৰূপত মানুহৰ বিভিন্ন প্ৰয়োজন আৰু দাবীক উপস্থাপন কৰে। প্ৰভাৱ গোষ্ঠী অবিহনে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি দাবীবোৰ পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলেহেতেন।
- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ জনমত গঠন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁলোকে জনসাধাৰণৰ দাবীসমূহ শুনাৰ কাৰণে গ্ৰহণযোগ্য কৰি তোলে। এনেকুৱা জনমত চৰকাৰৰ বাবে নীতি আৰু আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰত "আৰ্হিৰেখা" হিচাপে পৰিগণিত হ'ব পাৰে।
- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহে নাগৰিকসকলক বিভিন্ন ধৰণৰ জটিল সমস্যাৰ বিষয়ে সচেতন কৰি তোলাৰ লগতে গণ সংযোগৰ মাধ্যমৰ জৰিয়তে চৰকাৰ আৰু আইন, ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ নীতি আৰু আদৰ্শৰ বিষয়েও সচেতন কৰি তোলে।
- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা আনিবৰ বাবেও গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁলোকে চৰকাৰৰ বিভিন্ন শাখাৰ মাজত সমিল-মিল মনোভাৱৰ সূচনা কৰে। প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহে চৰকাৰ আৰু সমাজৰ মানুহৰ মাজত এটা মধ্যস্থতাকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে, ই সমাজৰ বিভিন্ন গোটৰ মাজত ঐক্য সাধনকাৰী এটা শক্তি হিচাপে কাম কৰে।
- প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহ চৰকাৰৰ স্বেচ্ছাচাৰী কাৰ্য নিয়ন্ত্ৰিত কৰাৰ বাবেও গুৰুত্বপূৰ্ণ। প্ৰভাৱ গোষ্ঠীৰ দ্বাৰাইহে চৰকাৰে জনসাধাৰণৰ বিৰুদ্ধে গ্ৰহণ কৰা কাৰ্যক নিয়ন্ত্ৰিত কৰিব পৰা যায়।

উপৰোক্ত আলোচনাৰ জৰিয়তে এইটো পৰিষ্কাৰ হয় যে প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহে আমাৰ সমাজত বিশেষকৈ গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। প্ৰভাৱ গোষ্ঠীসমূহে ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ পৰিত্যাগ কৰি সমাজৰ বৃহত্তৰ স্বাৰ্থৰ খাতিৰত কাম কৰিব লাগে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ এইচ. জেইগলাৰে দিয়া প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ "যি কোনো সংগঠনে তেওঁলোকৰ ৰাষ্ট্রৰ নীতিৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ সদস্য বা সমর্থকসকল লাভবান হোৱাৰ প্রচেষ্টা চলালে তাক প্রভাৱ গোষ্ঠী বুলি কোৱা হয়" কোনে এনেদৰে কৈছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ঃ সাংগঠনিক আৰু স্বতঃস্ফূর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠী বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ঃ এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি দুটা যুক্তি উল্লেখ কৰক।

.....

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক ১১.১

উন্নত আৰু উন্নয়ণশীল দেশত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰা কেইটামান প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ নামসহ এখন তালিকা তৈয়াৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰক।

.....

.....

১১.৪ স্বার্থ গোষ্ঠী

১১.৪.১ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে যিকোনো এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

সাধাৰণতে স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে এটা ব্যক্তি বিশেষৰ সমষ্টি যিয়ে ৰাজহুৱা নীতিক প্রভাৱিত কৰিব বিচাৰে। এই গোটবোৰৰ কিছুমান বিশেষ স্বার্থ থাকে যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তেওঁলোকে কার্যকলাপসমূহ ৰূপায়ণ কৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে, এটা ব্যক্তি বিশেষৰ সমষ্টি যিয়ে এটা বিশেষ স্বার্থৰ লগত জড়িত তাকেই স্বার্থ গোষ্ঠী বুলি ক'ব পাৰি। তেওঁলোকে বিধানমণ্ডলক বিধেয়কক অগ্রাধিকাৰ, প্রত্যাহাৰ আৰু বাতিলৰ বাবে প্রভাৱিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে দাবীসমূহ পূৰণ কৰিবলৈ আমাৰ মাজত গোট সৃষ্টিকাৰী কৌশলৰ প্রয়োগ কৰে।

জানি থোৱা ভাল

ল'বিং হৈছে এটা কৌশল যাৰ সহায়ত স্বার্থ গোষ্ঠীৰ সদস্যসকলে বিধায়ক সকলক লগ ধৰে আৰু তেওঁলোকক সংশ্লিষ্ট বিলবোৰত সমর্থন দিয়াৰ কাৰণে যিবোৰ তেওঁলোকৰ সংশ্লিষ্ট স্বার্থ গোষ্ঠীৰ লগত জড়িত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। তেওঁলোকে মুখ্যতঃ বিধানমণ্ডলৰ সৈতে জড়িত হৈ থাকে। এই শব্দটো আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রত উদ্ভৱ হৈছিল।

স্বার্থ গোষ্ঠীৰ বিষয়ে বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন সংজ্ঞা দাঙি ধৰিছে। সেইবোৰ হৈছে—

- আলমণ্ড আৰু পাৱেলে কৈছে, "স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে কিছুমান স্বেচ্ছাসেৱী ব্যক্তিৰ সমষ্টি যিয়ে কিছুমান বিশেষ বাধ্যবাধকতাৰ লগত সংযুক্ত হৈ থাকে আৰু যিয়ে এই বাধ্যবাধকতাৰ প্রতি সচেতন। এই গোটসমূহে বিশেষ ব্যৱস্থাৰ ভিতৰত আর্থ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক স্বার্থক প্রতিনিধিত্ব কৰে"।
- স্কেফাৰ আৰু লামৰ মতে, "স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে স্বেচ্ছামূলক কিছুমান নাগৰিকৰ দ্বাৰা গঠিত গোট যিয়ে সামাজিক নীতিসমূহ প্রভাৱিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে"।
- ডেভিদ ট্রুমেনৰ মতে, "স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে এক প্রকাৰৰ সামূহিক মানসিকতা যিটোৱে চৰকাৰৰ অনুষ্ঠানৰ জৰিয়তে চৰকাৰৰ ওচৰত বিশেষ দাবী জনাব পাৰে"।
- সমাজ তত্ত্বৰ ব্লেকৱেল অভিধানৰ মতে, "স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে এটা সংগঠন যাৰ উদ্দেশ্য হৈছে সমাজৰ ৰাজনৈতিক শক্তিৰ বিতৰণ আৰু ব্যৱহাৰক প্রভাৱিত কৰা।"
- হেৰল্ড লাছৱেল আৰু আব্রাহন কাপলানৰ মতে, "এটা গোট হৈছে সাংগঠনিক সমষ্টি আৰু স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে স্বার্থৰ সমষ্টি"।

উপৰোক্ত সংজ্ঞাসমূহৰ পৰা এটা কথা স্পষ্ট যে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ হৈছে এটা সংগঠিত ব্যক্তিৰ

সমষ্টি যিয়ে ৰাজহুৱা নীতিক প্রভাৱিত কৰিবলৈ বিচাৰে। স্বার্থগোষ্ঠী ব্যক্তিসকলৰ এটা বিশেষ স্বার্থৰ সৈতে জড়িত আৰু তেওঁলোকে ৰাজহুৱা নীতিক প্রভাৱিত কৰিবলৈ বিচাৰে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে তেওঁলোকে বিধানমণ্ডলত বিধেয়কক গৃহীত, প্রত্যাহাৰ আৰু বাতিল কৰাৰ কাৰণে প্রভাৱিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। এই গোটবোৰে ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়াত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

১১.৪.২ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰ

স্বার্থ গোষ্ঠীৰ প্রকাৰ সন্দর্ভত পণ্ডিতসকলৰ মাজত কোনো উমৈহতীয়া তত্ত্ব নাই। এই গোটবোৰ ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু আন কাৰকৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঠিত হয়। তথাপি, উমৈহতীয়া স্বার্থগোষ্ঠীসমূহৰ উল্লেখ তলত দিয়া শিৰোনামাসমূহৰ জৰিয়তে উল্লেখ কৰিব পাৰি—

- **সাংগঠনিক অথবা বৃত্তিমুখী স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** এই গোটবোৰ ব্যক্তিগত স্বার্থৰ লগত জড়িত। এই গোটৰ সদস্যসকলে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত স্বার্থসমূহক লৈ একলগ হোৱা দেখা যায়। তেওঁলোকে সমাজৰ এটা অংশক প্রতিনিধিত্ব কৰে, যেনে— শ্রমিক, উপভোক্তা ইত্যাদি।
- **বাণিজ্যিক স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** এইটো যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত থকা এটা ডাঙৰ স্বার্থ গোষ্ঠী। ভাৰতৰ ক্ষেত্রত তেওঁলোকে ঘাইকৈ পৰিকল্পনা আয়োগ (এতিয়া নীতি আয়োগ) আৰু অর্থনৈতিক মন্ত্রালয়ৰ সৈতে জড়িত আৰু এইবোৰক বাণিজ্যিক স্বার্থসমূহক সুৰক্ষিত ৰখা আৰু ৰূপায়ণৰ বাবে প্রভাৱিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। এই গোটসমূহে আমাৰ ৰাজনীতি আৰু শাসন ব্যৱস্থাত উদাৰীকৰণ, ব্যক্তিগতকৰণ আৰু বিশ্বায়নৰ দ্রুত গতিত বৃদ্ধি পাই অহা প্রভাৱৰ ফলশ্রুতিত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।
- **কাৰণ সম্পর্কীয় স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** ইটো এটা গোষ্ঠী যিটোৱে সমাজৰ এটা বিশেষ অংশৰ স্বার্থক প্রতিনিধিত্ব কৰে। এইটো হৈছে এটা ধনাত্মক অর্থনৈতিক গোষ্ঠী আৰু সমাজ কল্যাণৰ বাবে এটা বিশেষ কাৰণৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এই গোষ্ঠীটোক ৰাজহুৱা স্বার্থ গোষ্ঠী বুলিও কোৱা হয়। ই সুসংগঠিত হ'বও পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, নর্মদা বচাও আন্দোলন, অসমৰ বৃহৎ নদীবান্ধ বিৰোধী আন্দোলন আদিৰ কথা ইয়াত উল্লেখ কৰিব পাৰি।
- **ভাষিক স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** এই গোষ্ঠীসমূহ আমাৰ সমাজত বহু ভাষাৰ প্রচলনৰ বাবে উদ্ভৱ হৈছে। গোটেই দেশৰ বিভিন্ন ভাষিক মানুহৰ স্বার্থৰ বিভিন্নতাক প্রতিনিধিত্ব কৰি এই গোটবোৰ গঠিত হৈছে। সাধাৰণতে প্রত্যেক গুৰুত্বপূর্ণ ভাষাৰেই তেওঁলোকৰ নিজা স্বার্থগোষ্ঠী থাকে। যেনে, অসম সাহিত্য সভা অসমীয়া ভাষী মানুহৰ বাবে, বড়োসকলৰ বাবে বড়ো সাহিত্য সভা ইত্যাদি।
- **ধর্মীয় স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** এই গোটসমূহ এটা বিশেষ ধর্মৰ স্বার্থক সুৰক্ষা আৰু পৰিপূর্ণতা প্রদান

কৰাৰ কাৰণে গঠিত হয়। মানুহৰ ধর্মীয় মতামত প্রদান কৰাৰ কাৰণে এই গোটবোৰ গঠিত হয়। এই গোটবোৰৰ ধর্মীয় মতামত আৰু কার্যকলাপ সমূহ সম্প্রদায়ৰ প্রতি দায়বদ্ধ আৰু এইবোৰৰ স্বার্থসমূহৰ উন্নয়ণ আৰু সংস্কাৰৰ ওপৰত নজৰ দিয়ে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে ই তেওঁলোকৰ সদস্যসকলক সুৰক্ষা প্রদান কৰে আৰু উন্নয়ণত সহায় কৰে।

- **জনজাতীয় স্বার্থ গোষ্ঠী ঃ** এই গোটবোৰ জনজাতীয় লোকসকলৰ স্বার্থৰ লগত জড়িত। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ গোষ্ঠীটোক সংৰক্ষণ আৰু স্বার্থসমূহক ৰক্ষণাবেক্ষণ দিয়াৰ লগতে চৰকাৰৰ পৰা তেওঁলোকৰ গোষ্ঠীটোৱে যাতে বেছি ৰাজনৈতিক তথা আর্থ-সামাজিক মুনাফা লাভ কৰিব পাৰে তাৰেই চেষ্টা কৰে। তেওঁলোকৰ নিজা বিশেষ পৰিচয় থাকে।

ওপৰোক্ত আলোচনা পৰা এইটো স্পষ্ট হয় যে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ বিভিন্ন ভাগত বিভক্ত হৈ থাকে। এই সকলোবোৰ গোটেই তেওঁলোকৰ নিজস্ব বিশেষ গোটটোৰ স্বার্থ ৰক্ষাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। আন ভাষাত এই গোটবোৰে তেওঁলোকৰ একমাত্র নিজৰ স্বার্থক সুৰক্ষা, অগ্রাধিকাৰ আৰু ৰক্ষণাবেক্ষণ দিয়াৰ বাবে চেষ্টা চলায়।

১১.৪.৩ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব

এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত চৰকাৰী কার্যসমূহ সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন কৰাৰ বাবে ইয়াৰ প্রয়োজন আছে। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে গণতন্ত্র আৰু স্বার্থ গোষ্ঠী হৈছে এটা মুদ্রাৰ ইপিঠি-সিপিঠি। এই গোষ্ঠীবোৰৰ অবিহনে কোনো গণতান্ত্রিক চৰকাৰে সুচাৰুৰূপে কাম সম্পন্ন কৰিব নোৱাৰে। এই স্বার্থ গোষ্ঠীবোৰৰ গুৰুত্ব সম্পর্কে তলৰ কথাবোৰ উল্লেখ কৰিব পাৰি—

- ৰাজহুৱা স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে ধনী আৰু শক্তিশালী ব্যক্তি বিশেষৰ অবৈধ প্রভাৱৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতিব পাৰে আৰু চৰকাৰৰ ওচৰত সাধাৰণ মানুহৰ দাবীসমূহ উত্থাপন কৰিব পাৰে।
- স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে ৰাজহুৱা মতামত গঠন কৰাটো অৰিহণা যোগায়। তেওঁলোকে চৰকাৰক নীতি তৈয়াৰ কৰা আৰু আইন প্রণয়নৰ সময়ত এটা বিশেষ গোষ্ঠীৰ দাবীসমূহ উত্থাপন কৰে।
- এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা অনাৰ ক্ষেত্রত স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহৰ গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা আছে। তেওঁলোকে চৰকাৰৰ বিভিন্ন অংগৰ মাজত সমতা ৰক্ষা কৰি চলে। আন ভাষাত ক' লে, সমাজৰ বিভিন্ন গোটৰ মাজত একতা সৃষ্টি কৰাত স্বার্থ গোষ্টীবোৰে অৰিহণা যোগায়।
- স্বার্থ গোষ্ঠীবোৰে চৰকাৰৰ স্বৈৰাচাৰী মনোভাৱক নিয়ন্ত্রণ কৰাতো অৰিহণা যোগায়। প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ নিচিনাকৈ স্বার্থগোষ্ঠীসমূহে বিভিন্ন স্বার্থগোষ্ঠীৰ অন্তর্ভুক্ত মানুহৰ বিৰুদ্ধে যাব পৰা চৰকাৰৰ মানোভাবৰ বিৰোধিতা কৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এইটো বুজিব পাৰি যে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে আমাৰ সমাজত বিশেষকৈ গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা ল'ব পাৰে। যিয়েই

নহওঁক স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে নিজৰ ক্ষুদ্র স্বার্থ এৰি সমাজৰ বৃহত্তৰ স্বার্থৰ কাৰণে কাম কৰিব লাগে। শেষত আমি এটা কথাই ক'ব পৰো চৰকাৰ এখনক সাংবিধানিক চৰকাৰত পৰিণত কৰাত স্বার্থ গোষ্ঠীৰ প্রয়োজন আছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ঃ ডেভিদ ট্রুমেনৰ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞাটো লিখক ।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ঃ "এটা প্রভাৱগোষ্ঠী হৈছে নাগৰিকসকলৰ স্বেচ্ছামূলক সংগঠন, যিয়ে ৰাজহুৱা নীতিক প্রভাৱিত কৰে" কোনে কৈছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৭ঃ সাংগঠনিক অথবা বৃত্তিমুখী স্বার্থগোষ্ঠী আৰু বাণিজ্যিক স্বার্থ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ঃ এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত স্বার্থ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব সম্পর্কে দুটা যুক্তি উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১১.৫ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ মাজত থকা পার্থক্যসমূহ

প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীক একে গোটৰ অন্তর্ভুক্ত বুলি ধৰা হয় আৰু এই দুটাৰ মাজত সাধাৰণতে কোনো পার্থক্য সৃষ্টি কৰা নহয়। কিন্তু অলপ ভালকৈ চালে দেখা যায় যে সিহঁত দুয়োটাৰ দৃষ্টিভংগী একে নহয়। বিভিন্ন ৰাজনীতি বিজ্ঞানীয়ে এই দুয়োটাৰ মাজত তলত দিয়া ধৰণে পার্থক্যসমূহ নির্ণয় কৰিছে —

- প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে ৰাইজৰ স্বতঃস্ফর্ত সঁহাৰিৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। কিন্তু এয়া স্বার্থ গোষ্ঠীৰ ক্ষেত্রত প্রযোজ্য নহয়। স্বার্থ গোষ্ঠীয়ে ৰাইজৰ স্বতঃস্ফুর্ত সহাঁৰিৰ ওপৰত নির্ভৰ নকৰে।
- প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে সাধাৰণ মানুহৰ স্বার্থ ৰক্ষাৰ উদ্দেশ্যে চৰকাৰৰ ৰূপায়ণ কার্যক বিভিন্ন ধৰণৰ সংবিধান বহির্ভূত পন্থাৰ অৱলম্বনৰ জৰিয়তে প্রভাৱিত কৰিব পাৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে এনে ধৰণৰ পন্থা অৱলম্বন নকৰে।
- প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে তেওঁলোকৰ নিজা সদস্যসকলৰ উপৰি সমাজৰ আন সদস্যৰ কল্যাণৰ বাবেও চেষ্টা চলায়। কিন্তু স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে কেৱল তেওঁলোকৰ নিজাবীয়া সদস্যসকলৰ স্বার্থ ৰক্ষাৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব দিয়ে।
- প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে ৰাজহুৱা নীতিৰ গঠন আৰু প্রশাসনৰ ওপৰত প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিবলৈ কিছুমান চাপযুক্ত কৌশল ব্যৱহাৰ কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে নিজৰ স্বার্থ পূৰণ কৰিবলৈ পাৰস্পৰিক সহযোগৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহ প্রভাৱ যুক্ত আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীবোৰ স্বার্থযুক্ত হয়।
- প্রত্যেক প্রভাৱ গোষ্ঠী এটা স্বার্থ গোষ্ঠী কিন্তু প্রত্যেক স্বার্থ গোষ্ঠী প্রভাৱ গোষ্ঠী নহয়। এইটো এই কাৰণে হয় যে স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে তেওঁলোকৰ সদস্যৰ স্বার্থৰ মাজত সীমাবদ্ধ। প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে তেওঁলোকৰ সদস্যৰ কথাই অকল চিন্তা নকৰে তাৰ লগতে গোটেই সমাজৰ সামগ্রিক স্বার্থৰ কাৰণেও চিন্তা কৰে।

গতিকে দেখা যায় যে প্রভাৱ গোষ্ঠীবোৰ স্বার্থ গোষ্ঠীবোৰতকৈ বেলেগ। কিন্তু তেওঁলোকৰ মাজত কোনো জৈৰিক পার্থক্য নাই। গণতান্ত্রিক শাসন ব্যৱস্থাত চৰকাৰৰ মসৃন কার্য ৰূপায়ণৰ বাবে প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠী দুয়োটাই প্রয়োজনীয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৯ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ মাজত থকা দুটা পার্থক্য লিখক।

.....

.....

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক-১১.২

"প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ গণতান্ত্রিক ৰাজনৈতিক

পৰিৱেশৰ বাবে প্রয়োজনীয়” ইয়াৰ সপক্ষে আৰু বিপক্ষে যুক্তি দাঙি ধৰক।

.....

.....

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- আধুনিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থগোষ্ঠীসমূহে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। প্রত্যেক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত বিশেষকৈ গণতান্ত্রিক ব্যৱস্থাত এই গোটবোৰে চৰকাৰৰ বাহিৰত থাকি কার্য সম্পাদন কৰে।
- প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ কিছুমান বিশেষ আংশিক আৰু স্থানীয় স্বার্থ থাকে।
- প্রভাৱ গোষ্ঠীয়ে চৰকাৰত তেওঁলোকৰ সদস্যক অন্তর্ভুক্ত কৰিব নিবিচাৰে। তেওঁলোকৰ মূল লক্ষ্য হৈছে চৰকাৰক প্রভাৱিত কৰি ক্ষমতা দখল নকৰাকৈ তেওঁলোকৰ স্বার্থ সিদ্ধি কৰা।
- বিভিন্ন ধৰণৰ প্রভাৱ গোষ্ঠী সমূহ হৈছে ঃ সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী, অনা-সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠী, আনুষ্ঠানিক প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বতঃস্ফূর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠী।
- স্বার্থ গোষ্ঠীবোৰৰ তেওঁলোকৰ কার্যকলাপ অনুসৰি কিছুমান বিশেষ গোটৰ স্বার্থ ৰক্ষা কৰে। তেওঁলোকে বিধানমণ্ডলক বিধেয়ক উত্থাপন, প্রত্যাহাৰ আৰু বাতিলৰ বাবে প্রভাৱিত কৰিবৰ চেষ্টা কৰে। এওঁলোকে নিজৰ দাবীসমূহ পূৰণ কৰাৰ বাবে ল’বী ৰাজনীতি কৰে।
- বিভিন্ন প্রকাৰৰ স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ হ’ল — সাংগঠনিক অথবা বৃত্তিমুখী স্বার্থ গোষ্ঠী, বাণিজ্যিক স্বার্থ গোষ্ঠী, ভাষিক আৰু ধর্মীয় তথা জনজাতীয় স্বার্থ গোষ্ঠী।
- প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ মাজত পার্থক্য আছে।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* ।যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩) চক্রৱর্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জেইগলাৰৰ মতে, প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহ হৈছে এটা সংগঠিত গোট যিয়ে চৰকাৰৰ সিদ্ধান্তসমূহক তেওঁলোকৰ সদস্যসকলক চৰকাৰত অন্তর্ভুক্ত নকৰাকৈ প্রভাৱিত কৰিবৰ চেষ্টা কৰে"।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰৰ্বাট ডাল।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠীঃ সাংগঠনিক প্রভাৱ গোষ্ঠীয়ে এচাম বিশেষ ব্যক্তিৰ স্বার্থক প্রতিনিধিত্ব কৰে। এই গোটবোৰৰ কিছুমান বিশেষ পৰিচয় যেনে নিজা নাম, কার্যালয় আৰু বৃত্তিমুখী কর্মচাৰী থাকে। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ স্বার্থ সুৰক্ষিত কৰিবলৈ কিছুমান বিশেষ নীতি গ্রহণ কৰে। এই ক্ষেত্রত আমি শ্রমিক সংগঠন, বাণিজ্যিক গোষ্ঠী, ছাত্র সংগঠন আদিৰ কথা ক'ব পাৰো। বর্তমান অত্যাধুনিক তথ্য প্রযুক্তিৰ দিনত এই গোষ্ঠীবোৰৰ সংখ্যা বাঢ়িব ধৰিছে।

(খ) স্বতঃস্ফুর্ত প্রভাৱ গোষ্ঠী ঃ এইবোৰ স্বতঃ স্ফুর্ত ভাৱে গঠিত হয়। তেওঁলোকে এটা বিশেষ ইছ্যৰ লগত জড়িত। আন ভাষাত ক'বলৈ গ'লে এই গোটবোৰে কোনো পূর্ব প্রস্তুতি নোহোৱাকৈ চৰকাৰৰ কিছুমান বিশেষ নীতিৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিবলৈ গঠিত হয়। সেয়েহে, স্বতঃস্ফুর্ত গোষ্ঠীসমূহ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰিবলৈ কোনো বিশেষ কষ্ট নকৰাকৈ গঠিত হোৱা গোট। উদাহৰণ স্বৰূপে শোভাযাত্রা, সংঘর্ষ, প্রতিবাদী সমদলত অহা মানুহৰ সমষ্টি।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে কিছুমান মানুহৰ প্রতিনিধি হিচাপে কাম কৰে আৰু সংগঠিত ৰূপত নাগৰিকৰ দাবীসমূহ উপস্থাপন কৰে। এইবোৰৰ অবিহনে নাগৰিকসকলে তেওঁলোকৰ প্রয়োজন অনুসৰি দাবীবোৰ উপস্থাপন কৰিব নোৱাৰে।

(খ) প্রভাৱ গোষ্ঠী সমূহ চৰকাৰৰ স্বেচ্ছাচাৰী শাসনক নিয়ন্ত্রিত কৰাৰ বাবে জৰুৰী। প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ বাবেই চৰকাৰে নাগৰিকৰ ওপৰত অত্যাচাৰ চলাব নোৱাৰে।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ডেভিদ ট্রুইমেনৰ মতে , "স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ হৈছে এটা সহযোগিতামূলক মনোভাৱৰ গোট য'ত চৰকাৰী অনুষ্ঠানসমূহৰ কিছুমান দাবী উত্থাপন কৰা হয়"।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্কেফাৰ আৰু লাম।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বৃত্তিমুখী স্বার্থ গোষ্ঠীঃ এই গোটবোৰ বৃত্তিমুখী স্বার্থৰ লগত জড়িত। এই গোটবোৰৰ সদস্যসকলে একেলগে হৈ বৃত্তিগত স্বার্থৰ কথা আলোচনা কৰে। তেওঁলোকে সমাজৰ এটা অংশ যেনে— শ্রমিক, উপভোক্ত আদিক প্রতিনিধিত্ব কৰে।

বাণিজ্যিক স্বার্থ গোষ্ঠীঃ যিকোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত এইটো এটা গুৰুত্বপূর্ণ স্বার্থ গোষ্ঠী। তেওঁলোক ঘাইকৈ পৰিকল্পনা আয়োগ, আর্থিক মন্ত্রালয় আদিৰ লগত জড়িত আৰু তেওঁলোকৰ বাণিজ্যিক স্বার্থ সুৰক্ষিত ৰাখে। উদাৰীকৰণ, ব্যক্তিগতকৰণ আৰু বিশ্বায়নৰ দিনত এই গোষ্ঠীবোৰে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ ঘাইকৈ ৰাজহুৱা স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে ধনী আৰু শক্তিশালী ব্যক্তিসকলৰ অবৈধ প্রভাৱৰ বিৰোধিতা কৰি সাধাৰণ নাগৰিকৰ স্বার্থ ৰক্ষাৰ বাবে চৰকাৰক দাবী জনায়।

(খ) স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহ চৰকাৰৰ স্বেচ্ছাচাৰী শাসনক নিয়ন্ত্রিত কৰাৰ বাবে প্রয়োজনীয়। প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ নিচিনাকৈ স্বার্থ গোষ্ঠীসমূহে চৰকাৰে জনবিৰোধী কার্যক নিয়ন্ত্রিত কৰে।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) প্রভাৱ গোষ্ঠী সমূহে মানুহৰ স্বতঃস্ফুর্ত সমর্থনৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। এয়া কিন্তু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ ক্ষেত্রত প্রযোজ্য নহয়।

(খ) প্রত্যেক প্রভাৱ গোষ্ঠী স্বার্থ গোষ্ঠী কিন্তু প্রত্যেক স্বার্থ গোষ্ঠী প্রভাৱ গোষ্ঠী নহয়। স্বার্থ গোষ্ঠীয়ে তেওঁলোকৰ সদস্যসকলৰ স্বার্থ পূৰণৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব দিয়ে। প্রভাৱ গোষ্ঠীসমূহে নিজৰ সদস্যৰ উপৰি বৃহত্তৰ সমাজৰ স্বার্থৰ প্রতিও গুৰুত্ব দিয়ে।

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ভাৰতবর্ষৰ যিকোনো দুটা প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ ভাৰতবর্ষৰ যিকোনো দুটা স্বার্থ গোষ্ঠীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

(খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰতৰ উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ অর্থৰ বিষয়ে লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ চাৰিটা পার্থক্য লিখক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰতৰ উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা দিয়ক। প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ বিভিন্ন প্রকাৰ কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ স্বার্থ গোষ্ঠীৰ সংজ্ঞা দিয়ক। স্বার্থ গোষ্ঠীৰ বিভিন্ন প্রকাৰ কি কি?

প্রশ্ন ৩ ঃ গণতন্ত্রত প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ গুৰুত্ব আৰু ভূমিকা সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ প্রভাৱ গোষ্ঠী আৰু স্বার্থ গোষ্ঠীৰ পার্থক্য পৰীক্ষা কৰক।

****

অধ্যায় ১২ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য
১২.২ পৰিচয়
১২.৩ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ (Political Socialization)ৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা
১২.৪ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ বাহক (Agents of Political Socialisation)
১২.৫ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ গুৰুত্ব
১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১২.৭ অধিক জানিবলৈ
১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰিব পাৰিব
- এগৰাকী ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াটোলৈ অৱদান আগবঢ়োৱা বিভিন্ন বাহকৰ ভূমিকা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

সকলো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সন্মুখত থকা প্রধান সমস্যাবোৰৰ মাজৰ এটা হ'ল ব্যৱস্থাটোৰ সদস্যসকলক কেনেদৰে ৰাজনৈতিক দায়িত্ব গ্রহণৰ বাবে প্রস্তুত কৰি তুলিব পৰা যায় সেয়া নির্ধাৰণ কৰা। সেয়েহে ৰাজনীতি বিজ্ঞান বিষয়ৰ বাবে এটা সবাতোকৈ প্রাসংগিক ধাৰণা হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ। আৰম্ভণিৰে পৰাই এটা ধাৰণাটোৱে ৰাজনীতি বিজ্ঞানীসকলৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰি আহিছে। প্রাচীন গ্রীক দার্শনিক প্লেটো'ই তেওঁৰ সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ সাম্যবাদৰ ধাৰণাটোৰ (idea of communisms of property and family) জৰিয়তে ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াটোৰ ওপৰত জোৰ দিছিল। এৰিষ্টটলেও ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াটোৰ প্রতি গভীৰ আগ্রহ প্রদর্শন কৰিছিল আৰু পৌৰ শিক্ষাৰ (civic education) ওপৰত জোৰ দিছিল। কিন্তু খৃষ্টান ধর্মৰ উত্থানৰ লগে লগে ৰাজনৈতিক নৈতিকতাৰ সৈতে জড়িত বিষয় বুলি ধৰা হ'ল আৰু পৌৰ শিক্ষাৰ ধাৰণাটোৱেও ইয়াৰ পূর্বৰ গুৰুত্ব হেৰুৱাই পেলালে। বিংশ শতিকাৰ মাজভাগলৈকে ধাৰণাটো তেনেদৰে অনাদৃত হৈ ৰ'ল। আধুনিক যুগতহে ৰাজনৈতিক

সামাজিকীকৰণৰ ধাৰণাটোৱে পর্যাপ্ত মনোযোগ লাভ কৰিলে। সমসাময়িক বিশ্বত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ ধাৰণাটো এক অতি গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়ত পৰিণত হৈছে। কাৰণ, ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াটোৰ জৰিয়তেহে এখন দেশৰ নাগৰিকে নিজৰ দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু প্রক্রিয়াৰ বিষয়ে সজাগ হ'ব পাৰিব। এই অধ্যায়টিত আমি ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ অর্থ, ইয়াৰ বাহক আৰু প্রয়োজনীয়তা সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।

১২.৩ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ (Political Socialisation)ৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

'ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ'ৰ (Political Socialisation) ধাৰণাটো সাধাৰণতে ৰাজনৈতিক প্রমূল্য, মনোভাৱ আৰু বিশ্বাস গঢ়াৰ প্রক্রিয়াটো বর্ণনা কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হ'ল এক অবিৰত প্রক্রিয়া। এই প্রক্রিয়াটো ব্যক্তিৰ সমগ্র জীৱনকাল জুৰি চলে। ব্যক্তিৰ শৈশৱকালত আৰম্ভ হোৱা ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াটোৰ ব্যক্তিৰ মৃত্যুৰ লগে লগে সামৰিণ পৰে। প্রক্রিয়াটোৱে আনুষ্ঠানিক তথা অনানুষ্ঠানিক, উদ্দেশ্য প্রণোদিত অথবা অপৰিকল্পিত সকলো ধৰণৰ ৰাজনৈতিক শিকনকে সামৰি লয়। এই শিকন প্রক্রিয়াটো ব্যক্তিৰ সমগ্র জীৱন জুৰি চলি থাকে।

ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াৰ এটা মৌলিক উদ্দেশ্য হ'ল এটা প্রজন্মৰ পৰা আন এটা প্রজন্মলৈ ৰাজনৈতিক প্রমূল্য প্রবাহিত কৰা আৰু ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা গঢ়ি তোলা। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াই ব্যক্তিৰ মনত প্রমূল্য, স্বীকৃত আচৰণ (norms) আৰু দিক্‌বিন্যাস (orientation) গঢ়ি তোলে। এইবোৰৰ সহায়ত ব্যক্তিয়ে নিজৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাক ভাৰসা কৰিবলৈ শিকে। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে কোনো ৰাষ্ট্রৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটোক গঢ় দিয়ে আৰু হস্তান্তৰিত হোৱাত সহায় কৰে।

ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ সংজ্ঞাবোৰক লৈ ভিন্ন ভিন্ন দৃষ্টিভংগী আছে। তলত দুটামান গুৰুত্বপূর্ণ সংজ্ঞা তুলি দিয়া হ'লঃ

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলৰ মতে, "যিটো প্রক্রিয়াৰ দ্বাৰা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ তদাৰক আৰু পৰিৱর্তন কৰা হয় তাকেই ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ বোলে" [Verma, S.P. (1980) Modern Political Theory, New Delhi: Vikas Publishing House] ।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এষ্ট'ন আৰু ডেনিচৰ মতে, " যিটো উন্নয়নমূলক প্রক্রিয়াৰ জৰিয়তে ব্যক্তিয়ে ৰাজনৈতিক দিক্‌বিন্যাস আৰু আচৰণৰ বিন্যাস আহৰণ কৰে তাকেই ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ বোলে" [Mahajan, V.D. (2006), Political Theory,New Delhi: S. Chand] ।

আন এগৰাকী আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী জে. আষ্টিন ৰানে'ৰ মতে "ৰাজনৈতিক

সামাজিকীকৰণে সাধাৰণতে জনগণৰ সামাজিকীকৰণৰ কথা বুজায়। ই এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যিটোৰ সহায়ত সাধাৰণ লোকে নিজৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি ব্যক্তিগত মনোভাৱৰ বিকাশ ঘটায়" [Gogoi, P. (2007),Degree Political Theory. Guwahati : Banalata Publication]।

বৃটিছ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এল্যান আৰ. বলৰ মতে "ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হ'ল কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ গঠন আৰু ইয়াৰ সাপেক্ষে গঢ় লৈ উঠা বিশ্বাসৰ বিকাশ" [Gogoi, P. (2007),Degree Political Theory. Guwahati : Banalata Publication]।

ৰ'বৰ্টো ছীগেলৰ মতে ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হ'ল "প্ৰচলিত ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ স্বীকৃত নীতি-নিয়ম, মনোভাৱ আৰু গ্ৰহণযোগ্য আচৰণ ক্ৰমে শিকি যোৱা প্ৰক্ৰিয়া" [Mahajan, V.D. (2006) . Political Theory. New Delhi: S. Chand]।

ওপৰত উল্লেখ কৰা সংজ্ঞাবোৰ বিশ্লেষণ কৰি উঠি আমি ক'ব পাৰোঁ যে ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ মানে হ'ল এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যিটোৰ জৰিয়তে এগৰাকী ব্যক্তিয়ে কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব পাৰে। এই প্ৰক্ৰিয়াটোৱে ব্যক্তিগৰাকীক ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাবোৰৰ সন্দৰ্ভত নিজৰ প্ৰতিক্ৰিয়া নিৰ্ধাৰণত সহায় কৰে। ই এক শিকন প্ৰক্ৰিয়া। ইয়াৰ সহায়ত এগৰাকী ব্যক্তিয়ে কোনো ৰাজনৈতিক সম্প্ৰদায়ৰ কাৰ্যকুশল সদস্য হোৱাৰ প্ৰশিক্ষণ লাভ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ এক জীৱনজোৰা প্ৰক্ৰিয়া। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ "যিটো উন্নয়নমূলক প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে ব্যক্তিয়ে ৰাজনৈতিক দিক্‌বিন্যাস আৰু আচৰণৰ বিন্যাস আহৰণ কৰে তাকেই ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ বোলে"- উক্তিটো কাৰ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ জে. আষ্টিন ৰানে'ই আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ সংজ্ঞাটো বৰ্ণনা কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ যিকোনো এটা উদ্দেশ্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১২.৪ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ বাহক (Agents of Political Socialisation)

ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হ'ল এক দীৰ্ঘম্যাদী প্ৰক্ৰিয়া। ব্যক্তিৰ জীৱনৰ আদি কালছোৱাতে এই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ কাম-কাজ আৰম্ভ হয়। প্ৰক্ৰিয়াটোত বহুকেইটা বাহকে (agent) গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। তলত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ মুখ্য বাহককেইটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'লঃ

- **পৰিয়াল** (Family) ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰথমটো গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহক(agent) হ'ল পৰিয়াল। শিশু এটিৰ জীৱনৰ আৰম্ভণিৰে পৰা পৰিয়ালে ইয়াৰ ওপৰত নীৰৱ আৰু প্ৰকাশ্য দুয়ো ধৰণে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। পৰিয়ালে নিজৰ কৰ্তৃত্ব, সংৰচনা আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কৰ্তৃত্ব আৰু ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতি আনুগত্যৰ দৰে ধাৰণাবোৰৰ সন্দৰ্ভত মানুহৰ ব্যক্তিগত দিক্‌নিৰ্দেশনাৰ বিকাশ ঘটায়। পৰিয়ালৰ পিতৃ, মাতৃ, ভ্ৰাতৃ, ভগ্নী আটায়ে শিশু এটিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায়। আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী ৰ'বাৰ্ট লে'নৰ মতে পৰিয়ালে তিনি ধৰণে শিশু এটিৰ ৰাজনৈতিক বিশ্বাসৰ ভেঁটি গঢ়ি উঠাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সহায় আগবঢ়ায়, যেনে- প্ৰকাশিত(overt) আৰু অপ্ৰকাশিত (covert), শিক্ষণ শিশুক কোনো এক বিশেষ সামাজিক পটভূমিত ডাঙৰ কৰা আৰু ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াত শিশুটিৰ পৰিয়ালটোৰ প্ৰয়োজনসাপেক্ষ পৰিৱৰ্তন ঘটোৱা। পৰিয়ালে যিহেতু শিশু এটিৰ মৌলিক আৰু সহজাত প্ৰয়োজনবোৰ পূৰণ কৰে, সেয়ে শিশুটিয়ে পিতৃ-মাতৃৰ সৈতে নিজৰ পৰিচয় একাকাৰ কৰে আৰু এনেকৈয়ে এসময়ত ই কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি থকা পিতৃ-মাতৃৰ দৃষ্টিভংগীকে গ্ৰহণ কৰে।
- **বিদ্যালয়** (School) ঃ শিশুৰ মনোজগতত শৈক্ষিক অনুষ্ঠানেও গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। কোনো এক নিৰ্দিষ্ট শৈক্ষিক অনুষ্ঠানত শিক্ষা লাভ কৰা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মানসিক জগতখনো এক নিৰ্দিষ্ট ধৰণে বিকশিত হয়। প্ৰতিখন বিদ্যালয়ৰে নিজস্ব শৈক্ষিক নক্সা থাকে। ই কোনো ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি শিশু এটিৰ কেনে মনোভাৱ গঢ় লৈ উঠিব সেই কথাক প্ৰভাৱিত কৰে। এলেন আৰ. বাৰেকৰ মতে "সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত শৈক্ষিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰভাৱ অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। বিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ে শিক্ষাৰ্থীৰ মনত গঢ়ি তোলা প্ৰমূল্যবোৰ প্ৰত্যক্ষ ৰাজনৈতিক শিক্ষাৰ ফলাফল নহ'বও পাৰে, তথাপিও এই প্ৰমূল্যবোৰৰ অপৰিসীম গুৰুত্ব আছে"।
- **ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠান** (Religious Institution)ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰেও এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। পুৰণি কালৰ পৰাই ব্যক্তিৰ মনত ৰাজনৈতিক বিশ্বাস আৰু প্ৰমূল্য গঢ় দিয়াত ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈ আহিছে। মধ্যযুগত ইউৰোপৰ দেশবোৰৰ ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াত গীৰ্জাবোৰে এক

শক্তিশালী ভূমিকা পালন কৰিছিল। সমসাময়িক বিশ্বতো বিভিন্ন ধর্মৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন ধর্মীয় কাম-কাজে সংশ্লিষ্ট সমাজবোৰৰ ৰাজনৈতিক প্রমূল্যৰ পৰিৱর্তন সাধন কৰি আহিছে। এই কার্যই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লয়।

- **সমনীয়াৰ দল**(Peer Group) ঃ প্রায় একে বয়সৰ ব্যক্তিৰ দলবোৰকে সমনীয়াৰ দল বোলা হয়। এনে একোটা দলৰ সদস্যসকলে প্রায় একে ধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকৰ উপৰি বেছিভাগ ব্যক্তিয়েই জীৱনৰ সৰহভাগ সময় সমনীয়াৰ সৈতে পাৰ কৰে। বয়স বঢ়াৰ লগে লগে এই দলবোৰ যথেষ্ট গুৰুত্বপূর্ণ হৈ পৰে। ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক মনোভাৱ আৰু আচৰণক প্রভাৱিত কৰে। এই দলবোৰৰ ভিতৰত পৰে ছাত্র একতা সভা, ৰাজনৈতিক দলৰ বিভিন্ন শাখা ইত্যাদি। সমনীয়াৰ দলবোৰে ব্যক্তিৰ মনোভাৱক গভীৰভাৱে প্রভাৱিত কৰে আৰু ই কালক্রমত ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লয়।
- **নিয়োগ ক্ষেত্রৰ অভিজ্ঞতা** (Employment Experience) ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াৰ আন এক বাহক হ'ল নিয়োগ অভিজ্ঞতা। ব্যক্তিয়ে নিয়োগ প্রক্রিয়াৰ সময়ত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ অভিজ্ঞতাৰে সমৃদ্ধ হয়। প্রতিগৰাকী কর্মচাৰীয়ে কর্মস্থানত বিভিন্ন সম্প্রদায়ৰ পৰা অহা বিভিন্ন লোকৰ সংস্পর্শলৈ আহে। এনে সম্পর্ক ঘনিষ্ঠ হোৱাৰ লগে লগে প্রচলিত ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ প্রতি ভিন্ন মনোভাৱ আৰু ব্যৱস্থাটোৰ বিভিন্ন পন্থা সম্পর্কে ব্যক্তিয়ে গম পায়। কর্মচাৰীৰ অনানুষ্ঠানিক গোটবোৰৰ মাজত হোৱা আলোচনা বিলোচনাই ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য আৰু ঘটনাৰাজিৰ সন্দর্ভত গোটৰ সদস্যসকলৰ মনোভাৱ গঢ়ি তোলে।
- **গণ মাধ্যম** (Mass Media) ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ বাহক হ'ল গণ মাধ্যম। বাতৰি-কাকত, ৰেডিঅ', টেলিভিছন আদিৰ দৰে গণ মাধ্যমৰ আহিলাবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ শক্তিশালী মাধ্যম। এই মাধ্যমবোৰে ব্যক্তিত্বক গভীৰভাৱে প্রভাৱিত কৰে। সংযোগ মাধ্যমবোৰে ৰাজনৈতিক ঘটনাৰাজি সন্দর্ভত যথেষ্ট তথ্যৰ যোগান ধৰে। ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াটোত সহায় কৰে। গণ মাধ্যমৰ এই গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকাটো নিৰীক্ষণ কৰি লুচিয়ান পায়ে মন্তব্য কৰিছিল, "গণমাধ্যমৰ জৰিয়তে সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াটো হ'ল সর্বশ্রেষ্ঠ চমু কৌশল আৰু আধুনিকীকৰণ প্রক্রিয়াত ইয়াৰ অপৰিসীম গুৰুত্ব আছে।"
- **ৰাজনৈতিক দল আৰু প্রভাৱ গোষ্ঠী** (Political Parties and Pressure Groups)ঃ ৰাজনৈতিক দল আৰু প্রভাৱ গোষ্ঠীবোৰেও ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াৰ বাহক হিচাপে কাম কৰে। প্রক্রিয়াটোত এই বাহকৰ অতি গভীৰ প্রভাৱ দেখা পোৱা যায়। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ সৈতে থকা প্রত্যক্ষ যোগাযোগে প্রায়েই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক দিক্ বিন্যাস (political orientation) নির্ধাৰণ কৰে। ৰাজনৈতিক দলৰ সৈতে থকা সম্পর্ক,

প্ৰভাৱ গোষ্ঠীৰ প্ৰভাৱ তথা প্ৰভাৱশালী নেতাই এজন ব্যক্তিৰ ৰাজনীতিৰ প্ৰতি কেনেকুৱা মনোভাৱ হ'ব সেয়া নিৰ্ধাৰণ কৰে। ৰাজনৈতিক দল আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠীবোৰৰ জনমতক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা ক্ষমতা থাকে। সেয়েহে এই প্ৰতিভূটোৱে ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়।

- **ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰভাৱ** (Impact of Political System) ঃ কোনো এখন দেশত প্ৰচলিত নিৰ্দিষ্ট ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটায়ো ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। বিভিন্ন পৰিৱেশত ভিন ভিন প্ৰকাৰৰ সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া সংঘটিত হ'ব পাৰে। যেনে- কোনো দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে যদি ৰাজহুৱা কল্যাণৰ স্বাৰ্থত কাম কৰে তেন্তে সেই দেশৰ নাগৰিকে কৰ্তৃপক্ষৰ প্ৰতি সহযোগিতামূলক মনোভাৱ প্ৰদৰ্শণ কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে নাগৰিকৰ দাবীৰ বিৰুদ্ধে কাম কৰা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ পৰা ব্যক্তিয়ে দূৰত্ব বজাই ৰাখে। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণত ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাবোৰৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলে এই বুলি মন্তব্য কৰিছে যে "পৰিয়াল আৰু বিদ্যালয়ে গ্ৰহণ কৰা কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ মতাদৰ্শবোৰ যিমানেই ইতিবাচক নহঁওক কিয়, যেতিয়া এখন দেশৰ নাগৰিকক তেওঁৰ ৰাজনৈতিক দলে উপেক্ষা কৰে অথবা আৰক্ষীয়ে প্ৰৱঞ্চনা কৰে অথবা নাগৰিক দৰিদ্ৰতাত পীড়িত হয় আৰু অৱশেষত বাধ্যতামূলকভাৱে সামৰিক বাহিনীত নিযুক্ত কৰা হয়, তেন্তে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে থকা নাগৰিকৰ দৃষ্টিভংগী সলনি হ'ব পাৰে।"
- **প্ৰতীক** (Symbols) ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণত প্ৰতীকেও (symbols) এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। মহাত্মা গান্ধী, লাচিত বৰফুকন, ভগৎ সিং, সুভাষ চন্দ্ৰ বোস, লালা লাজপত ৰায় আদিৰ দৰে জাতীয় বীৰসকলৰ জন্মদিৱস আৰু মৃত্যু তিথি উদ্‌যাপনে নৱপ্ৰজন্মৰ মাজত নতুন উদ্দীপনাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু দেশৰ বাবে কাম কৰিবলৈ তেওঁলোক অনুপ্ৰাণিত হয়।

১২.৫ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ গুৰুত্ব

আধুনিক ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ এটা প্ৰধান ধাৰণা হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ। সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকে এই ধাৰণাটোৰ গুৰুত্ব স্বীকাৰ কৰিছে। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে সেই প্ৰক্ৰিয়াটো প্ৰতিফলিত কৰে যিটোৰ দ্বাৰা ব্যক্তিয়ে ৰাজনৈতিক পট ভূমিত দলীয় স্বীকৃত নীতি মানি ল'বলৈ শিকে। এখন দেশত এক সবল ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি গঢ়ি তোলাত আৰু ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা বৰ্তাই ৰখাত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়। এখন সমাজৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটো ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ ওপৰত বহুলাংশে নিৰ্ভৰশীল। কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বিশেষত্ববোৰ বুজিবলৈ ৰাজনৈতিক নেতা অথবা ৰাজনীতিবিদসকলৰ বাবেও এই প্ৰক্ৰিয়াটো অতি দৰকাৰী। এখন দেশৰ ৰাজনৈতিক

সুস্থিৰতা আৰু উন্নয়নৰ বিষয়ে বুজাত এই প্ৰক্ৰিয়াটোৱে সহায় কৰে। আধুনিক জটিল সমাজত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ মূল্য যথেষ্ট বেছি। ই সমাজ এখনৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসন্মত ভাৱে অধ্যয়ন কৰাত সহায় কৰে। বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত অগ্ৰগতি লাভ কৰিবলৈ মানৱ সমাজৰ বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰাটো প্ৰয়োজনীয়। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে মানুহৰ সামাজিক প্ৰকৃতি জনাত আমাক সহায় কৰে। ই কোনো এখন দেশৰ নাগৰিক, সমাজ তথা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ মাজত থকা সম্পৰ্ক পৰীক্ষা কৰি চায়। এই সকলোবোৰ কথাৰ পৰা ইয়াকে বুজিব পাৰি যে আধুনিক সমাজত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব আছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ সমনীয়াৰ দল বুলিলে কি বুজে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহকবোৰ কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ বাহক হিচাপে পৰিয়ালৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত গণ মাধ্যমৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে এটি চমু টোকা লিখক।

.....

.....

.....

.....

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- 'ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ'ৰ ধাৰণাটো সাধাৰণতে ৰাজনৈতিক প্ৰমূল্য, মনোভাৱ আৰু

বিশ্বাস গঢ়াৰ প্ৰক্ৰিয়াটো বৰ্ণনা কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হ'ল এক অবিৰত প্ৰক্ৰিয়া। ব্যক্তিৰ শৈশৱকালত আৰম্ভ হোৱা এই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ব্যক্তিৰ মৃত্যুৰ লগে লগে সামৰণি পৰে।
- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ এটা মৌলিক উদ্দেশ্য হ'ল এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ ৰাজনৈতিক প্ৰমূল্য প্ৰৱহিত কৰা আৰু ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা গঢ়ি তোলা।
- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহক আছে যেনে- পৰিয়াল, শৈক্ষিক প্ৰতিষ্ঠান, ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠান, সমনীয়াৰ দল, নিয়োগ ক্ষেত্ৰৰ অভিজ্ঞতা , গণ মাধ্যম, ৰাজনৈতিক দল আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠী, প্ৰতীক, ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰভাৱ ইত্যাদি।
- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰথমটো গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহকহ'ল পৰিয়াল। শিশু এটিৰ জীৱনৰ আৰম্ভণিৰে পৰা পৰিয়ালে ইয়াৰ ওপৰত নীৰৱ আৰু প্ৰকাশ্য দুয়ো ধৰণে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। পৰিয়ালে ইয়াৰ কৰ্তৃত্ব, সংৰচনা আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কৰ্তৃত্ব আৰু আনুগত্যৰ দৰে ধাৰণাবোৰৰ প্ৰতি মানুহৰ ব্যক্তিগত দিক্‌নিৰ্দেশনাৰ বিকাশ ঘটায়।
- শিশুৰ মনোজগতত শৈক্ষিক অনুষ্ঠানেও গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। কোনো এক নিৰ্দিষ্ট শৈক্ষিক অনুষ্ঠানত শিক্ষা লাভ কৰা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মানসিক জগতখনো এক নিৰ্দিষ্ট ধৰণে বিকশিত হয়। প্ৰতিখন বিদ্যালয়ৰে নিজস্ব শৈক্ষিক নক্সা থাকে। ই কোনো ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি শিশু এটিৰ কেনে মনোভাৱ গঢ় লৈ উঠিব সেই কথাক প্ৰভাৱিত কৰে।
- ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰেও এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। পুৰণি কালৰ পৰাই ব্যক্তিৰ মনত ৰাজনৈতিক বিশ্বাস আৰু প্ৰমূল্য গঢ় দিয়াত ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈ আহিছে। মধ্যযুগত ইউৰোপৰ দেশবোৰৰ ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াত গীৰ্জাবোৰে এক শক্তিশালী ভূমিকা পালন কৰিছিল। সমসাময়িক বিশ্বতো বিভিন্ন ধৰ্মৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন ধৰ্মীয় কাম-কাজে সংশ্লিষ্ট সমাজবোৰৰ ৰাজনৈতিক প্ৰমূল্যৰ পৰিৱৰ্তন সাধন কৰি আহিছে । এই কাৰ্যই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়।
- প্ৰায় একে বয়সৰ ব্যক্তিৰ দলবোৰক সমনীয়াৰ দল বোলা হয়। ব্যক্তিৰ বয়স বঢ়াৰ লগে লগে এনে দলৰ প্ৰভাৱো বাঢ়ি গৈ থাকে। ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক মনোভাৱ আৰু আচৰণক প্ৰভাৱিত কৰে। সমনীয়াৰ দলবোৰে ব্যক্তিৰ মনোভাৱক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। এনেকৈয়ে ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়।
- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ আন এক বাহক হ'ল নিয়োগ ক্ষেত্ৰৰ অভিজ্ঞতা। ব্যক্তিয়ে নিয়োগ প্ৰক্ৰিয়াৰ সময়ত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ অভিজ্ঞতাৰে সমৃদ্ধ হয়। কৰ্মচাৰীৰ অনানুষ্ঠানিক গোটবোৰৰ মাজত হোৱা আলোচনা-বিলোচনাই ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য আৰু ঘটনাৰাজি সন্দৰ্ভত গোটৰ সদস্যসকলৰ মনোভাৱ গঢ়ি তোলে।

- ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহক হ'ল গণ মাধ্যম। বাতৰি-কাকত, ৰেডিঅ', টেলিভিছন আদিৰ দৰে গণ মাধ্যমৰ আহিলাবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ শক্তিশালী মাধ্যম। এই মাধ্যমবোৰে ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্বক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। সংযোগ মাধ্যমবোৰে ৰাজনৈতিক ঘটনাৰাজি সন্দৰ্ভত যথেষ্ট তথ্যৰ যোগান ধৰে। ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোত সহায় কৰে।
- ৰাজনৈতিক দল আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠীবোৰেও ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ এক বাহক হিচাপে কাম কৰে। সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোত এই বাহকৰ অতি গভীৰ প্ৰভাৱ দেখা পোৱা যায়। ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ সৈতে থকা প্ৰত্যক্ষ যোগাযোগে প্ৰায়েই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক দিক্‌বিন্যাস নিৰ্ধাৰণ কৰে। সামাজিকীকৰণ ৰাজনৈতিক দল আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠীবোৰৰ জনমতক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা ক্ষমতা থাকে। সেয়েহে এই প্ৰতিভূটোৱে ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়।
- কোনো এখন দেশত প্ৰচলিত নিৰ্দিষ্ট ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটায়ো ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াক গভীৰ ভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। বিভিন্ন পৰিৱেশত ভিন ভিন প্ৰকাৰৰ সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া সংঘটিত হ'ব পাৰে। যেনে-কোনো দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে যদি ৰাজহুৱা কল্যাণৰ স্বাৰ্থত কাম কৰে তেন্তে সেই দেশৰ নাগৰিকে কৰ্তৃপক্ষৰ প্ৰতি সহযোগিতামূলক মনোভাৱ প্ৰদৰ্শন কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে নাগৰিকৰ দাবীৰ বিৰুদ্ধে কাম কৰা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ পৰা ব্যক্তিয়ে দূৰত্ব বজাই ৰাখে।
- ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোতপ্ৰতীকেও এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। মহাত্মা গান্ধী, ভগৎ সিং, সুভাষ চন্দ্ৰ বোস, লালা লাজপত ৰায় আদিৰ দৰে জাতীয় বীৰসকলৰ জন্মদিৱস আৰু মৃত্যুতিথি উদ্‌যাপনে নৱ প্ৰজন্মৰ মাজত নতুন উদ্দীপনাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু দেশৰ বাবে কাম কৰিবলৈ তেওঁলোক অনুপ্ৰাণিত হয়।
- আমি ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ গুৰুত্ব উলাই কৰিব নোৱাৰো। এখন দেশত এক সবল ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি গঢ়ি তোলাত আৰু ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা বৰ্তাই ৰখাত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়।
- আধুনিক জটিল সমাজত ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ মূল্য যথেষ্ট বেছি। ই সমাজ এখনৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসন্মত ভাৱে অধ্যয়ন কৰাত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে মানুহৰ সামাজিক প্ৰকৃতি জনাত আমাক সহায় কৰে। ই কোনো এখন দেশৰ নাগৰিক, সমাজ তথা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ মাজত থকা সম্পৰ্ক পৰীক্ষা কৰি চায়।

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰৱৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

১২.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আমেৰিকান ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এষ্ট'ন আৰু ডেনিচ।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ বুলিলে সাধাৰণতে জনগনৰ সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ কথা বুজোৱা হয়। এই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ যোগেদি জনসাধাৰণে নিজৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতি মনোভাৱ বিকশিত কৰে।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ এটা মৌলিক উদ্দেশ্য হ'ল এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ ৰাজনৈতিক প্ৰমূল্য প্ৰবাহিত কৰা আৰু ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা গঢ়ি তোলা।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰায় একে বয়সৰ ব্যক্তিৰ দলবোৰক সমনীয়াৰ দল বোলা হয়। এনে একোটা দলৰ সদস্যসকলে প্ৰায় একে ধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰিয়াল, শৈক্ষিক অনুষ্ঠান, ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠান, সমনীয়াৰ দল, নিয়োগ ক্ষেত্ৰৰ অভিজ্ঞতা, গণ মাধ্যম, ৰাজনৈতিক দল আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠী , প্ৰতীক, ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰভাৱ।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰথমটো গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহক হ'ল পৰিয়াল। শিশু এটিৰ জীৱনৰ আৰম্ভণিৰে পৰা পৰিয়ালে ইয়াৰ ওপৰত নীৰৱ আৰু প্ৰকাশ্য দুয়ো ধৰণে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। পৰিয়ালে নিজৰ কৰ্তৃত্ব, সংৰচনা আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কৰ্তৃত্ব আৰু ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতি আনুগত্যৰ দৰে ধাৰণাবোৰ সন্দৰ্ভত মানুহৰ ব্যক্তিগত দিক্‌নিৰ্দেশনাৰ বিকাশ ঘটায়। পৰিয়ালৰ পিতৃ-মাতৃ, ভ্ৰাতৃ, ভগ্নী আটায়ে শিশু এটিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায়। আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী ৰ'বাৰ্ট লে'নৰ মতে পৰিয়ালে তিনিধৰণে শিশু এটিৰ ৰাজনৈতিক বিশ্বাসৰ ভেটি গঢ়ি উঠাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সহায় আগবঢ়ায়। যেনে- প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত শিক্ষণ, শিশুক কোনো এক বিশেষ সামাজিক পটভূমিত ডাঙৰ কৰা আৰু ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত শিশুটিৰ পৰিয়ালটোৰ প্ৰয়োজনসাপেক্ষ পৰিৱৰ্তন ঘটোৱা। পৰিয়ালে যিহেতু শিশু এটিৰ মৌলিক আৰু সহজাত প্ৰয়োজনবোৰ পূৰণ কৰে, সেয়েহে শিশুটিয়ে পিতৃ-মাতৃৰ সৈতে নিজৰ পৰিচয় একাকাৰ কৰে এনেকৈয়ে এসময়ত ই কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি থকা পিতৃ-মাতৃৰ দৃষ্টিভংগীকে গ্ৰহণ কৰে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ আন এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বাহক হ'ল গণ মাধ্যম। বাতৰি-কাকত, ৰেডিঅ', টেলিভিছন আদিৰ দৰে গণ মাধ্যমৰ আহিলাবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ শক্তিশালী মাধ্যম। এই মাধ্যমবোৰে ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্বক গভীৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। সংযোগ মাধ্যমবোৰে ৰাজনৈতিক ঘটনাৰাজি সন্দৰ্ভত যথেষ্ট তথ্যৰ যোগান ধৰে। ই ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোত সহায় কৰে। গণ মাধ্যমৰ এই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকাটো নিৰীক্ষণ কৰি লুচিয়ান পায়ে মন্তব্য কৰিছিল, "গণ মাধ্যমৰ জৰিয়তে সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটো হ'ল সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ চমু কৌশল আৰু আধুনিকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত ইয়াৰ অপৰিসীম গুৰুত্ব আছে।"

১২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ সংজ্ঞাটো লিখক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ যিকোনো দুটা প্ৰধান বাহক উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে এটি টোকা লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ অৰ্থ আৰু গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াত বিভিন্ন বাহকৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ১৩ ঃ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণ

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য

১৩.২ পৰিচয়

১৩.৩ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Political Culture)

১৩.৩.১ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

১৩.৩.২ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্রকাৰ

১৩.৩.৩ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব

১৩.৪ ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণ (Political Participation)

১৩.৪.১ ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ অর্থ

১৩.৪.২ ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ নির্ণায়ক

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

১৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি-

- ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্রকাৰ বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ নির্ণায়কবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আমি ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ ধাৰণাটো আলোচনা কৰিছো। ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ সৈতে জড়িত আন দুটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় হ'ল ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণ। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সামৰণি পৰাৰ পাচত এই ধাৰণা দুটা জনপ্রিয় হৈ পৰিছিল। যদি আমি কোনো এখন দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ প্রকৃতি আৰু কার্য্য সম্পাদন পদ্ধতিৰ গভীৰ জ্ঞান আহৰণ কৰিব খোজো, তেন্তে আমি দেশখনৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণ সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰাটো অতি জৰুৰী। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ মাজত এটা ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক আছে। সক্রিয় ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণৰ বাবে এক অনুকূল বাতাৱৰণ সৃষ্টি কৰাত এটা শক্তিশালী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিয়ে সবাতোকৈ গুৰুত্বপূর্ণ

ভূমিকা পালন কৰে। এই অধ্যায়টিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ ধাৰণা দুটা বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

১৩.৩ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Political Culture)

ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ ধাৰণাটো তুলনামূলকভাৱে নতুন। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বুলিলে কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস, মনোভাৱ, প্ৰমূল্য আৰু জনসাধাৰণৰ আচৰণৰ কথা বুজোৱা হয়। কোনো এখন দেশত প্ৰচলিত ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ কাৰ্য্য সম্পাদন বিধি ভালদৰে জানিবলৈ দেশখনৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটোৰ বিষয়ে জনাটো প্ৰয়োজনীয়। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক মনোভাৱ, আচৰণ আৰু বাস্তৱ সাংস্কৃতিক কাৰ্য্যৰূপায়ণৰ চিন্তাধাৰা আদি বিষয়ৰ সৈতে বিশেষভাৱে জড়িত। তলৰ শিতানবোৰত আমি ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অৰ্থ, প্ৰকাৰ আৰু ইয়াৰ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম।

১৩.৩.১ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা

কোনো এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ মনোভাৱ আৰু বিশ্বাসৰ ওপৰত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি নিৰ্ভৰশীল। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি হ'ল কেইবাটাও আন্তঃসম্পৰ্ক থকা কাৰকৰ মিলনৰ ফলশ্ৰুতি। এনে কাৰক দুটামান হ'ল ইতিহাস, ভূগোল আৰু আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থা। কোনো এখন সমাজৰ জাতীয় পতাকা আৰু জাতীয় সংগীতে সমাজখনৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটো প্ৰতিফলিত কৰে। গেব্ৰিয়েল এলম'ণ্ডে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে 'ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি' (Political Culture)শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। গেব্ৰিয়েল এলম'ণ্ড আৰু চিড্‌নী ভাৰ্বাই তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থ "দ্য চিভিক্ কালচাৰ" (The Civic Culture)-ত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ ধাৰণাটো বহলাই আলোচনা কৰিছিল [গগৈ, পি, (২০০৭), স্নাতক ৰাজনৈতিক তত্ত্ব, গুৱাহাটী ঃ বনলতা প্ৰকাশন, পৃষ্ঠা ৫৩৩] । এলম'ণ্ডে লক্ষ্য কৰিছিল যে প্ৰতিটো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা ৰাজনৈতিক কাম-কাজৰ একোটা বিশেষ দিশস্থিতিৰ নিৰ্দিষ্ট বিন্যাস একোটাত খাপ খাই থাকে।

ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অৰ্থ সম্পৰ্কে ভিন্ন মত পোৱা যায়। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অৰ্থ ভালদৰে বুজিবলৈ পণ্ডিতসকলে দাঙি ধৰা সংজ্ঞা কিছুমানৰ উল্লেখ কৰাটো প্ৰয়োজনীয় হ'ব। তলত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বিষয়ক দুটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ সংজ্ঞা তুলি দিয়া হ'ল।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী চিড্‌নী ভাৰ্বাৰ মতে, "কোনো ৰাজনৈতিক কাৰ্য্য সংঘটিত হোৱা পৰিস্থিতি এটাৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰিব পৰা ব্যৱহাৰিক বিশ্বাস, অৰ্থব্যঞ্জক প্ৰতীক আৰু প্ৰমূল্যৰ সমাহাৰেই হ'ল ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি" [Gogoi, P. (2007). Degree Political Theory, Guwahati: Banalata Pub.533] ।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী এৰিক ৰ'ৱেৰ ভাষাত, " এটা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি হ'ল ব্যক্তিগত প্ৰমূল্য, বিশ্বাস আৰু আবেগিক মনোভাৱৰ বিন্যাস" [Mahajan, V.D. (2006),

Political Theory. New Delhi : S.Chands. Page no. 190]

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী গেব্রিয়েল জি. বি. এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলৰ মতে, "এক সামগ্রিক জনসংখ্যাৰ মাজত বর্তমান সময়ত প্রচলিত মনোভাৱ, বিশ্বাস, প্রমূল্য আৰু দক্ষতাৰ উপৰি সেই নির্দিষ্ট জনসংখ্যাৰ পৃথক পৃথক অংশৰ মাজত বিৰাজমান বিভিন্ন বিশেষ প্রবণতা আৰু বিন্যাসবোৰক একেলগে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলা হয় " [Gogoi, P. (2007). Degree Political Theory. Guwahati: Banalata Pub.533] ।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী হেইনজ্ ইউলানৰ মতে, "কোনো ব্যক্তি সমষ্টিৰ, ইয়াৰ আকাৰ নির্বিশেষে, ৰাজনৈতিক আচৰণ, প্রতিগৰাকী ব্যক্তিয়ে উমৈহতীয়াকৈ মানি চলা বিশ্বাস , দিক্ নির্দেশক নীতি, উদ্দেশ্য আৰু প্রমূল্যবোৰত প্রতিফলিত হোৱা বিন্যাসটোকে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলে" [Mahajan, V.D. (2006). Political Theory, New Delhi: S. Chands, Page no. 190] ।

দ্য ইণ্টাৰনেচনেল এনচাইক্লু'পেডিয়া অৱ চোছিয়েল চাইন্সেচ্ (The International Encyclopedia of Social Sciences)ৰ মতে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি হ'ল "এটা ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়া সুশৃংখল কৰি ৰখা তথা অর্থবহ কৰি তোলা মনোভাৱ, বিশ্বাস আৰু অনুভৱৰ সমষ্টি। এইবোৰে কোনো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ আচৰণ নিয়ন্ত্রণকাৰী অন্তর্নিহিত প্রত্যাশা আৰু নীতি নিয়মবোৰ বুজাত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিয়ে ৰাজনৈতিক আদর্শ আৰু ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ কার্য সম্পাদনৰ নীতি-নিয়ম উভয়কে সামৰি লয়। সেয়েহে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিক ৰাজনীতিৰ মনোবৈজ্ঞানিক আৰু বিষয়নিষ্ঠ মাত্রাৰ একত্রিত ৰূপৰ প্রকাশ বুলি ক'ব পাৰি" [Mahajan, V.D. (2006). Political Theory. New Delhi: S.Chands, Page no. 191] ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা আটাইবোৰ সংজ্ঞাকে সামৰি আমি ক'ব পাৰো যে ব্যক্তিৰ নিজ দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ প্রতি থকা ব্যক্তিগত দিশস্থিতিকেই (Orientation) সাধাৰণতে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলা হয়। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিয়ে কোনো এগৰাকী ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক বিশ্বাস আৰু মনোভাৱক সূচায়। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ ধাৰণাটো স্থিৰ নহয়। সময়ে সময়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্রয়োজনত সঁহাৰি জনাই ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি সলনি হৈ থাকে।

১৩.৩.২ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্রকাৰ

এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিক তিনি ধৰণে ভাগ কৰিছে — সংকীর্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Parochial Political Culture), আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Subject Political Culture) আৰু অংশগ্রহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Participant Political Culture)।

- সংকীর্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Parochial Political Culture) ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা

সম্পৰ্কে নিচেই কম সজাগতা থকা নাইবা কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত একেবাৰে অজ্ঞ সমাজৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিকে সংকীৰ্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলে। সাধাৰণতে পিছপৰা সমাজবোৰত এই অজ্ঞ শ্ৰেণীৰ লোক থাকে। মধ্য আফ্ৰিকীয় অঞ্চলবোৰত সংকীৰ্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন দেখা যায়।

- আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Subject Political Culture) ঃ যিবোৰ দেশৰ নাগৰিক দেশখন ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰকৃতি আৰু কাৰ্য্য-সম্পাদন পদ্ধতি সম্পৰ্কে সজাগ, কিন্তু তেওঁলোকে ব্যৱস্থাটোত অংশগ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে, তেনেবোৰ দেশত আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি প্ৰচলিত। এনে দেশৰ জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোক কেনেধৰণে প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে সেই সম্পৰ্কে কোনো নিৰ্দিষ্ট জ্ঞান নাথকিব পাৰে। সাধাৰণতে চৰম ৰাজতান্ত্ৰিক চৰকাৰ থকা দেশত আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন দেখা পোৱা যায়।
- অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Participant Political Culture) ঃ অতি উন্নত সমাজত অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন দেখা যায়। এনে সমাজত নাগৰিকে ৰাজনৈতিক জীৱনত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে। অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি থকা দেশত নাগৰিকে ৰাজনৈতিক কাম-কাজত সক্ৰিয় ভূমিকা লয়। এনে সংস্কৃতি থকা দেশত জনসাধাৰণে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ পৰা বিভিন্ন বস্তু দাবী কৰে আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত জড়িত হয়।

ওপৰৰ শ্ৰেণীবিভাজনবোৰৰ উপৰি ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিক আন কেইবাটাও ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে-

- মিশ্ৰিত ৰাজনৈতি সংস্কৃতি (Mixed Political Culture) ঃ যিটো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিত সংকীৰ্ণ, আজ্ঞাধীন আৰু অংশগ্ৰহণকাৰী তিনিওটা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্য মিহলি হৈ থাকে তাকে মিশ্ৰিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলে। তিনিওটা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্য মিলি মিশ্ৰিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি এটা গঢ় লৈ উঠে।
- পৌৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Civil Political Culture) ঃ জনসাধাৰণৰ প্ৰতিনিধিৰ হাতত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ ক্ষমতা ন্যস্ত থকা সমাজবোৰত পৌৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন আছে। এনেবোৰ দেশৰ জনসাধাৰণে ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰত্যক্ষভাৱে অংশগ্ৰহণ নকৰে। গণতান্ত্ৰিক সমাজত এনে ধৰণৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি দেখা যায়। এনে সংস্কৃতিত জনসাধাৰণে কেৱল প্ৰতিনিধিৰ জৰিয়তেহে নিজৰ অনুভূতি আৰু ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে।
- ধৰ্ম নিৰপেক্ষ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Secular Political Culture) ঃ যিখন সমাজৰ সদস্যসকল ধৰ্মনিৰপেক্ষ (secular) , যুক্তিৰে পৰিচালিত (rational) আৰু বিশ্লেষণাত্মক (analytical) গুণৰ অধিকাৰী হয় তেনে সমাজত ধৰ্মনিৰপেক্ষ

ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন দেখা পোৱা যায়। এই সংস্কৃতিয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ গতিশীল দিশস্থিতিৰ (Dynamic Orientation) ওপৰত জোৰ দিয়ে।

- আদর্শকেন্দ্রিক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Ideology Centric Political Culture) ঃ যিবোৰ সমাজৰ জনসাধাৰণ মাত্ৰ এটা আদর্শ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য তেনেবোৰ সমাজত আদর্শকেন্দ্রিক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি দেখা পোৱা যায়। এনে সমাজৰ জনসাধাৰণে নিজাকৈ আন কোনো আদর্শ অনুসৰণ কৰিব নোৱাৰে। ছোভিয়েট ইউনিয়ন আৰু চীনৰ দৰে দেশবোৰত আমি এই ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি দেখিবলৈ পাওঁ।
- সমৰূপী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Homogeneous Political Culture) ঃ যিখন সমাজৰ জনসাধাৰণে ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য আৰু সেই উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ পন্থাবোৰ সম্পর্কে একমত পোষণ কৰে তেনে সমাজত সমৰূপী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অস্তিত্ব দেখা পোৱা যায়। আমেৰিকা আৰু গ্ৰেট বৃটেইনৰ দৰে উন্নত দেশত সমৰূপী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন আছে।
- খণ্ডিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি (Fragmented Political Culture) ঃ যিবোৰ দেশৰ জনসাধাৰণে ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য সম্পর্কে একমত পোষণ নকৰে তেনেবোৰ দেশত খণ্ডিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি প্ৰচলিত। বহুতো ৰাজনৈতিক দল থকা সমাজবোৰত এনে ধৰণৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি দেখা পোৱা যায়। ফ্ৰান্স, ইটালী আৰু ভাৰতৰ দৰে দেশত খণ্ডিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন আছে।

১৩.৩.৩ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব

সকলো শ্ৰেণীৰ পণ্ডিত-গৱেষকেই ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাক স্বীকৃতি দিছে। পণ্ডিতসকলে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ বহুকেইটা উপকাৰিতাৰ বিষয়ে আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নে আমাক ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ বিষয়ে বুজাত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক ধাৰণা আৰু প্ৰমূল্যবোৰ কেনেকৈ এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ হস্তান্তৰিত হয় সেই তথ্য আমি ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নৰ দ্বাৰাই লাভ কৰিব পাৰোঁ। লগতে কোনো এখন সমাজৰ ৰাজনৈতিক বিকাশৰ কথা বুজাতো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নে সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে আমি কোনো এক অঞ্চলৰ সামাজিক তথা অর্থনৈতিক কাৰকবোৰৰ মাজত থকা সম্পর্কৰ বিষয়েও বুজিব পাৰো। ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক আচৰণৰ বিকাশ ঘটোৱাতো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিয়ে সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ আন এটা সুবিধা হ'ল ই আমাক ব্যক্তিৰ মনোজগত অধ্যয়ন কৰাত সহায় কৰে। সাংবিধানিকতাবাদৰ প্ৰক্ৰিয়াটো ভালদৰে বুজি উঠাতো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নে আমাক সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নে আমাক এখন প্ৰতিষ্ঠিত সমাজৰ বিভিন্ন ধৰণৰ সাংবিধানিক আইন তথা নীতি-নিয়মৰ বিষয়ে বুজাত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক

সংস্কৃতি আৰু ৰাজনৈতিক আদৰ্শৰ ভিন্নতা অনুসৰি জনসাধাৰণে ভিন্ন পটভূমিত সাংবিধানিক আইনবোৰ নিৰীক্ষণ আৰু মূল্যায়ন কৰে। এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি নাগৰিকৰ মনোভাৱ কেনেধৰণৰ সেয়া বুজি পাবলৈ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়ন অতি সুফলদায়ক। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়ন কৰাৰ পাচত আমি এক ৰাজনৈতিক প্ৰাণী হিচাপে মানুহৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ বুজি উঠিব পাৰো।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কোনে পোন প্ৰথমে 'ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল ?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ এৰিক ৰ'ৱেৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞাটো বৰ্ণনা কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলে আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ ভাগকেইটা উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বুলিলে কি বুজে ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ আদৰ্শকেন্দ্ৰিক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ প্ৰচলন থকা দুখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ যিকোনো দুটা তাৎপৰ্য্যৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

১৩.৪ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ (Political Participation)

ৰাজনীতি বিজ্ঞান বিষয়ৰ সৈতে জড়িত আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ধাৰণা হ'ল ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ। কোনো এখন দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ সফলতা দেশখনৰ জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। গতিকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ বিস্তৃত জ্ঞান থকাটো

অতি প্ৰয়োজনীয়। এই শিতানত আমি ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ অৰ্থ আৰু নিৰ্ণায়কবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১৩.৪.১ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ অৰ্থ

গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰ থকা দেশত কোনো বিষয়ত নাগৰিকৰ অনুমোদন অথবা সমৰ্থন প্ৰত্যাহাৰৰ বাবে আৰু শাসন কাৰ্য্যৰ বাবে শাসকক জবাবদিহি কৰি ৰখাৰ প্ৰধান উপায় হ'ল ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ। কোনো এখন দেশৰ জনসাধাৰণে দেশখনৰ ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে জড়িত হোৱা কাৰ্যটোকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বোলে। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ মানে কেৱল প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰাজনীতিৰ সৈতে জড়িত হোৱাটোকেই নুবুজায়। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণে প্ৰতিবাদী কাৰ্যসূচীত ভাগ লোৱা, শোভাযাত্ৰা কৰা, সংস্থা-সংগঠনৰ সদস্য হোৱা আদিও বুজায়। চৰকাৰক সমালোচনা কৰা কাৰ্য্যকো ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বুলি কোৱা হয়। এনে সমালোচনাই চৰকাৰক জনসাধাৰণৰ ওচৰত জবাবদিহি কৰি ৰাখে। দেশ ভেদে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ মাত্ৰা বেলেগ বেলেগ হয়। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ কেৱল গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নহয়। ইয়াক আন বহুতো কাৰকে প্ৰভাৱিত কৰে।

ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ অৰ্থ সম্পৰ্কে বিভিন্ন দৃষ্টিভংগী আছে। কিন্তু ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ অৰ্থ বুজাৰ আগতে ৰাজনৈতিক দাৰ্শনিকসকলে আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ দুটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ সংজ্ঞা আলোচনা কৰাটো জৰুৰী। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ সম্পৰ্কীয় দুটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ সংজ্ঞা তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী চিডনী ভৰ্বা আৰু নৰ্মান নাইৰ মতে, "এখন সমাজৰ সদস্যসকলে শাসক নিৰ্বাচনৰ কৰিবলৈ আৰু ৰাজহুৱা নীতি নিৰ্ধাৰণ প্ৰক্ৰিয়াক প্ৰভাৱিত কৰিবলৈ প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে যিবোৰ স্বৈচ্ছিক কাৰ্য-কলাপত ভাগ লয় তাকেই ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বোলে" [Chakraborty.S (ed) (2005). Political Sociology. Delhi: Mecmillan Publication, page 363] ।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী চেমুৱেল পি হাংটিংট'ন আৰু আমেৰিকাৰ পণ্ডিত জোৱান এম নেলচনৰ মতে, "যি কাম-কাজৰ জৰিয়তে ব্যক্তিগত নাগৰিকে চৰকাৰী সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটোক প্ৰভাৱিত কৰে তেনে কাম-কাজকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বোলে" Chakraborty, S (ed) (2005). Political Sociology. Delhi: MacMillan Pulications, Page 363] ।

আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী ডি. আৰ. মেথিউজ আৰু জে. ডব্লিউ প্ৰ'থ'ৰ মতে, "ব্যক্তিয়ে যিবোৰ আচৰণৰ জৰিয়তে প্ৰত্যক্ষভাৱে নিজৰ ৰাজনৈতিক মতামত প্ৰকাশ কৰে সেই সকলোবোৰ আচৰণেই হ'ল ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ" [Ashraf, A & Sharma, L.N. (2007). Political Sociology. Hyderabad: Umiverseties Press (India) Private Limited. Page

no.-142] ।

এই আটাইবোৰ সংজ্ঞা আলোচনা কৰি চোৱাৰ অন্তত আমি এইবুলি সামৰণি মাৰিব পাৰো যে কোনো এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন পর্য্যায়ত ব্যক্তি অথবা ব্যক্তিৰ সমষ্টি জড়িত হোৱাটোকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বুলি কোৱা হয়। ই সাধাৰণতে ব্যক্তি অথবা ব্যক্তি সমষ্টিৰ সেইবোৰ স্বেচ্ছাকৃত কাম- কাজৰ কথা বুজায় যিবোৰৰ জৰিয়তে ব্যক্তি অথবা ব্যক্তি সমষ্টিয়ে নিজ দেশৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটো প্ৰভাৱিত কৰাৰ চেষ্টা কৰে।

১৩.৪.২ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ নির্ণায়ক

ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক এটা জটিল কার্য্য বুলি বিবেচনা কৰা হয় আৰু এই কার্যটোৰ সৈতে বহুতো কাৰক জড়িত । সময় আৰু স্থান অনুসৰি এই কাৰকবোৰ সলনি হয়। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ দুটামান গুৰুত্বপূর্ণ নির্ণায়কৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল-

- মনোবৈজ্ঞানিক কাৰক (Psychological Factors)ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ মাত্রা নির্ণয় কৰা এটা গুৰুত্বপূর্ণ কাৰক হ'ল ব্যক্তিৰ মনোবৈজ্ঞানিক কাৰক। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ নির্ণয় কৰা সবাতোকৈ গুৰুত্বপূর্ণ মনোবৈজ্ঞানিক কাৰকবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

  (ক) নিঃসংগতা (Loneliness) ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ জৰিয়তে মানুহে ইজনে সিজনৰ সৈতে ভাৰ বিনিময় কৰাৰ সুযোগ পায়। এনে কার্য্যই বন্ধুত্ব গঢ়ি তোলে। ফলত মানুহে নিঃসংগতা এৰাই চলিব পাৰে। বহুতো সময়ত মানুহে নিঃসংগতাৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ কাম-কাজত অংশগ্ৰহণ কৰে।

  (খ) অচেতন মনত চলি থকা দ্বন্দ্ব আৰু উদ্বেগ (Unconscious conflicts and tensions) ঃ নিঃসংগতাৰ উপৰিও অচেতন মনত চলি থকা দ্বন্দ্ব আৰু উদ্বেগেও ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ কাৰক হ'ব পাৰে। অচেতন মনৰ উদ্বেগ আৰু দ্বন্দ প্ৰকাশ কৰাৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ মাধ্যম হ'ল ৰাজনীতি।

  (গ) ক্ষমতাৰ প্ৰতি স্পৃহা (Urge for Power)ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ নির্ণায়ক হ'ল ক্ষমতাৰ প্ৰতি স্পৃহা। মানুহে সদায় ক্ষমতাৰ অধিকাৰী হ'ব খোজে। কাৰণ ক্ষমতাই মানুহক সুখী কৰে।

- সামাজিক কাৰক (Social Factors)ঃ মনোবৈজ্ঞানিক কাৰকৰ উপৰি ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ নির্ণায়ক হ'ল সামাজিক কাৰক। এই সামাজিক কাৰকবোৰ এগৰাকী ব্যক্তিৰ সামাজিক পৰিৱেশৰ অংশ। সামাজিক কাৰকৰ ভিতৰত সবাতোকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কাৰককেইটা হ'ল- শিক্ষা, জীৰিকা, উপার্জন, বয়স, বাসগৃহ, গতিশীলতা, লিংগ, ধর্ম, জাতি, শ্ৰেণী ইত্যাদি। এই কাৰকবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

  (ক) শিক্ষা (Education) ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক প্ৰভাৱিত কৰা সবাতোকৈ

গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক কাৰকটো হ'ল শিক্ষা। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল শিক্ষাই মানুহৰ আগ্ৰহ তথা বিশেষ দক্ষতাৰ ক্ষেত্ৰখন বহল কৰে। শিক্ষিত ব্যক্তি এগৰাকী নাগৰিকৰ কৰ্তব্য আৰু দায়িত্ব সম্পৰ্কে অধিক সজাগ হয়। শিক্ষিত ব্যক্তিৰ আত্মবিশ্বাস আৰু সামৰ্থ্যও অধিক হয়। শিক্ষাই সেয়েহে ব্যক্তিৰ অৰ্থপূৰ্ণ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বৃদ্ধি কৰাত সবল ভূমিকা পালন কৰে।

(খ) জীৱিকা (Occupation)ঃ ব্যক্তিৰ জীৱিকাকো ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ নিৰ্ণায়ক বুলি বিবেচনা কৰা হয়। বহুতো বৃত্তিজীৱিয়ে কৰ্মক্ষেত্ৰত একেধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। ইয়ে তেওঁলোকক পৰস্পৰৰ কাষ চপাই আনে। এনে ব্যক্তিয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন সমস্যা বিষয়ত অইনতকৈ বেছিকৈ অংশগ্ৰহণ কৰে।

(গ) উপাৰ্জন (Income)ঃ শিক্ষা আৰু জীৱিকাৰ উপৰি ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক প্ৰভাৱিত কৰা আন এক সামাজিক কাৰক হ'ল উপাৰ্জন। অৰ্থনৈতিক সুস্থিৰতাই মানুহক অধিক অৱসৰৰ সুবিধা দিয়ে, মানসিক উদ্বেগ আঁতৰ কৰে আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ বিভিন্ন সুযোগ দিয়ে।

(ঘ) সামাজিক স্থিতি (Social Status)ঃ ওপৰত উল্লেখ কৰা সামাজিক কাৰকবোৰৰ লগতে সামাজিক স্থিতিয়েও ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক প্ৰভাৱিত কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজত মহিলাসকলৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত বাধা প্ৰদান কৰা হয় আৰু সেয়েহে পুৰুষতকৈ মহিলাৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ পৰিমাণ কম হয়।

(ঙ) ধৰ্ম (Religion) ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ আন এক গুৰুত্বপূৰ্ণ নিৰ্ণায়ক হ'ল ধৰ্ম। উদাহৰণ স্বৰূপে পশ্চিমীয়া দেশবোৰত পৰিয়াল পৰিকল্পনাকেন্দ্ৰিক মনোভাৱ বহু পৰিমাণে গীৰ্জাবোৰৰ উপদেশৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। ভাৰততো যদি কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট ধৰ্মৰ সদস্যসকলৰ বাবে কোনো নীতি নিয়ম প্ৰণয়ন কৰাৰ চেষ্টা চলোৱা হয় তেন্তে সেই চেষ্টালৈ সেই বিশেষ ধৰ্মৰ অনুগামীসকলে সহায় আগবঢ়াবলৈ ৰাজনীতিত আগতকৈ অধিক অংশগ্ৰহণ কৰে।

- ৰাজনৈতিক কাৰক (Political Factors) ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত গুৰুত্বপূৰ্ণ নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকা পালন কৰিব পৰা ৰাজনৈতিক কাৰক দুটামানো আছে। এই কাৰককেইটা হ'ল—

(ক) চৰকাৰৰ মনোভাৱ (Attitudes of the government) ঃ কোনো এখন দেশৰ নাগৰিকৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ মাত্ৰা নিৰ্ণয় কৰাত দেশখনৰ চৰকাৰৰ মনোভাৱে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰকৰ ভূমিকা পালন কৰে। চৰকাৰে নাগৰিকৰ সৈতে বিভিন্ন মাধ্যমৰ জৰিয়তে অহৰহ সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰি চলিব লাগে। চৰকাৰৰ নীতিবোৰ স্বচ্ছ হোৱা উচিত ।

(খ) ৰাজনৈতিক দল (Political parties) ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত ৰাজনৈতিক দলবোৰেও এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে সাধাৰণ ৰাইজৰ মতামত চৰকাৰৰ ওচৰলৈ লৈ যায়। ৰাজনৈতিক দলবোৰ হ'ল সাধাৰণ জনগণৰ দাবী

প্ৰকাশৰ মাধ্যম। ৰাজনৈতিক দলবোৰে বিভিন্ন সমস্যাৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে আৰু প্ৰতিকাৰৰ উপায় আগবঢ়ায়। দলবোৰে ৰাজনৈতিক শিক্ষাও প্ৰদান কৰে আৰু জনসাধাৰণক ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন কাম-কাজত ভাগ ল'বলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে।

(গ) নিৰ্বাচন (Elections)ঃ নিৰ্বাচন ব্যৱস্থা আৰু প্ৰক্ৰিয়াটোৱেও মানুহৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক প্ৰভাৱিত কৰে। নিৰ্বাচন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ কাৰ্য্য-কলাপ আৰু সেই কাৰ্য্যবোৰৰ প্ৰতি ৰাইজৰ সঁহাৰিয়ে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকা পালন কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা সামাজিক কাৰকবোৰ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ চেমুৱেল পি. হাংটিংটন আৰু জোৱান এম নেলচনে দিয়া ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ সংজ্ঞাটো উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ নিৰ্ণায়ক হিচাপে নিৰ্বাচন আৰু ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

.....

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বুলিলে কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ বিশ্বাস, মনোভাৱ, প্ৰমূল্য আৰু ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰতি মানুহৰ আচৰণৰ কথা বুজোৱা হয়। কোনো এখন দেশৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ কাৰ্য্য সম্পাদন বিধি ভালদৰে জানিবলৈ দেশখনৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটোৰ বিষয়ে জনাটো প্ৰয়োজনীয়।

- গেব্ৰিয়েল এলম'ণ্ডে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে 'ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি' ধাৰণাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। গেব্ৰিয়েল এলম'ণ্ড আৰু চিড্‌নী ভাৰ্বাই তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থ 'দ্য চিভিক কালচাৰ' (*The Civic Culture*)-ত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ ধাৰণাটো বহলাই আলোচনা কৰিছিল।
- এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিক তিনি ধৰণে ভাগ কৰিছে- সংকীৰ্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি। এই তিনিভাগৰ উপৰিও ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ আন কেইটামান প্ৰকাৰ আছে। এই প্ৰকাৰকেইটা হ'ল— মিশ্ৰিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, পৌৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, ধৰ্ম নিৰপেক্ষ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, আদৰ্শকেন্দ্ৰিক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, সমৰূপী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু খণ্ডিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি।
- পণ্ডিতসকলে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ বহুকেইটা উপকাৰিতাৰ বিষয়ে আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নে আমাক কোনো এখন সমাজৰ ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া আৰু ৰাজনৈতিক বিকাশৰ কথা বুজাত সহায় কৰে। ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক আচৰণৰ বিকাশ ঘটোৱাতো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিয়ে সহায়কৰ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ আন এটা সুবিধা হ'ল ই আমাক ব্যক্তিৰ মনোজগত অধ্যয়ন কৰাত সহায় কৰে। সাংবিধানিকতাবাদৰ প্ৰক্ৰিয়াটো ভালদৰে বুজি উঠাতো ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নে আমাক সহায় কৰে।
- ৰাজনীতি বিজ্ঞান বিষয়ৰ সৈতে জড়িত আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ধাৰণা হ'ল ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ। কোনো এখন দেশৰ জনসাধাৰণে দেশখনৰ ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে জড়িত হোৱা কাৰ্যটোকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বোলে। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণে কেৱল প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰাজনীতিৰ সৈতে জড়িত হোৱাটোকেই নুবুজায় ; প্ৰতিবাদী কাৰ্যসূচীত ভাগ লোৱা, শোভাযাত্ৰা কৰা, সংস্থা- সংগঠনৰ সদস্য হোৱা আদিও ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ উদাহৰণ।
- ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ নিৰ্ণায়কবোৰক বহল ভিত্তিত তিনিভাগত ভগাব পাৰি— মনোবৈজ্ঞানিক কাৰক, সামাজিক কাৰক, আৰু ৰাজনৈতিক কাৰক। মনোবৈজ্ঞানিক কাৰকৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন কাৰকবোৰ হ'ল— নিঃসংগতা, অচেতন মনত চলি থকা দ্বন্দ আৰু উদ্বেগ, তথা ক্ষমতাৰ প্ৰতি স্পৃহা। সামাজিক কাৰকৰ অন্তৰ্গত কাৰকবোৰ হ'ল শিক্ষা, জীৱিকা, উপাৰ্জন, বয়স, বাসগৃহ, গতিশীলতা, লিংগ, ধৰ্ম, জাতি, শ্ৰেণী ইত্যাদি। ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ মাত্ৰা নিৰ্ণয় কৰিব পৰা ৰাজনৈতিক কাৰকবোৰ হ'ল— চৰকাৰৰ মনোভাৱ, ৰাজনৈতিক দল আৰু নিৰ্বাচন ব্যৱস্থা।

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰবৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

১৩.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ গেব্ৰিয়েল এলম'ণ্ড

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এৰিক ৰ'ৱেৰ মতে ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি মানে হ'ল মানুহৰ ব্যক্তিগত প্ৰমূল্য, বিশ্বাস আৰু আবেগিক মনোভাৱৰ বিন্যাস।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংকীৰ্ণ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি, আজ্ঞাধীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি আৰু অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ সমাজৰ সদস্যই ৰাজনৈতিক জীৱনত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে সেইবোৰ সমাজত প্ৰচলিত ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিটোকে অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি বোলে। অংশগ্ৰহণকাৰী ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি থকা দেশত নাগৰিকে ৰাজনৈতিক কাম-কাজত সক্ৰিয় ভূমিকা লয়। এনে সংস্কৃতি থকা দেশত মানুহে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ পৰা বিভিন্ন বস্তু তথা সুবিধা দাবী কৰে আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত জড়িত হয়।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছোভিয়েট ইউনিয়ন আৰু চীন।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নে আমাক ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটো বুজাত সহায় কৰে।

(খ) ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নে আমাক এখন সমাজৰ ৰাজনৈতিক বিকাশ বুজি পোৱাত সহায় কৰে।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষা, জীৱিকা, উপাৰ্জন, বয়স, বাসগৃহ, গতিশীলতা, লিংগ, ধৰ্ম, জাতি, শ্ৰেণী ইত্যাদি।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃচেমুৱেল পি. হাংটিংটন আৰু জোৱান এম নেলচনৰ মতে যি কাম-কাজৰ জৰিয়তে ব্যক্তিগত নাগৰিকে চৰকাৰী সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটোক প্ৰভাৱিত কৰে তেনে কাম-কাজকে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ বোল।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) ৰাজনৈতিক দলঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত ৰাজনৈতিক দলবোৰে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে জনসাধাৰণৰ মতামত চৰকাৰৰ ওচৰলৈ লৈ যায়। দলবোৰ হ'ল সাধাৰণ জনগণৰ দাবী প্ৰকাশৰ মাধ্যম। ৰাজনৈতিক দলবোৰে বিভিন্ন সমস্যাৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে আৰু প্ৰতিকাৰৰ উপায় আগবঢ়ায়। দলবোৰে জনসাধাৰণক ৰাজনৈতিক শিক্ষাও প্ৰদান কৰে আৰু জনসাধাৰণক ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন কাম কাজত ভাগ ল'বলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে।

(খ) নিৰ্বাচন ঃ নিৰ্বাচন ব্যৱস্থা আৰু প্ৰক্ৰিয়াটোৱেও জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণক প্ৰভাৱিত কৰে। নিৰ্বাচন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ কাৰ্য্য-কলাপ আৰু সেই কাৰ্যবোৰৰ প্ৰতি ৰাইজৰ সঁহাৰিয়ে ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকা পালন কৰে।

১৩.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তু ধৰ্মী প্ৰশ্ন—

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'দ্য চিভিক কালচাৰ' (The Civic Culture) নামৰ গ্ৰন্থখনৰ ৰচক কোন ?

প্ৰশ্ন ২ ঃ এলম'ণ্ড আৰু পাৱেলে আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞাটো লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ চিড্‌নী ভাৰ্বা আৰু নৰ্মান নাইৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ সংজ্ঞাটো লিখক।

(খ) চুটি প্ৰশ্ন- (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ প্ৰায় ১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ অৰ্থ চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ ধাৰণাটোৰ বিষয়ে লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি অধ্যয়নৰ উপযোগিতা ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ প্ৰায় ৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ৰাজনৈতিক সংস্কৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ব্যক্তিৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণত নিৰ্ণায়কৰ ভূমিকা লোৱা কাৰকবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

****

অধ্যায় ১৪ ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ আৰু ৰাজনৈতিক উন্নয়ন

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ
১৪.৩.১ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ বাহকসমূহ
১৪.৪ ৰাজনৈতিক উন্নয়ন
১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৬ অধিক জানিবলৈ
১৪.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৪.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ বাহকৰ সম্পর্কে আলোচনা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক উন্নয়ন সম্পর্কে আলমণ্ড আৰু পাৱেলৰ ব্যাখ্যা আৰু লুচিয়ান পাইৰ মতামত আলোচনা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১৪.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়ত আমি মানৱ সমাজৰ দুটা গুৰুত্বপূর্ণ ধাৰণা যি দুটা মানৱ সমাজে পাৰ কৰি আহিছে—ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ আৰু ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ কথা শিকিম। ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণে সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক আৰু মনোবৈজ্ঞানিক স্তৰত হোৱা বিভিন্ন পৰিৱর্তনক বুজায়।

১৪.৩ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ

ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ সম্পর্কে আমি আলোচনা কৰাৰ আগতে আধুনিকীকৰণৰ সংজ্ঞা সম্পর্কে জানি লোৱা জৰুৰী। আধুনিকীকৰণে সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু মনোবৈজ্ঞানিককে ধৰি সকলো ক্ষেত্রতেই হোৱা পৰিৱর্তনকেই বুজায়। ইয়াৰ

লগে লগে আধুনিকীকৰণে এখন দেশৰ অধিকাংশ লোকে তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাগত জীৱনৰ পদ্ধতিৰ পৰা আধুনিক জীৱনশৈলীলৈ ৰূপান্তৰ হোৱা উন্নয়নক বুজায়। এনেধৰণৰ সামাজিকীকৰণে এটা নতুন সামাজিক ৰূপান্তৰকৰণৰ জন্ম দিয়ে, সাক্ষৰতাৰ পৰিমাণ বঢ়ায়, নতুন প্ৰযুক্তি গ্ৰহণ কৰায় তথা নগৰীকৰণ আৰু ঔদ্যোগীকৰণৰ জন্ম দিয়ে।

ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ বুজিবলৈ হ'লে আধুনিকীকৰণৰ ওপৰোক্ত কথাবোৰ জানিব লাগিব। পৰম্পৰাগতৰ পৰা আধুনিকতালৈ হোৱা প্ৰগতিৰ ফলত পুৰণি সামন্তবাদী আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ স্থানত ধৰ্মনিৰপেক্ষ আৰু গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক কৰ্তৃপক্ষসমূহ সক্ৰিয় হৈ উঠিল। এই কৰ্তৃপক্ষৰ আধাৰ হ'ল সংবিধানৰ নিচিনা আইনসন্মত ব্যৱস্থা । ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ ফলস্বৰূপে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত সুনিৰ্দিষ্ট ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সুনিৰ্দিষ্ট ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠান গঢ় লৈ উঠে। উদাহৰণস্বৰূপে চৰকাৰৰ কাৰ্যপালিকাই প্ৰশাসনীয় কাম-কাজ হাতত লয় , বিধানমণ্ডলে আইন প্ৰনয়ণৰ দায়িত্ব হাতত লয় আৰু চৰকাৰৰ ন্যায়পালিকাই বিবাদ নিষ্পত্তি কৰাৰ ক্ষমতা হাতত লয়।

একে সময়তে, ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ অধীনত উদাৰতা আৰু সমতাৰ ওপৰত আধাৰিত গণতান্ত্ৰিক মূল্যবোধে মানুহক ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়া আৰু অনুষ্ঠানসমূহত অংশ গ্ৰহণৰ বাট মুকলি কৰি দিছে। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ মূল যোগ্যতা হৈছে এজন ব্যক্তিৰ মেধা আৰু মানৱীয় ব্যক্তিত্বৰ মৰ্য্যাদা। সংকীণ মনোবৃত্তি যিবোৰ জাতি, বৰ্ণ, আঞ্চলিকতা, প্ৰজাতি, লিংগ আদিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত সেইবোৰৰ সলনি বিশ্বজনীন গণতান্ত্ৰিক নীতি যিটো মেধা, সমতা, স্বাধীনতা আৰু ৰাজহুৱা বাতাবৰণত ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আদিৰ ওপৰত আধাৰিত সেয়াহে গ্ৰহণ কৰিব লাগে। মানুহে তাৰ পিছত নিজকে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে চিনাক্ত কৰিবলৈ শিকে। বিভিন্ন ধৰণৰ সংগঠন য'ত ৰাজনৈতিক দল, স্বাৰ্থগোষ্ঠী আৰু অন্যান্য দলসমূহ অন্তৰ্ভুক্ত, এইবোৰ মানুহৰ দাবী আৰু জনমতক সংগঠিত কৰাৰ বাবে গঠন কৰা হৈছে । সেয়েহে, ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণে ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিচয় বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে ৰাষ্ট্ৰীয় সংপৃক্ততাৰ ধাৰণাবো বিকাশ ঘটায়। ইয়াৰ লগতে ঠেক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ পৰা বিশ্বজনীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিলৈ সংগঠিত হোৱা ৰূপান্তৰকৰণৰ কথাও বুজায় যিটো ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ সকলো স্তৰতে দেখা গণতন্ত্ৰৰ ওপৰত আধাৰিত।

ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ গণমাধ্যমসমূহৰ প্ৰসাৰ আৰু আধুনিক প্ৰযুক্তি উন্নয়নৰ জৰিয়তেও প্ৰভাৱিত হৈছে, য'ত বাতৰি-কাকত, দূৰদৰ্শন, অনাতাঁৰ সম্প্ৰচাৰ আৰু ইণ্টাৰনেট তথা ছ'ছিয়েল মিডিয়া আদি অন্তৰ্ভুক্ত। ইয়াৰ ফলত জনসাধাৰণ উদ্দীপ্ত হৈছে তথা ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন হৈছে আৰু ৰাজনীতিত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিছে। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ গ'লে যি ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু নৃ-গোষ্ঠীয়তাৰ সৈতে জড়িত হৈ আছে সেয়া ১৬ শ শতিকাত পশ্চিম ইউৰোপত আৰম্ভ হৈছিল আৰু সমান্তৰালভাৱে বিশ্বৰ আন প্ৰান্ততও প্ৰসাৰতা লাভ কৰে।

১৪.৩.১ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ বাহকসমূহ

ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ কেইবাটাও বাহকৰ জৰিয়তে আকৃতি লাভ কৰিছে। তলত সেইবোৰ আলোচনা কৰা হ'ল—

- ঔপনিৱেশিকতাবাদ ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ এটা অন্যতম বাহক হ'ল ঔপনিৱেশিকতাবাদ। বেছিসংখ্যক ইউৰোপীয় ৰাষ্ট্রই এছিয়া আৰু আফ্রিকাত উপনিৱেশ স্থাপন কৰিছিল। উপনিৱেশবাদীসকলে ৰাস্তা, দলং, ৰেলপথ, টেলিগ্রাফ আৰু টেলিফোন সেৱা, বেংক, প্রসংস্কৰণ প্রকল্প, তেল আৰু প্রাকৃতিক গেছ, শোধনাগাৰ আৰু অন্যান্য প্রয়োজনীয় আন্তঃগাঁথনিসমূহ নির্মাণ কৰিছিল যাতে এছিয়া আৰু আফ্রিকাৰ দেশসমূহত ভালকৈ শাসন কৰিব পাৰে আৰু এই দেশবোৰৰ প্রাকৃতিক সম্পদবোৰ লুণ্ঠন কৰিব পাৰে। যিয়েই নহওঁক যেতিয়া এই দেশবোৰে স্বাধীনতা লাভ কৰিলে তেতিয়া আগৰ ঔপনিৱেশিক শক্তিসমূহে স্থাপন কৰা আন্তঃগাঁথনিসমূহ সংশ্লিষ্ট নতুনকৈ স্বাধীনতা লাভ কৰা দেশৰ নেতাসকলে ব্যৱহাৰ কৰিছিল যাতে সেই দেশবোৰক আৰু আধুনিকীকৰণ কৰিব পাৰে।
- আঢ্যৱন্ততা ঃ উপনিবেশবাদীসকলে বিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয়সমূহকে ধৰি বিভিন্ন প্রকাৰৰ শৈক্ষিক প্রতিষ্ঠান স্থাপন কৰিছিল যাতে ইয়াৰ জৰিয়তে এচাম উদাৰবাদী পাশ্চাত্য শিক্ষাৰে শিক্ষিত নাগৰিক সৃষ্টি কৰিব পাৰি। স্বাধীনতাৰ পিছত এই নতুন আঢ্যৱন্ত শ্রেণীটোৰ মানুহখিনিয়ে সামাজিক পৰিৱর্তনৰ বাহক হিচাপে সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক সকলো স্তৰতে কাম কৰিছিল।
- সামৰিক নেতাঃ কিছুমান নতুনকৈ স্বাধীনতা লাভ কৰা দেশত সামৰিক নেতা কিছুমানে শাসন ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। দেশখনৰ নিয়ন্ত্রণ নিজৰ হাতলৈ অনাৰ পিছত এইসকল নেতাই আধুনিকীকৰণৰ প্রচেষ্টাত হাত দিয়া দেখা যায়। বিভাজনকামী আৰু সমাজৰ ঐক্য বিনষ্টকাৰী শক্তিবোৰক কঠোৰ হাতেৰে দমন কৰি সামৰিক শাসকসকলে ৰাইজৰ মাজত একতা সুদৃঢ় কৰিব বিচাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, তুৰস্কত মুস্তাফা কামাল আতাতুর্কে ক্ষমতা দখল কৰি আধুনিকীকৰণ আৰু ৰাষ্ট্রীয় সংহতি স্থাপন কৰা কাম দুটা হাতত লৈছিল।
- ৰাজনৈতিক দলসমূহ ঃ ৰাজনৈতিক দলসমূহেও ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ প্রতিনিধি হিচাপে কাম কৰে, কাৰণ এই দলবোৰে বিভিন্ন ধৰণৰ ৰাষ্ট্রীয় আৰু স্থানীয় গুৰুত্ব থকা বিভিন্ন ঘটনা উত্থাপন কৰে আৰু নাগৰিকসকলক ৰাজহুৱা বিতর্কত অংশ ল'বলৈ সক্ষম কৰি তোলে। ৰাজনৈতিক দলবোৰে দেশপ্রেম আৰু ৰাষ্ট্রীয়তাৰ ভাৱ জগাই তোলাৰ বাবে চেষ্টা চলায়। সেয়েহে, ৰাজনৈতিক দলবোৰে ৰাইজৰ মাজত ৰাজনৈতিক সচেতনতা গঢ়ি উঠাত সহায় আগবঢ়ায় আৰু ৰাইজক শাসন আৰু উন্নয়ন সম্পর্কীয় বিভিন্ন কথাত সংগঠিত কৰে।
- আমোলাতন্ত্র ঃ সাধাৰণতে নতুনকৈ স্বাধীন হোৱা দেশবোৰৰ ৰাষ্ট্রীয় চৰকাৰসমূহে দেশবোৰৰ

আধুনিকীকৰণৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ কার্যসূচী হাতত লোৱা দেখা যায়। এনেকুৱা পৰিপ্রেক্ষিতত ৰাষ্ট্রীয় চৰকাসমূহে কার্যসূচীৰ ৰূপায়ণৰ বাবে আমোলাতন্ত্রৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিবলগীয়া হয়। সংবিধানত উল্লেখ থকা সমতা আৰু সামাজিক ন্যায়ৰ ওপৰত আধাৰিত নীতিসমূহৰ প্রতি আমোলাতন্ত্র দায়বদ্ধ থাকে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ আদর্শগতভাৱে গণতন্ত্রৰ লগত জড়িত আৰু ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কাৰক হৈছে গণতন্ত্রৰ প্রসাৰ। পৰিয়ালৰ পৰাই গণতান্ত্রিক প্রমূল্যসমূহক গুৰুত্ব দিয়াৰ লগতে ব্যক্তি বিশেষৰ গোট আৰু জনগোষ্ঠীসমূহ লগ হৈ এখন বৃহৎ সমাজলৈ অগ্রসৰ হয়। গণতান্ত্রিক প্রমূল্যসমূহে স্বতঃস্ফূর্তভাৱে ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণলৈ লৈ যায় কাৰণ নাগৰিকসকলে কিছুমান বিশ্বজনীন দৃষ্টিভংগী, যেনে— জাতি, বর্ণ, স্থানীয়তা, লিংগ আদি কাৰকতকৈ উদাৰীকৰণ, ধর্মনিৰপেক্ষতা, মেধা, সমতা আৰু ঐক্যতাৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব প্রদান কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ দুটা বাহক উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণে ৰাষ্ট্রীয় পৰিচয়ৰ ভাৱনাক গুৰুত্ব দিয়ে যিটো ৰাষ্ট্রীয় সংপৃক্ততাৰ দ্বাৰা বান্ধ খাই থাকে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৩ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণত ঠেক আনুগত্যবোৰ সলনি হয় ..... গণতান্ত্রিক নীতিৰ দ্বাৰা ৰাজহুৱা স্তৰত। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

প্রশ্ন নং ৪ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ গণমাধ্যমসমূহৰ আধুনিক কৌশলৰ প্রসাৰ আৰু উন্নয়নৰ দ্বাৰা প্রভাৰিত হোৱা নাই। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৫ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ ৰ বাহক হিচাপে সামৰিক নেতা আৰু ৰাজনৈতিক দল সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

.....

.....

.....

১৪.৪ ৰাজনৈতিক উন্নয়ন

ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ ধাৰণাটো এছিয়া আৰু আফ্ৰিকাৰ উন্নয়নশালী দেশবোৰৰ লগত জড়িত। এই দেশবোৰৰ বেছিভাগেই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত স্বাধীনতা লাভ কৰিছিল। এই দেশবোৰে একেসময়তে আমেৰিকাৰ বহুসংখ্যক ৰাজনীতি বিজ্ঞানীক আকৰ্ষিত কৰিছিল। এই ক্ষেত্ৰত লুচিয়ান পাই, মাইৰন ৱেইনাৰ, ডেভিদ আপেভ্ৰ, এফ ডব্লিউ ৰিগ্চ আদিৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি।

ৰাজনৈতিক উন্নয়ণৰ সংজ্ঞা দুজন বিখ্যাত পণ্ডিতে এনেদৰে দিছে —

আমেৰিকাৰ পণ্ডিত ৰোষ্টো আৰু পাইৰ মতে, "ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ লক্ষ্য হৈছে ৰাষ্ট্ৰীয় একতা আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ ভিত্তি বহল কৰা"।

আমেৰিকাৰ ৰাজনৈতিক পণ্ডিত আলফ্ৰেড ডাইমন্টৰ মতে, " ৰাজনৈতিক উন্নয়ন এটা প্ৰক্ৰিয়া নহয় য'ত কেৱল এটা ৰাজনৈতিক বিশেষ পৰিস্থিতিত উপনীত হোৱা যায়, কিন্তু ই এনে এটা বস্তু যিয়ে বহল ভিত্তিত উদ্ভৱ হোৱা সামাজিক সমস্যাসমূহ নিৰ্মূলকৰণৰ বাবে আনুষ্ঠানিক পৰিগাঁথনি নিৰ্মাণ কৰে"।

আলমণ্ড আৰু পাৱেলে বিস্তৃতভাৱে ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ ধাৰণাটোক বিশ্লেষণ কৰিছে। এতিয়া আমি সেই বিষয়ে আলোচনা কৰোঁ আহক—

- **ৰাজনৈতিক উন্নয়ন সম্পৰ্কত আলমণ্ড আৰু পাৱেলৰ মতামত ঃ**

  আমেৰিকাৰ ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানী যথাক্ৰমে গেব্ৰিয়েল আলমণ্ড আৰু জি বি পাৱেলে কৈছে যে ৰাজনৈতিক উন্নয়নে চাৰিটা সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে—

➢ ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ ঃ আলমণ্ড আৰু পাৱেলৰ মতে, ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সংস্থা কিছুমান থাকিবই লাগিব। এই সংস্থাবোৰৰ কিছুমান বিশেষ ভূমিকা পালন কৰিবলগীয়া থাকে যাৰ দ্বাৰা বিভিন্ন সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাসমূহৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰি যিবোৰ এখন ৰাষ্ট্ৰত সময়ে সময়ে কাৰ্যপালিকা (চৰকাৰ, আমোলা, আৰক্ষী), বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল কেন্দ্ৰীভূত আমোলাতন্ত্ৰই আৰ্থসামাজিক উন্নয়নৰ নীতি ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে আৰু সাধাৰণ জনতাৰ মাজত পাৰস্পৰিক বুজাবুজিৰ মনোভাৱ বৃদ্ধি কৰাৰ প্ৰচেষ্টা হাতত লয়।

➢ জাতি নিৰ্মাণ ঃ জাতি নিৰ্মাণে ঠেক মনোবৃত্তিসমূহ যেনে— জনজাতীয় মুৰব্বীৰ প্ৰতি আনুগত্য, পৰিয়াল, জাতি, ধৰ্ম, স্থানীয় গোট, অঞ্চল আদিৰ পৰা মুক্ত হোৱা বা ত্যাগ কৰাটো বুজায়। ইয়াৰ সলনি নাগৰিকে একমাত্ৰ ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ থাকিব লাগে। নাগৰিকসকলে নিজকে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে পৰিচয় দিব লাগে। ইয়াৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰীয় একতাৰ সৃষ্টি হয় আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সচেতনতাৰ বিকাশ হয়। ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ আৰু জাতি নিৰ্মাণ এটা আনটোৰ পৰিপূৰক। যি কি নহওঁক বেছিভাগ উন্নয়ণশীল ৰাষ্ট্ৰতে ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ প্ৰক্ৰিয়া আগবাঢ়িছে

যদিও এতিয়ালৈকে জাতি নির্মাণ প্রক্রিয়া সম্পূর্ণ হৈ উঠা নাই।

- ৰাজনৈতিক অংশগ্রহণ ঃ যিহেতু সমাজখন ৰাজনৈতিক ভাৱে আগবাঢ়ে সেইবাবে সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াত মানুহে বেছিকৈ অংশগ্রহণ কৰিব বিচাৰে।
- কল্যাণকামী আঁচনিৰ সমবিতৰণ ঃ ৰাজনৈতিক কার্যকলাপত বেছিকৈ অংশ গ্রহণ কৰাৰ বাবে ৰাষ্ট্রীয় আয় আৰু বিভিন্ন সা-সুবিধাসমূহ জাতি, বর্ণ, প্রজাতি, লিংগ নির্বিশেষে সমাজৰ সকলো বর্গৰ মাজত সমবিতৰণৰ দাবী উঠে। উচ্চ পদবীৰ চাকৰিত মকৰল কৰাৰ বাবে কেৱল মেধা আৰু সকলোৰে মাজত সমান সা-সুবিধাৰ ব্যৱস্থা কৰা উচিত।

- **ৰাজনৈতিক উন্নয়ন সন্দর্ভত লুচিয়ান পাইৰ মতামত ঃ**

লুচিয়ান ডব্লিউ পাই আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানী আছিল আৰু লগতে এজন তুলনামূলক ৰাজনীতিৰ বিশেষজ্ঞও আছিল। লুচিয়ান পাইৰ মতে, ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ তিনিটা বিশেষত্ব আছে যেনে— সমতা, পৃথকীকৰণ আৰু সামর্থ্য। যিকোনো দেশৰ উন্নয়নৰ পৰিমাণ এইকেইটা বিশেষত্বৰ জৰিয়তে নির্ণয় কৰিব পাৰি।

- সমতা ঃ প্রথম বিশেষত্বটো হৈছে সমতাৰ প্রতি থকা মনোভাৱ। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে ৰাজনৈতিক কার্যকলাপত নাগৰিকসকলৰ ব্যাপক অংশ গ্রহণ সুনিশ্চিত কৰে। এনে ধৰণৰ অংশ গ্রহণে গণতান্ত্রিক অথবা একনায়কত্ববাদী হ'ব পাৰে। সমতা মানে আইন সকলোৰে বাবে একে ৰূপত প্রযোজ্য আৰু কোনো ধৰণৰ বৈষম্য নথকাকৈ ৰূপায়িত হ'বই লাগিব। সেয়েহে এক লিখিত আইনী ব্যৱস্থা থকা উচিত। ৰাজহুৱা কার্যালয়ত নিয়োগ মেধা আৰু যোগ্যতাৰ ভিত্তিত হোৱা উচিত।
- পৃথকীকৰণ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ভূমিকাৰ বিশেষীকৰণ আৰু গাঁথনি বিভক্তকৰণৰ ওপৰত পৃথকীকৰণৰ সৃষ্টি হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, ন্যায়িক নীতি-নিয়মবোৰ ধর্মৰ পৰা আৰু প্রশাসনক ৰাজনীতিৰ পৰা পৃথক কৰা হয় । ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত চৰম সংহতিবোধৰ আধাৰত বিশেষীকৃত ভূমিকাৰ বাবে বিশেষীকৃত গাঁথনি থাকে।
- সামর্থ্য ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সামর্থ্যই মানুহৰ আশা আৰু আকাংক্ষাক পৰিপূর্ণ কৰিবলৈ ফলপ্রসূভাৱে ৰাজহুৱা কাম-কাজ তদাৰক কৰে, বিবাদ নিয়ন্ত্রণ কৰে আৰু মানুহৰ নতুন দাবী পূৰণৰ প্রচেষ্টা কৰে আৰু অন্য প্রয়োজনীয়তাবোৰৰ কথা বিবেচনা কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত আলমণ্ড আৰু পাৱেলৰ দ্বাৰা নির্ণয় কৰা দুটা সমস্যা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ কোনে সমতা, পৃথকীকৰণ আৰু সামৰ্থ্য এইকেইটা বিশেষত্বৰ কথা কৈছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ ৰাজনৈতিক উন্নয়ণৰ লগত জড়িত ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ অন্তৰ্গত সামাৰ্থ্য বৈশিষ্ট্যটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণে সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু মনোবৈজ্ঞানিককে ধৰি সকলো ক্ষেত্ৰতেই হোৱা পৰিৱৰ্তনকেই বুজায়। ইয়াৰ লগে লগে আধুনিকীকৰণে এখন দেশৰ অধিকাংশ লোকে তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাগত জীৱনৰ পদ্ধতিৰ পৰা আধুনিক জীৱনশৈলীলৈ ৰূপান্তৰ হোৱা উন্নয়নক বুজায়। এনেধৰণৰ সামাজিকীকৰণে এটা নতুন সামাজিক ৰূপান্তৰকৰণৰ জন্ম দিয়ে, সাক্ষৰতাৰ পৰিমাণ বঢ়ায়, নতুন প্ৰযুক্তি গ্ৰহণ কৰায় তথা নগৰীকৰণ আৰু ঔদ্যোগীকৰণৰ জন্ম দিয়ে।
- পৰম্পৰাগতৰ পৰা আধুনিকতালৈ হোৱা প্ৰগতিৰ ফলত পুৰণি সামন্তবাদী আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ স্থানত ধৰ্মনিৰপেক্ষ আৰু গণতান্ত্ৰিক ৰাজনৈতিক কৰ্তৃপক্ষসমূহ সক্ৰিয় হৈ উঠিল। এই কৰ্তৃপক্ষৰ আধাৰ হ'ল সংবিধানৰ নিচিনা আইন সন্মত ব্যৱস্থা। ৰাজনৈতিক আধুনিকতাৰ ফলস্বৰূপে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত সুনিৰ্দিষ্ট ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সুনিৰ্দিষ্ট ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠান গঢ় লৈ উঠে। উদাহৰণস্বৰূপে চৰকাৰৰ কাৰ্যপালিকাই প্ৰশাসনীয় কাম-কাজ হাতত লয় , বিধানমণ্ডলে আইন প্ৰনয়ণৰ দায়িত্ব হাতত লয় আৰু চৰকাৰৰ ন্যায়পালিকাই বিবাদ নিষ্পত্তি কৰাৰ ক্ষমতা হাতত লয়।
- উদাৰতা আৰু সমতাৰ ওপৰত আধাৰিত গণতান্ত্ৰিক মূল্যবোধে মানুহক ৰাজনৈতিক প্ৰক্ৰিয়া আৰু অনুষ্ঠানসমূহত অংশগ্ৰহণৰ বাট মুকলি কৰি দিছে। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত

অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ মূল যোগ্যতা হৈছে এজন ব্যক্তিৰ মেধা আৰু মানৱীয় ব্যক্তিত্বৰ মৰ্য্যাদা।

- ঠেক মনোবৃত্তি যিবোৰ জাতি, বৰ্ণ, স্থানীয়তা, প্ৰজাতি, লিংগ আদিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত - সেইবোৰৰ সলনি বিশ্বজনীন গণতান্ত্ৰিক নীতি যিটো মেধা, সমতা, স্বাধীনতা আৰু ৰাজহুৱা বাতাবৰণত ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আদিৰ ওপৰত আধাৰিত সেয়াহে গ্ৰহণ কৰিব লাগে। মানুহে তাৰ পিছত নিজকে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ সৈতে চিনাক্ত কৰিবলৈ শিকে।
- ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণে ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিচয় বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে ৰাষ্ট্ৰীয় সংপৃক্ততাৰ ধাৰণাৰো বিকাশ ঘটায়। ইয়াৰ লগতে ঠেক ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিৰ পৰা বিশ্বজনীন ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিলৈ সংগঠিত হোৱা ৰূপান্তৰকৰণৰ কথাও বুজায় যিটোৱে ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ সকলো স্তৰতে দেখা গণতন্ত্ৰৰ ওপৰত আধাৰিত।
- ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ গণমাধ্যমসমূহৰ প্ৰসাৰ আৰু আধুনিক প্ৰযুক্তি উন্নয়নৰ জৰিয়তেও প্ৰভাৱিত হৈছে, য'ত বাতৰি-কাকত, দূৰদৰ্শন, অনাতাঁৰ সম্প্ৰচাৰ আৰু ইন্টাৰনেট তথা ছ'ছিয়েল মিডিয়া আদি অন্তৰ্ভুক্ত। ইয়াৰ ফলত জনসাধাৰণ উদ্দীপ্ত হৈছে তথা ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন হৈছে আৰু ৰাজনীতিত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰিছে। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ গ'লে যি ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ সৈতে ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আৰু নৃ-গোষ্ঠীয়তা জড়িত হৈ আছে সেয়া ১৬ শ শতিকাত পশ্চিম ইউৰোপত আৰম্ভ হৈছিল আৰু সমান্তৰালভাৱে বিশ্বৰ আন প্ৰান্ততও প্ৰসাৰতা লাভ কৰে।
- ৰাজনৈতিক অধুনিকীকৰণ কেইবাটাও বাহকৰ জৰিয়তে আকৃতি লাভ কৰিছে। সেইবোৰ হ'ল— ঔপনিৱেশিকতাবাদ , আঢ্যৱন্ততা, সামৰিক নেতা, ৰাজনৈতিক দলসমূহ আৰু আমোলাতন্ত্ৰ ।
- ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ ধাৰণাটো এছিয়া আৰু আফ্ৰিকাৰ উন্নয়নশালী দেশবোৰৰ লগত জড়িত। এই দেশবোৰৰ লগত বেছিভাগেই দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত স্বাধীনতা লাভ কৰিছিল। এই দেশবোৰে একেসময়তে আমেৰিকাৰ বহুসংখ্যক ৰাজনীতি বিজ্ঞানীক আকৰ্ষিত কৰিছিল। এই ক্ষেত্ৰত লুচিয়ান পাই, মাইৰন ৱেইনাৰ, ডেভিদ আপেভ্ৰ, এফ ডব্লিউ ৰিগ্‌চ আদিৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি।
- আমেৰিকাৰ ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানী যথাক্ৰমে গেব্ৰিয়েল আলমণ্ড আৰু জি বি পাৱেলে কৈছে যে ৰাজনৈতিক উন্নয়নে চাৰিটা সমস্যাক নিদেৰ্শ কৰে—ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ , জাতি নিৰ্মাণ , ৰাজনৈতিক অংশ গ্ৰহণ আৰু কল্যাণকামী আঁচনিৰ সমবিতৰণ।
- লুচিয়ান ডব্লিউ পাইৰ মতে, ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ তিনিটা বিশেষত্ব আছে যেনে — সমতা, পৃথকীকৰণ আৰু সামৰ্থ্য। যিকোনো দেশৰ উন্নয়নৰ পৰিমাণ এইকেইটা বিশেষত্বৰ জৰিয়তে নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি।
- প্ৰথম বিশেষত্বটো হৈছে সমতাৰ প্ৰতি থকা মনোভাৱ। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে ৰাজনৈতিক কাৰ্যকলাপত নাগৰিকসকলৰ ব্যাপক অংশ গ্ৰহণ সুনিশ্চিত কৰে। এনে

ধৰণৰ অংশ গ্ৰহণে গণতান্ত্ৰিক অথবা একনায়কত্ববাদী হ'ব পাৰে। সমতা মানে আইন সকলোৰে বাবে একে ৰূপত প্ৰযোজ্য আৰু কোনো ধৰণৰ বৈষম্য নথকাকৈ ৰূপায়িত হ'বই লাগিব। সেয়েহে এক লিখিত আইনী ব্যৱস্থা থকা উচিত। ৰাজহুৱা কাৰ্যালয়ত নিয়োগ মেধা আৰু যোগ্যতাৰ ভিত্তিত হোৱা উচিত।

- ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত ভূমিকাৰ বিশেষীকৰণ আৰু গাঁথনি বিভ ক্তকৰণৰ ওপৰত পৃথকীকৰণৰ সৃষ্টি হয়।। উদাহৰণস্বৰূপে, ন্যায়িক নীতি-নিয়ম প্ৰক্ৰিয়াবোৰ ধৰ্মৰ পৰা আৰু প্ৰশাসনক ৰাজনীতিৰ পৰা পৃথক কৰা হয় ।ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত চৰম সংহতিবোধৰ আধাৰত বিশেষীকৃত ভূমিকাৰ বাবে বিশেষীকৃত গাঁথনি থাকে।
- ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সামৰ্থ্যই মানুহৰ আশা আৰু আকাংক্ষাক পৰিপূৰ্ণ কৰিবলৈ ফলপ্ৰসূ ভাৱে ৰাজহুৱা কাম-কাজ তদাৰক কৰে, বিবাদ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে আৰু মানুহৰ নতুন দাবী পূৰণৰ প্ৰচেষ্টা কৰে আৰু অন্য প্ৰয়োজনীয়তাবোৰৰ কথা বিবেচনা কৰে।

১৪.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰবৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

১৪.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উপনিবেশিকতাবাদ আৰু আঢ্যৰন্ততা

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিশ্বজনীন

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সামৰিক নেতা ঃ কিছুমান নতুনকৈ স্বাধীনতা লাভ কৰা দেশত সামৰিক শাসক কিছুমানে ক্ষমতা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। দেশখনৰ নিয়ন্ত্রণ হাতত অহাৰ পিছত এই নেতাসকলে আধুনিকীকৰণৰ কাম হাতত লয়। বিভাজনকামী আৰু ঐক্য বিনষ্টকাৰী শক্তিসমূহক সামৰিক শাসকসকলে কঠোৰ হাতেৰে দমন কৰে আৰু মানুহৰ মাজত একতা বৃদ্ধি কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, তুৰস্কত মুস্তাফা কামাল আতাতুর্কে ক্ষমতা দখল কৰি আধুনিকীকৰণ আৰু ৰাষ্ট্রীয় সংহতি ৰক্ষাৰ কামত ব্রতী হৈছিল।

(খ) ৰাজনৈতিক দল ঃ ৰাজনৈতিক দলসমূহেও ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ এটা প্রতিনিধি হিচাপে কাম কৰে, কাৰণ এই দলবোৰে ৰাষ্ট্রীয় আৰু স্থানীয় গুৰুত্বপূর্ণ বিভিন্ন সমস্যাৰ কথা উত্থাপন কৰে আৰু নাগৰিকসকলক ৰাজহুৱা বিতর্কত অংশগ্রহণ কৰাৰ বাবে সাজু কৰি তোলে। তেওঁলোকে দেশপ্রেম ৰাষ্ট্রীয়তাবাদৰ এটা মনোভাৰ জগাই তোলাৰ চেষ্টা কৰে। সেয়েহে, ৰাজনৈতিক দলবোৰে মানুহৰ মাজত ৰাজনৈতিক সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু শাসন তথা উন্নয়নৰ বিভিন্ন কথাক লৈ মানুহক সংগঠিত কৰে।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাষ্ট্র নির্মাণ আৰু জাতি নির্মাণ

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লুচিয়ান পাই।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আলমণ্ড আৰু পাৱেলৰ মতে ৰাষ্ট্র এখনৰ আধুনিক গঠন, প্রশাসনিক সৰঞ্জাম আৰু সংস্থা থাকিব লাগে। এই সংস্থাবোৰৰ কিছুমান বিশেষ ভূমিকা থাকে যাতে এখন দেশত সময়ে সময়ে উদ্ভৱ হোৱা বিভিন্ন সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাসমূহৰ মোকাবিলা কৰিব পাৰে। আনুষ্ঠানিক গঠনত কার্যপালিকা (শাসনাধিষ্ঠিত চৰকাৰ, আমোলা, পুলিচ) বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা থাকে। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথা হ'ল আর্থ সামাজিক উন্নয়নৰ বাবে কেন্দ্রীয় আমোলাতন্ত্রই এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লয়।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সামর্থ্যই মানুহৰ আশা আৰু আকাংক্ষা পৰিপূর্ণ কৰাৰ লগতে ৰাজহুৱা কাম-কাজ, বিবাদ নিয়ন্ত্রণ আৰু মানুহৰ নতুন চাহিদা আৰু দাবীক সঁহাৰি জনাই সূচাৰুৰূপে কার্য সম্পাদন কৰাটোত গুৰুত্ব দিয়ে। সেয়েহে 'সামর্থ্য' বুলিলে 'কার্যক্ষমতা' আৰু 'যোগ্যতা'ক কার্যৰূপায়ণৰ ক্ষেত্রত সূচিত কৰে।

১৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ চাৰিটা বাহকৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ১৬শ শতিকাত ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণ ক'ত আৰম্ভ হৈছিল?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ কোনে ৰাষ্ট্ৰ নিৰ্মাণ, জাতি নিৰ্মাণ, ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ আৰু কল্যানকামী আঁচনিৰ সমবিতৰণৰ সমস্যাবোৰ ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ অংশ হিচাপে আলোচনা কৰিছিল?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ লুচিয়ান পাইয়ে উল্লেখ কৰা ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ তিনিটা বিশেষত্ব কি কি?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ আলমণ্ড আৰু পাৱেলে ৰাজনৈতিক উন্নয়ন সম্পৰ্কত উল্লেখ কৰা ৪টা সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ লুচিয়ান পাইয়ে উল্লেখ কৰা সমতা, পৃথকীকৰণ আৰু সামৰ্থ্য নামৰ বিশেষত্বকেইটাক ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ ৰাজনৈতিক উন্নয়নৰ ধাৰণা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ৰাজনৈতিক আধুনিকীকৰণৰ ধাৰণা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ১৫ ঃ নাৰীবাদ

অধ্যায় গাঁথনি

১৫.১ উদ্দেশ্য
১৫.২ পৰিচয়
১৫.৩ নাৰীবাদৰ অর্থ
১৫.৪ নাৰীবাদৰ ক্রমবিকাশ
১৫.৫ বিভিন্ন প্রকাৰৰ নাৰীবাদ
১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৫.৭ অধিক জানিবলৈ
১৫.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৫.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- নাৰীবাদৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- নাৰীবাদৰ ক্রমবিকাশ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন প্রকাৰৰ নাৰীবাদৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৫.২ পৰিচয়

সমাজ বিজ্ঞানত 'নাৰীবাদ'ৰ ধাৰণাটোৱে এক গুৰুত্বপূর্ণ স্থান দখল কৰি আছে। 'নাৰীবাদ' মানে হ'ল এনে এটা আন্দোলন যিটোৰ লক্ষ্য হ'ল পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপন কৰা। আমাৰ সমাজত বিৰাজমান পুৰুষ-নাৰীৰ অসমতাৰ বাবেই নাৰীবাদ এক প্রধান আলোচ্য বিষয়ত পৰিণত হৈছে। বহুতো সমাজত নাৰীক পুৰুষতকৈ তলখাপৰ যেন গণ্য কৰা হয়। এনে নাৰীয়ে জীৱনৰ প্রতিটো খোজতে নানা প্রকাৰৰ বৈষম্য আৰু অন্যায়ৰ বলি হয়। নাৰীবাদীসকলে এনে আটাইবোৰ অসমতা আৰু বৈষম্য সৃষ্টিকাৰী সমস্যাক লৈ মাত মাতি আহিছে। নাৰীবাদৰ প্রধান উদ্দেশ্য হ'ল সমাজৰ সকলো ক্ষেত্রৰ পৰা নাৰী আৰু পুৰুষৰ মাজত থকা অসমতা আঁতৰ কৰা। এই অধ্যায়টোত আমি নাৰীবাদৰ অর্থ, ক্রমবিকাশ আৰু প্রকাৰসমূহৰ আলোচনা কৰিম।

১৫.৩ নাৰীবাদৰ অর্থ

'নাৰীবাদ'ৰ সমার্থক ইংৰাজী শব্দ 'Feminism' ৰ মূল হ'ল ফৰাছী শব্দ 'feministe'। এই শব্দটোৱে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ সম-অধিকাৰক সমর্থন কৰাৰ কথা বুজা হয়। 'নাৰীবাদ' হ'ল এক আর্থ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক আন্দোলন। ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপন কৰা। ব্যক্তিগত আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ সকলো দিশতে নাৰীয়ে মুখামুখি হোৱা বৈষম্যমূলক আচৰণৰ বাবেই নাৰীবাদী আন্দোলনৰ উত্থান ঘটিছে। 'নাৰীবাদী বোলা অভিধাটোৰ সৈতে দুটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ ধাৰণা জড়িত হৈ আছে। ধাৰণা দুটা হ'ল লিংগ (Gender) আৰু পুৰুষতন্ত্র (Patriarchy)।

সমাজত ব্যক্তিৰ স্থিতি আৰু মর্য্যাদা নির্ণয়ত লিংগই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। লিংগৰ ধাৰণাটো হ'ল সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিকভাৱে গঢ় লোৱা এটা ধাৰণা। সমাজে পুৰুষ আৰু নাৰীক প্রদান কৰা ভূমিকা আৰু প্রমূল্যবোৰ লিংগভিত্তিক বিভাজনেৰে চিহ্নিত কৰা হয়। জৈৱিকভাৱে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ শাৰীৰিক গঠনত পার্থক্য আছে। এই জৈৱিক পার্থক্যকে সামাজিক তথা সাংস্কৃতিক পটভূমিত অপব্যৱহাৰ কৰা হয়। ফলত লিংগৰ এক নির্দিষ্ট বিভাগত অন্তর্ভুক্ত ব্যক্তিৰ বিৰুদ্ধে বৈষম্যমূলক আচৰণ কৰাৰ পন্থা হিচাপে এই অভিধাটো ব্যৱহৃত হয়। লিংগই সামাজিকভাৱে ঠিক কৰি লোৱা ভূমিকা, আচৰণ, কার্য-কলাপ আৰু বৈশিষ্ট্যৰ কথা বুজায়। এখন নির্দিষ্ট সমাজে এই ভূমিকা আচৰণ অদিৰ কিছুমান পুৰুষৰ আৰু কিছুমান নাৰীৰ বাবে উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰে। কিন্তু এই সামাজিকভাৱে নির্দিষ্ট কৰি দিয়া ভূমিকা তথা আচৰণবোৰে লিংগ অসমতাৰ সৃষ্টি কৰে। যেনে— পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত নির্ধাৰণ কৰা পার্থক্যবোৰে প্রণালীবদ্ধভাৱে এটা গোটক অধিক সুবিধা প্রদান কৰে। ইয়াৰ পৰিণতিত নাৰীয়ে জীৱনৰ সকলো দিশতে দমনৰ বলি হয়। নাৰীবাদীসকলে নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা বৈষম্যমূলক আচৰণৰ বাবে পুৰুষতান্ত্রিক সমাজ ব্যৱস্থাটোকেই প্রধানকৈ জগৰীয়া কৰে। পুৰুষতন্ত্র বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'Patriarchy' ৰ মূল হ'ল গ্রীক শব্দ 'patriarches'। ইয়াৰ অর্থ হ'ল জাতি বা গোষ্ঠীৰ পিতৃ অথবা জাতি বা গোষ্ঠীৰ মুখিয়াল। ইয়াৰ শাব্দিক অর্থ হ'ল 'পিতৃৰ শাসন'। পুৰুষতন্ত্র হ'ল এনে এক সামাজিক ব্যৱস্থা য'ত পুৰুষ হ'ল প্রধান কতৃত্বধাৰী ব্যক্তি। এনে ব্যৱস্থাত পুৰুষেই ব্যক্তিগত আৰু ৰাজহুৱা জীৱনৰ সকলো দিশ নিয়ন্ত্রণ কৰে। আন অর্থত, পুৰুষতন্ত্র হ'ল পুৰুষৰ আধিপত্য বুজোৱা সমাজ ব্যৱস্থা অথবা এনে এক ক্ষমতা কেন্দ্রিক সম্পর্ক যিটোৰ জৰিয়তে পুৰুষে নাৰীক দমন কৰে। পুৰুষতন্ত্র হ'ল এনে এক ব্যৱস্থা যিটোৰ জৰিয়তে নাৰীক বিভিন্ন ধৰণে এটা অধঃস্থ স্থিতিত ৰখা হয়।

নাৰীয়ে বিভিন্ন সময়ত মুখামুখি হৈ অহা বৈষম্য আৰু দমনৰ সকলোবোৰ প্রকাৰে অৱশেষত নাৰীবাদী আন্দোলনৰ উত্থানত অৰিহণা আগবঢ়াইছে। নাৰাবাদীসকলে নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা সকলো বৈষম্যমূলক আচৰণ নির্মূল কৰিব বিচাৰে। পুৰুষ তথা নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপন কৰাই এই আন্দোলনৰ প্রধান লক্ষ্য। ১৯৬০ ৰ দশকৰ শেষৰফালে নাৰীবাদী আন্দোলনৰ

সূত্রপাত হৈছিল। নাৰীবাদী আন্দোলনৰ সমর্থকসকলে উগ্রভাৱে পুৰুষতান্ত্রিক সমাজ ব্যৱস্থাটোৰ সমালোচনা কৰিছিল। এই ব্যৱস্থাটোৱে পুৰুষক অপ্রয়োজনীয়ভাৱে মাত্রাধিক গুৰুত্ব দিছিল আৰু নাৰীক পুৰুষতকৈ তলখাপৰ সত্বা বুলি গণ্য কৰিছিল। নাৰীবাদী আন্দোলনৰ প্রধান উদ্দেশ্য হ'ল নাৰীৰ এই অধঃস্থ সামাজিক স্থিতি আৰু ভূমিকাটোৰ বিষয়ে প্রশ্ন উত্থাপন কৰা, ইয়াক প্রত্যাহ্বান জনোৱা আৰু সমস্যাটো সমাধান কৰা। ইংলেণ্ডৰ মেৰী ঊলষ্টোনক্রাফট্ আছিল বিশ্বৰ প্রথম গৰাকী নাৰীবাদী লেখিকা। তেওঁৰ গ্রন্থ 'এ ভিণ্ডিকেশ্যন অব্ দ্যা ৰাইটচ অব উইমেন' (A Vindication of the Rights of Women) (১৯৯২) ক নাৰীবাদী আন্দোলনৰ এক মাইলৰ খুঁটি বুলি ধৰা হয়। এই গ্রন্থখনৰ জৰিয়তে তেওঁ পুৰুষ আৰু নাৰীৰ সামাজিক তথা নৈতিক সমতাৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল।

১৫.৪ নাৰীবাদৰ ক্রমবিকাশ

নাৰীবাদী আন্দোলনৰ ক্রমবিকাশ সম্পর্কে আলোচনা কৰোতে পণ্ডিতসকলে ইয়াৰ তিনিটা লহৰ (three waves) ৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। এই লহৰ তিনিটাক ক্রমে নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ, নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰ আৰু নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰ বোলা হয়। তলত লহৰ তিনিটাৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল —

- **নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ ঃ** ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰভাগৰ পৰা বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণি সময়ছোৱাত চলা নাৰীবাদী কার্যকলাপৰ সময়খিনিক নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ বোলা হয়। ১৮৪৮ চনত অনুষ্ঠিত চেনেকা ফলচ্ সম্মিলন (Seneca Falls Convention of 1848) ত নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰটোৰ আনুষ্ঠানিক সূত্রপাত ঘটিছিল। এই সম্মিলনত অসংখ্য পুৰুষ-মহিলাই একগোট হৈ পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপনৰ দাবী উত্থাপন কৰিছিল। এই সময়ছোৱাৰ নাৰীবাদী আন্দোলনৰ প্রধান লক্ষ্য আছিল নাৰীৰ ভোট দিয়াৰ অধিকাৰৰ দৰে কিছুমান ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সুনিশ্চিত কৰা। নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ সময়ছোৱাত গুৰুত্ব লাভ কৰা আন এটা দাবী আছিল ৰাজহুৱা ক্ষেত্র তথা বিষয়বোৰ সন্দর্ভত সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াটোত মহিলাক অংশগ্রহণৰ সুযোগ দিয়া।
- **নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰ ঃ** ১৯৬০ ৰ দশকৰ শেষৰ পৰা ১৯৯০ দশকলৈ চলা নাৰীবাদী আন্দোলনৰ কালছোৱাক নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰ আখ্যা দিয়া হয়। এই সময়ছোৱাত আন্দোলনকাৰীসকলে পৰিয়াল, যৌনতা আৰু কার্যক্ষেত্রকে সামৰি ব্যক্তিগত তথা ৰাজহুৱা সকলো ক্ষেত্রতে নাৰীৰ সম-অধিকাৰৰ দাবী উত্থাপন কৰিছিল। নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰ কালছোৱাত নাৰীৰ শাৰীৰিক সমস্যাটোৰেও গুৰুত্ব লাভ কৰিছল। নাৰীবাদীসকলে মত পোষণ কৰিছিল যে নাৰীৰ নিজৰ শৰীৰটো নিয়ন্ত্রণ কৰাৰ আৰু প্রজননকেন্দ্রিক অধিকাৰ থাকিব লাগিব। এই লহৰৰ সময়ছোৱাত নাৰীবাদী আন্দোলনে দাবী কৰা আন এটা বিষয় আছিল নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা গার্হস্থ্য হিংসা আৰু যৌন উৎপীড়নৰ উপযুক্ত ন্যায়িক তথা

সামাজিক প্ৰতিকাৰমূলক ব্যৱস্থা।

- **নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰ ঃ** ১৯৯০ৰ দশকৰ পৰা আজিলৈকে চলি থকা নাৰীবাদী কার্য-কলাপক নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰত সামৰি লোৱা হয়। এই সময়ছোৱাৰ নাৰীবাদ বহল প্ৰকৃতিৰ। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল হ'ব যে নাৰীবাদৰ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় লহৰ প্ৰধানকৈ উন্নত দেশবোৰত চলিছিল। কিন্তু তৃতীয় লহৰটো সৰ্বাত্মক প্ৰকৃতিৰ আৰু এই লহৰে পৃথিৰীৰ সকলো মহিলাৰ হকে চলি থকা সংগ্ৰামক সামৰি লয়। নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰৰ মুখ্য বিষয় হ'ল 'নাৰীৰ পৰিচয়' (the identity of women)।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ১৫.১

দুগৰাকী ভাৰতীয় নাৰীবাদীৰ নাম বিচাৰি উলিয়াওক।

.....

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ঃ ইংৰাজী 'Feminism' শব্দটো .....ভাষাৰ পৰা আহিছে (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)।

প্ৰশ্ন নং ২ঃ "এ ভিণ্ডিকেশ্যন অৱ দ্য ৰাইটচ অৱ উইমেন" নামৰ গ্ৰন্থখন কোনে লিখিছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ লিংগ বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ নাৰীবাদৰ প্ৰথম লহৰ সম্পৰ্কে এটি চমুটোকা লিখক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজে নাৰী আৰু পুৰুষক সমমৰ্যাদা প্ৰদান কৰে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

১৫.৫ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ নাৰীবাদ

নাৰীবাদৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰ আছে। তলত সেইবোৰ আলোচনা কৰা হ'ল—

- **সমাজবাদী নাৰীবাদ** (Socialist Feminism) ঃ সমাজবাদী নাৰীবাদে জীৱনৰ ৰাজ হুৱা আৰু ব্যক্তিগত উভয় ক্ষেত্ৰতে নাৰী আৰু পুৰুষৰ মাজত সমতাৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰে। সমাজবাদী নাৰীবাদৰ সমৰ্থকৰ মতে সমাজত আৰ্থ-সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায় প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পূৰ্ব চৰ্ত হ'ল নাৰীৰ মুক্তি। এই প্ৰকাৰৰ নাৰীবাদে যুক্তি দৰ্শায় যে নাৰী আৰ্থিকভাৱে পুৰুষৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল বাবেই দমনৰ বলি হ'বলগীয়া হয়। দমনৰ পৰা নাৰীৰ মুক্তি তেতিয়াহে সম্ভৱ হ'ব যেতিয়া নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা দমনৰ অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক উৎসবোৰ নিৰ্মূল হ'ব। কেইগৰাকীমান নামজ্বলা সমাজবাদী নাৰীবাদ সমৰ্থনকাৰী হ'ল —ৰ'বাৰ্ট অ'ৱেন, চালৰ্চ ফুৰিয়াৰ, চেইন্ট চাইমন, চুজেন ভইলকিন আদি।
- **উদাৰ নাৰীবাদ** (Liberal Feminism)ঃ উদাৰবাদী নাৰীবাদীসকলে জীৱনৰ সকলো দিশতে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ সম-অধিকাৰৰ পোষকতা কৰে। উদাৰ নাৰীবাদৰ সমৰ্থকসকলৰ মতে সমাজৰ প্ৰতিগৰাকী ব্যক্তিকে প্ৰতিভা আৰু কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰিব পৰা গুণৰ আধাৰত মৰ্যাদা দিয়া উচিত, ব্যক্তিৰ লিংগ ভিত্তিক বৈশিষ্ট্যৰ আধাৰত বিচাৰ কৰি চোৱাটো অনুচিত কাৰ্য। পুৰুষ আৰু নাৰী উভয়েই নিজৰ ব্যক্তিত্ব বিকাশৰ বাবে সমান সুযোগ পোৱা উচিত। উদাৰ নাৰীবাদে বিশ্বাস কৰে যে পুৰুষৰ দৰে নাৰীৰো নিজকে বিকশিত কৰিব পৰাকৈ সমান সামৰ্থ্য আছে। উদাৰ নাৰীবাদৰ কেইগৰাকীমান লেখত ল'বলগীয়া সমৰ্থ্যক হ'ল — মেৰী ঊলষ্টোনক্ৰাফট, জন ষ্টুৱার্ট মিল, হেৰিয়েট টেইলৰ আৰু ৰেবেকা ৰাকাৰ। জন ষ্টুৱার্ট মিলে তেওঁৰ কিতাপ 'দ্য চাবজেকশ্যন অৱ্ উইমেন' (The Subjection of Women) ত নাৰীৰ সম্পত্তিৰ অধিকাৰ আৰু ভোট দিয়াৰ অধিকাৰক সমৰ্থন জনাইছে।
- **উগ্ৰ নাৰীবাদ** (Radical Feminism) ঃ নাৰীবাদৰ আন এটা ৰূপ হ'ল উগ্ৰ নাৰীবাদ। এই নাৰীবাদে সমাজৰ বৈপ্লৱিক পৰিৱৰ্তনৰ পোষকতা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে সমাজেই হ'ল নাৰীৰ ওপৰত চলা দমন আৰু শোষণৰ প্ৰধান বাহক (agent)। উগ্ৰ নাৰীবাদে যুক্তি দৰ্শায় যে লিংগ বৈষম্যৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল পুৰুষতান্ত্ৰিক সামাজিক প্ৰথা-পৰম্পৰা। উগ্ৰ নাৰীবাদৰ মতে লিংগ বৈষম্য হ'ল সামাজিক অসমতাৰ প্ৰধান কাৰণ। নাৰী সকলো ধৰণৰ সামাজিক অসমতাৰ পৰা মুক্ত হ'ব লাগিব। নাৰীৰ ওপৰত চলা দমন আৰু শোষণ নাইকিয়া কৰিবলৈ সমাজৰ পুৰুষতান্ত্ৰিক প্ৰথা আৰু প্ৰমূল্যবোৰ দলিয়াই পেলাব লাগিব।
- **মাৰ্ক্সবাদী নাৰীবাদ** (Marxist Feminism)ঃ মাৰ্ক্সবাদী নাৰীবাদ হ'ল 'মাৰ্ক্সবাদী শ্ৰেণী সংগ্ৰাম' আৰু 'নাৰীবাদী সামাজিক প্ৰতিবাদ'— এই দুটা ধাৰণাৰ মিশ্ৰৰূপ। এই নাৰীবাদে মত পোষণ কৰে যে নাৰীৰ ওপৰত চলা দমনৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থা আৰু ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ধাৰণা। মাৰ্ক্সবাদী নাৰীবাদৰ সমৰ্থকৰ মতে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত নাৰীৰ ওপৰত শোষণ চলাৰ মূল কাৰণ হ'ল নাৰীক এটা অধঃস্থ স্থিতিত ৰখা এমুঠিমান

পুৰুষৰ হাতত সম্পত্তি অথবা পুঁজিৰ কেন্দ্রীভূতকৰণ। পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত উত্তৰাধিকাৰৰ নিয়ম অনুসৰি ধন-সম্পত্তি পৰিয়ালৰ পুৰুষ সন্তানৰ হাতলৈ যায়। এনেকৈয়ে পুঁজিবাদে নাৰীক শোষণ কৰে। মার্ক্সবাদী নাৰীবাদে ঘৰ আৰু ব্যক্তিগত ক্ষেত্রত নাৰীৰ মজুৰিবিহীন শ্রমৰ বিষয়টোক লৈও মাত মাতে। ল'ৰা-ছোৱালী ডাঙৰ কৰা আৰু ঘৰুৱা কাম-কাজ কৰাৰ দৰে গার্হস্থ্য জীৱনত মহিলাই শ্রমদান কৰা কার্যবোৰৰ কোনো স্বীকৃতি নাথাকে। মার্ক্সবাদী নাৰীবাদে এনেবোৰ কামৰ বাবে নাৰীক সমান মজুৰি আৰু প্রাপ্য স্বীকৃতি দিয়াৰ দাবী উত্থাপন কৰে। পুঁজিবাদী ব্যৱস্থা ওফৰাই নাৰীৰ বাবে ন্যায় আৰু স্বাধীনতা সুনিশ্চিত কৰিব পৰা যায় বুলি মার্ক্সবাদী নাৰীবাদে বিশ্বাস কৰে।

- **সাংস্কৃতিক নাৰীবাদ** (Cultural Feminism) ঃ সাংস্কৃতিক নাৰীবাদে নাৰীৰ ইতিবাচক আৰু বৈশিষ্ট্যপূর্ণ গুণবোৰৰ স্বীকৃতিৰ ওপৰত জোৰ দিয়ে। এনে গুণ দুটামান হ'ল আনৰ যত্ন লোৱা, আনৰ সেৱা শুশ্রুষা কৰা, সহযোগিতামূলক মনোভাৰ ইত্যাদি। সাংস্কৃতিক নাৰীবাদৰ মতে নাৰীৰ এই গুণবোৰে প্রাপ্য মর্য্যাদা পোৱা উচিত। এই নাৰীবাদৰ সমর্থকসকলৰ মতে ওপৰত উল্লেখ কৰা গুণবোৰৰ সহায়ত নাৰীয়ে ৰাষ্ট্র পৰিচালনাৰ কাম-কাজ তথা সংঘাত নিষ্পত্তি প্রক্রিয়াত এক কার্যকৰী ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে। নাৰীক ৰাজহুৱা জীৱনৰ পৰা আঁতৰাই ৰখাৰ কোনো কাৰণ নাই। কেইগৰাকীমান প্রখ্যাত সাংস্কৃতিক নাৰীবাদী হ'ল— জেন আডামচ, মার্গাৰেট ফুলাৰ আৰু অন্যসকল।
- **পাৰিপার্শ্বিক নাৰীবাদ** (Eco- Feminism) ঃ পাৰিপার্শ্বিক নাৰীবাদ পৰিৱেশকেন্দ্রিক সক্রিয়তাবাদ অথবা পাৰিপার্শ্ব বিজ্ঞানৰ সৈতে জড়িত। নাৰীবাদৰ এই প্রকাৰটোৱে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ অৱনতি আৰু নাৰীৰ শোষণৰ মাজত যোগসূত্র স্থাপন কৰে। বর্তমান সময়ত, উন্নয়নমূলক কার্য্যবোৰে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ গুৰুত ৰ ক্ষতি কৰিছে। এই পৰিৱেশ ধ্বংস কৰা কার্যই নাৰীৰ বোজা আগতকৈ বেছি কৰিছে। কাৰণ, এখন পুৰুষতান্ত্রিক সমাজৰ নাৰীসকল প্রধানকৈ নিজৰ ঘৰৰ কাম-কাজ নিয়ন্ত্রণ কৰাক লৈয়ে ব্যস্ত হৈ থাকে। পাৰিপার্শ্বিক নাৰীবাদৰ কেইগৰাকীমান প্রধান সমর্থক হ'ল— গ্রেটা গার্ড, ল'ৰি গ্রৱেন, বন্দনা শিৱ আৰু অন্যসকল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ঃ 'দ্য চাবজেকশ্যন অৱ উইমেন' গ্রন্থখনৰ লিখক কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৭ঃ সমাজবাদী নাৰীবাদৰ দুগৰাকী সমর্থকৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৮ঃ উগ্র নাৰীবাদীসকলৰ মতে সমাজৰ পুৰুষতান্ত্রিক প্রথাবোৰ হ'ল লিংগ ৰৈষম্যৰ প্রধান কাৰণ। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৯ঃ মার্ক্সবাদী নাৰীবাদ সম্পর্কে এটি টোকা লিখক।

.....

.....

.....

১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- নাৰীবাদৰ সমার্থক ইংৰাজী শব্দ 'Feminism' ৰ মূল হ'ল ফৰাছী শব্দ 'Feministe' এই শব্দটি নাৰী আৰু পুৰুষৰ সমান অধিকাৰক সমর্থন জনাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। নাৰীবাদ হ'ল পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপনৰ লক্ষ্যেৰে চলোৱা এটা আর্থ সামাজিক তথা ৰাজনৈতিক আন্দোলন।
- 'নাৰীবাদ' অভিধাটোৰ সৈতে দুটা গুৰুত্বপূর্ণ ধাৰণা জড়িত হৈ আছে। ধাৰণা দুটা হ'ল — লিংগ আৰু পুৰুষতন্ত্র। লিংগই সামাজিকভাৱে ঠিক কৰি লোৱা ভূমিকা, কার্য-কলাপ আৰু গুণ, বৈশিষ্ট্যৰ কথা বুজায়। এখন নির্দিষ্ট সমাজে এই ভূমিকা, বৈশিষ্ট্য আদিৰ কিছুমান পুৰুষ আৰু কিছুমান নাৰীৰ বাবে উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰে। কিন্তু এই সামাজিকভাৱে গঢ় দিয়া নির্দিষ্ট ভূমিকা তথা আচৰণবোৰে লিংগ অসমতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।
- নাৰীবাদীসকলে নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা বৈষম্যমূলক আচৰণৰ বাবে পুৰুষতান্ত্রিক সমাজ ব্যৱস্থাটোকেই প্রধানকৈ জগৰীয়া কৰে। পুৰুষতন্ত্র হ'ল এনে এক ব্যৱস্থা যিটোৱে সমাজৰ পুৰুষ সদস্যখিনিক নাৰী সদস্যৰ তুলনাত অগ্রাধিকাৰভিত্তিত সা-সুবিধা আগবঢ়ায়।
- নাৰীবাদী আন্দোলনৰ ক্রমবিকাশক তিনিটা লহৰৰ ভিত্তিত আলোচনা কৰা হয়। লহৰ তিনিটাক নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ, দ্বিতীয় লহৰ আৰু নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰ বুলি নামাকৰণ কৰা হৈছে।
- ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষভাগৰ পৰা বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ সময়ছোৱাত চলা নাৰীবাদী কার্য-কলাপৰ সময়খিনিক নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰ বোলা হয়। এই সময়ছোৱাৰ নাৰীবাদী আন্দোলনৰ প্রধান লক্ষ্য আছিল নাৰীৰ বাবে ভোট দিয়াৰ অধিকাৰৰ দৰে কিছুমান ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সুনিশ্চিত কৰা। নাৰীবাদৰ প্রথম লহৰৰ সময়ছোৱাত গুৰুত্ব লাভ কৰা আন এটা দাবী আছিল ৰাজহুৱা ক্ষেত্র তথা বিষয়বোৰ সন্দর্ভত সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াটোত মহিলাক অংশগ্রহণৰ সুযোগ দিয়া।
- ১৯৬০ দশকৰ শেষৰ পৰা ১৯৯০ ৰ দশকলৈ চলা নাৰীবাদী আন্দোলনক নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰ আখ্যা দিয়া হয়। এই সময়ছোৱাত আন্দোলনকাৰীসকলে পৰিয়াল, শাৰীৰিক সম্পর্ক

স্থাপন আৰু কার্যক্ষেত্রকে সামৰি ব্যক্তিগত তথা ৰাজহুৱা সকলো ক্ষেত্রতে নাৰীৰ সম-অধিকাৰৰ দাবী উত্থাপন কৰিছিল। নাৰীবাদৰ দ্বিতীয় লহৰৰ কালছোৱাত নাৰীৰ স্বাস্থ্যৰ সমস্যাটোৱেও গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল।

- ১৯৯০ৰ দশকৰ পৰা আজিলৈকে চলি থকা নাৰীবাদী কার্য-কলাপক নাৰীবাদৰ তৃতীয় লহৰত সামৰি লোৱা হয়। এই সময়ছোৱাৰ নাৰীবাদ বহল প্রকৃতিৰ। তৃতীয় লহৰৰ নাৰীবাদৰ সর্বাত্মক প্রকৃতিটোৱে পৃথিৱীৰ সকলো মহিলাৰ হকে চলি থকা সংগ্রামক সামৰি লয়।
- নাৰীবাদৰ কেইটামান গুৰুত্বপূর্ণ ৰূপ হ'ল— সমাজবাদী নাৰীবাদ, উদাৰ নাৰীবাদ, উগ্র নাৰীবাদ, মার্ক্সবাদী নাৰীবাদ, সাংস্কৃতিক নাৰীবাদ, পাৰিপার্শ্বিক নাৰীবাদ ইত্যাদি।
- সমাজবাদী নাৰীবাদে জীৱনৰ ৰাজহুৱা আৰু ব্যক্তিগত উভয় ক্ষেত্রতে নাৰী আৰু পুৰুষৰ সম অধিকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰে। সমাজবাদী নাৰীবাদৰ সমর্থকৰ মতে সমাজত আর্থ-সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায় প্রতিষ্ঠা হোৱাৰ পূর্ব-চর্ত হ'ল নাৰীৰ মুক্তি।
- উদাৰবাদী নাৰীবাদীসকলে জীৱনৰ সকলো দিশতে পুৰুষ-নাৰীৰ সম-অধিকাৰৰ পোষকতা কৰে। উদাৰ নাৰীবাদীৰ সমর্থকসকলৰ মতে সমাজৰ প্রতিগৰাকী ব্যক্তিকে প্রতিভা আৰু কঠোৰ পৰিশ্রম কৰিব পৰা গুণৰ আধাৰত মর্য্যাদা দিয়া উচিত।
- নাৰীবাদৰ আন এটা ৰূপ হ'ল উগ্র নাৰীবাদ। এই নাৰীবাদে সমাজৰ বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তনৰ পোষকতা কৰে। তেওঁলোকৰ মতে সমাজেই হ'ল নাৰীৰ ওপৰত চলা দমন আৰু শোষণৰ প্রধান কাৰণ। উগ্র নাৰীবাদে যুক্তি দর্শায় যে লিংগ বৈষম্যৰ প্রধান কাৰণ হ'ল পুৰুষতান্ত্রিক সামাজিক প্রথা-পৰম্পৰা।
- মার্ক্সবাদী নাৰীবাদ হ'ল 'মার্ক্সবাদী শ্রেণী সংগ্রাম' আৰু 'নাৰীবাদী সামাজিক প্রতিবাদ' — এই দুটা ধাৰণাৰ মিশ্রৰূপ। এই নাৰীবাদে মত পোষণ কৰে যে নাৰীৰ ওপৰত চলা দমনৰ প্রধান কাৰণ হ'ল পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থা আৰু ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ধাৰণা। মার্ক্সবাদী নাৰীবাদে ঘৰ আৰু ব্যক্তিগত ক্ষেত্রত নাৰীৰ মজুৰিবিহীন শ্রমৰ বিষয়টোক লৈও মাত মাতে।
- সাংস্কৃতিক নাৰীবাদে নাৰীৰ ইতিবাচক আৰু বৈশিষ্ট্যপূর্ণ গুণবোৰৰ স্বীকৃতিৰ ওপৰত জোৰ দিয়ে। এনে গুণ দুটামান হ'ল আনৰ যত্ন লোৱা, আনৰ সেৱা শুশ্রূষা কৰা, সহযোগিতামূলক মনোভাৱ ইত্যাদি। সাংস্কৃতিক নাৰীবাদৰ মতে নাৰীৰ এই গুণবোৰে প্রাপ্য মর্য্যাদা পোৱা উচিত। এই নাৰীবাদৰ সমর্থকসকলৰ মতে ওপৰত উল্লেখ কৰা গুণবোৰৰ সহায়ত নাৰীয়ে ৰাষ্ট্র পৰিচালনাৰ কাম-কাজ তথা সংঘাত নিষ্পত্তি প্রক্রিয়াত এক কার্যকৰী ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে। নাৰীক ৰাজহুৱা জীৱনৰ পৰা আঁতৰাই ৰখাৰ কোনো কাৰণ নাই।
- পাৰিপার্শ্বিক নাৰীবাদ পৰিৱেশকেন্দ্রিক সক্রিয়তাবাদ অথবা পাৰিপার্শ্বিক বিজ্ঞানৰ সৈতে জড়িত। নাৰীবাদৰ এই প্রকাৰটোৱে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ অৱনতি আৰু নাৰীৰ শোষণৰ মাজত যোগসূত্র স্থাপন কৰে। বর্তমান সময়ত, উন্নয়নমূলক কার্য্যবোৰে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ গুৰুতৰ ক্ষতি কৰিছে। এই পৰিৱেশ ধ্বংস কৰা কার্যই নাৰীৰ বোজা আগতকৈ বেছি কৰিছে। কাৰণ, এখন পুৰুষতান্ত্রিক সমাজৰ নাৰীসকল প্রধানকৈ নিজৰ ঘৰৰ কাম-কাজ নিয়ন্ত্রণ কৰাক

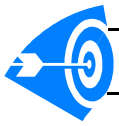
লৈয়ে ব্যস্ত হৈ থাকে।

১৫.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Chakraborty, Satyabrata.(ed) (2005). *Political Sociology*. New Delhi: Macmillan Publications.
2. Harish, R. & Harishankar, V.B. (ed) (2008). *Re-defining Feminism*. New Delhi: Rawat Publications.
3. Jackson, S & Jones, J (ed) (2011). *Contemporary Feminist Theories*. New Delhi: Rawat Publications
4. Pani, S.P. & Pani. N. (ed) (2010). *Essays on Contemporary Gender Issues*. New Delhi: Hirmoni Press.

১৫.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ফৰাছী

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেৰী উলষ্টোনক্ৰাফট্

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমাজত ব্যক্তিৰ স্থিতি আৰু মৰ্য্যাদা নিৰ্ণয়ত লিংগই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। লিংগৰ ধাৰণাটো হ'ল সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিকভাৱে গঢ় লোৱা এটা ধাৰণা। সমাজে পুৰুষ আৰু নাৰীক প্ৰদান কৰা ভূমিকা আৰু প্ৰমূল্যবোৰ লিংগভিত্তিক বিভাজনেৰে চিহ্নিত কৰা হয়। জৈৱিকভাৱে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ শাৰীৰিক গঠনত পাৰ্থক্য আছে। এই জৈৱিক পাৰ্থক্যকে সামাজিক তথা সাংস্কৃতিক পটভূমিত অপব্যৱহাৰ কৰা হয়। ফলত লিংগ এক নিৰ্দিষ্ট বিভাগত অন্তৰ্ভুক্ত ব্যক্তিৰ বিৰুদ্ধে ব্যৱহৃত হয়। লিংগই সামাজিকভাৱে ঠিক কৰি লোৱা ভূমিকা, আচৰণ, কাৰ্য-কলাপ আৰু বৈশিষ্ট্যৰ কথা বুজায়। এখন নিৰ্দিষ্ট সমাজে সেইবোৰৰ কিছুমান পুৰুষৰ আৰু কিছুমান নাৰীৰ বাবে উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰে। কিন্তু এই সামাজিকভাৱে গঢ় দিয়া নিৰ্দিষ্ট ভূমিকা তথা আচৰণবোৰে লিংগ অসমতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। যেনে— পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত নিৰ্ধাৰণ কৰা পাৰ্থক্যবোৰ প্ৰণালীৱদ্ধভাৱে এটা গোটক অধিক সুবিধা প্ৰদান কৰে। ইয়াৰ পৰিণতিত নাৰীয়ে জীৱনৰ সকলো দিশতে দমনৰ বলি হয়।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষভাগৰ পৰা বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ সময়ছোৱাত চলা নাৰীবাদী কাৰ্য-কলাপৰ সময়খিনিক নাৰীবাদৰ প্ৰথম লহৰ বোলা হয়। ১৮৪৮ চনত অনুষ্ঠিত

চেনেকা ফলচ্ সন্মিলনত নাৰীবাদৰ প্ৰথম লহৰটোৰ আনুষ্ঠানিক সূত্ৰপাত ঘটিছিল। এই সন্মিলনত অসংখ্য পুৰুষ-মহিলাই একগোট হৈ পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত সমতা স্থাপনৰ দাবী উত্থাপন কৰিছিল। এই সময়ছোৱাৰ নাৰীবাদী আন্দোলনৰ প্ৰধান লক্ষ্য আছিল নাৰীৰ বাবে ভোট দিয়াৰ অধিকাৰৰ দৰে কিছুমান ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সুনিশ্চিত কৰা। নাৰীবাদৰ প্ৰথম লহৰৰ সময়ছোৱাত গুৰুত্ব লাভ কৰা আন এটা দাবী আছিল ৰাজহুৱা ক্ষেত্ৰত তথা বিষয়বোৰৰ সন্দৰ্ভত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটোত মহিলাক অংশ গ্ৰহণৰ সুযোগ দিয়া।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জন ষ্টুৱার্ট মিল।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰ'বার্ট অ'ৱেন, চার্লছ ফুৰিয়াৰ

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মার্ক্সবাদী নাৰীবাদ হ'ল 'মার্ক্সবাদী শ্ৰেণী সংগ্ৰাম' আৰু 'নাৰীবাদী সামাজিক প্ৰতিবাদ' — এই দুটা ধাৰণাৰ মিশ্ৰৰূপ। মার্ক্সবাদী নাৰীবাদৰ সমৰ্থকৰ মতে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত নাৰীৰ ওপৰত শোষণ চলাৰ মূল কাৰণ হ'ল নাৰীক এটা অধঃস্থ স্থিতিত ৰখা এমুঠিমান পুৰুষৰ হাতত সম্পত্তি অথবা পুঁজিৰ কেন্দ্ৰীভূতকৰণ। পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত উত্তৰাধিকাৰৰ নিয়ম অনুসৰি ধন-সম্পত্তি পৰিয়ালৰ পুৰুষ সন্তানৰ হাতলৈ যায়। এনেকৈয়ে নাৰীক শোষণ কৰে। মার্ক্সবাদী নাৰীবাদে ঘৰ আৰু ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ মজুৰিবিহীন শ্ৰমৰ বিষয়টোক লৈও মাত মাতে।

১৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ নাৰীবাদ বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'Feminism' ৰ উৎস শব্দটো কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ উদাৰ নাৰীবাদৰ যিকোনো দুগৰাকী সমৰ্থকৰ নাম লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ পাৰিপাৰ্শ্বিক নাৰীবাদৰ যিকোনো দুগৰাকী সমৰ্থকৰ নাম লিখক।

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ নাৰীবাদ বুলিলে কি বুজে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ লিংগৰ বিষয়ে এটা চমুটোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ পুৰুষতন্ত্ৰৰ অৰ্থ চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ঃ নাৰীবাদৰ ক্রমবিকাশ বর্ণনা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ নাৰীবাদৰ প্রকাৰবোৰ আলোচনা কৰক।

****

প্ৰসঙ্গ পুথি

- **কিতাপ**

ইংৰাজী কিতাপ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Chakravarty, Anup (ed.) (2000-01). *An Introduction to Politics (19th edition)*.Calcutta: Modern Book Agency Pvt. Ltd.

৪) Gauba, O.P. (2007). *An Introduction to Political Theory (Fourth edition)*. New Delhi: Macmillan India Ltd.

৫) Heywood, Andrew (2002). *Politics.* New York: Palgrave Foundations.

৬) Heywood, Andrew (2004). *Political Theory- An Introduction (Third Edition)*.New York: Palgrave Macmillan. (উপকৰণ)

৭) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi: S. Chand and Company.

৮) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৯) Varma, S.P. (2005). *Modern Political Theory*. New Delhi: Vikash Publishing House.

অসমীয়া কিতাপ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰবৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

- **বিশ্বকোষ**

১) *The New Encyclopedia Britannica (Vol.9)* (2005).Chicago: Encyclopedia Britannica Inc.

২) *International Encyclopedia of the Social Sciences (Vol.6)* (2008).New York: Macmillan Reference USA